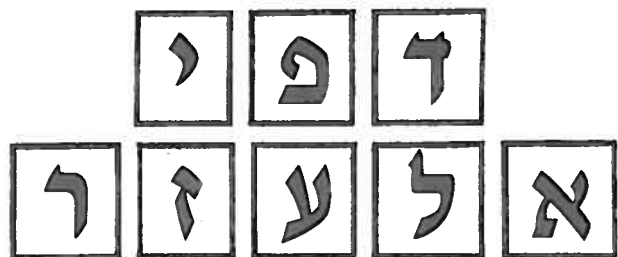

ימי עיון לזכר דוד אלעזר ז"ל

10

הרצאות ודיונים
ביום-עיון שנערך באוניברסיטת תל-אביב
ביום כ"ט בניסן תשמ"ז * 28 באפריל 1987

הנושא:

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

הוצאת יד דוד אלעזר

956.046
'03
2936

רישום מאת חיים טופול

רב-אלוף דוד אלעזר (דדו)

ערכו והביאו לדפוס:
רחבעם זאבי וגניה דורון

©

כל הזכויות שמורות
ליד דוד אלעזר
ציטוט או שימוש בחומר זה
מותר ומתנה בציון המקור
נסדר ב"מחשבי-אות" - מ. רכלין בע"מ
נדפס בדפוס מוזיאון ארץ-ישראל, תל-אביב
Printed in Israel 1988

נולד בשנת 1925 בסרייבו שביוגוסלביה. אביו שירת כפרטיון ביוגוסלביה הכבושה, במלחמת העולם השנייה, ולחם נגד הגרמנים בחילו של טיטו. לאחר מכן שירת כרב-סרן בצבא היוגוסלבי הסדיר.

דדו עלה ארצה ב"עליית הנוער", התחנך וגדל בקיבוצים שער-העמקים, עמיר ועין-שמר.

בשנת 1946 התגייס לפלמ"ח והשתתף בפעולות שונות במאבק נגד הבריטים ובהגנה על היישוב היהודי.

במלחמת-העצמאות לקח חלק במבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים הנצורה. השתתף בקרב על מנזר סן-סימון בירושלים. עמד בראש פלוגת פלמ"ח שפרצה אל העיר העתיקה בירושלים. לחם בקרבות בפרוודור ירושלים ובמבצע "חורב" בנגב ובקדמת סיני. סיים את מלחמת העצמאות כמפקד הגדוד הרביעי ("הפורצים") בחטיבת פלמ"ח-הראל.

לאחר המלחמה השתתף בקורס מפקדי גדודים. לאחר מכן הדריך באותו קורס והיה מדריך ראשי בבית-הספר למפקדי חטיבות. שימש כקצין אג"מ בפקוד המרכז, כראש מחלקת תורת הלחימה במטה הכללי וכמפקד בית-הספר לחיל הרגלים.

במבצע "קדש" פיקד על חטיבת חיל רגלים שפעלה ברצועת-עזה. לאחר מכן הצטרף לגיסות השריון, ועשה בהם כמפקד חטיבה, כסגן מפקד גיסות השריון ובשנת 1961 כמפקד הגייסות. בשנים אלה היה פעיל בתקריות בגבול סוריה, גיבש את הארגון ואת תורת הקרב של השריון.

בסוף 1964 התמנה כאלוף פיקוד הצפון ושימש בתפקיד זה עד סוף 1969. בחמש שנים אלו פיקד על תקריות רבות בגבול הסורי וניצח על "המלחמה על המים". במלחמת ששת הימים פיקד על כיבוש השומרון ורמת הגולן. מסוף 1969 עד סוף 1971 שימש כראש אג"מ במטה הכללי. ב-1 בינואר 1972 מונה כרמטכ"ל התשיעי של צה"ל.

יום העיון השנתי שנערך באוניברסיטת תל-אביב
מטעם
יד דוד אלעזר
עם
המרכז למחקרים אסטרטגיים – אוניברסיטת תל-אביב

הנושא:

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

התוכן:

מושב ראשון

- 11 אלוף משה בר-כוכבא
15 אלוף (מיל') אהרון יריב
24 אלוף (מיל') רחבעם זאבי

דברים לזכרו של דוד

הרקע למלחמה

לקחים צבאיים

מושב שני

- 50 מרדכי גזית
60 תא"ל (מיל') אריה שלו

לקחים מדיניים

המלחמה ותוצאותיה בעיני הערבים

מושב שלישי

- רב שיח בנושא: מה עשתה לנו המלחמה?
בהשתתפות: ח"כ דן מרידור, אריה אליאב, חנן פורת, משה שמיר, ד"ר זאב צחור

מושב רביעי

- מלחמת ששת הימים: עשרים שנה אחרי
100 שר הביטחון יצחק רבין

היה רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום-הכיפורים וניהל את המלחמה באופן מזהיר. חודשים אחדים לאחר שהסתיימה המלחמה בניצחון, ולאחר שחתם על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים, נאלץ להתפטר מתפקיד הרמטכ"ל, עקב מסקנותיה של "ועדת אגרנט" – בהרגישו שנעשה לו עוול חמור.

כאזרח שימש כשנתיים בתפקיד יו"ר מועצת המנהלים של חברת הספנות הלאומית "צים".

את ביקורתו על העוול שנעשה לו נשא בתוכו וכמעט לא נתן לכך ביטוי חיצוני, עד שכרע ונפל בהתקף-לב ביום ט"ו בניסן תשל"ו (15 באפריל 1976). המוני בית ישראל, מכל חלקי הארץ ומכל שדרות העם, רחשו לו אהבה וכבוד רב, והיו שותפים להרגשת העוול המחריד שנעשה לו. מפעלים רבים להנצחת זכרו פרושים על פני מפת המדינה מהגליל עד לנגב.

השאיר אשה, בת ושני בנים.

ר"ז

מושב ראשון

י"ר – תא"ל (מיל') פנחס להב:

תלמה, חברים ומוקירי זכרו של דדו, בוקר טוב. אני מתכבד לפתוח את יום העיון העשירי לזכרו של דדו בנושא: "עשרים שנה למלחמת ששת הימים". המייחד את המושב הראשון הוא שכל משתתפיו היו חבריו ופקודיו של דדו היקר.

לפני כעשרים שנה כבשו גיסות של פיקוד הצפון, בפיקודו של דדו, את השומרון ואת רמת הגולן, חברנו אלוף משה ברכוכבא, אז מפקד חטיבת שריון, לחם, נפצע, חזר ולחם בשתי החזיתות הללו. לפיכך, רק טבעי, שהיום הוא יישא דברים לזכרו של דדו. משה, בבקשה.

אלוף משה ברכוכבא:

דברים לזכרו של דדו

תלמה, ידידי, בוקר טוב. ברצוני לשבח את יד דדו אלעזר ואת המרכז ללימודים אסטרטגיים על המסורת החשובה של קיום ימי עיון בנושאים אסטרטגיים לזכרו של דדו ז"ל. זו מסורת מאלפת, מדריכה ומלמדת במרכיב החשוב ביותר לקיומנו הלא הוא התחום הביטחוני. בנוסף, מודה אני לכם על כי בחרתם בי לשאת דברים לדמותו ולזכרו של מפקדי, רבי ומורי, דדו, שהוקרתי והערכתני כאדם, כרע, כלוחם וכמצביא. בכך אני מביע רגשותיהם של אלפים מפקודיו.

היום, כארבע-עשרה שנה לאחר מלחמת יום הכיפורים של 73', על רקע תוצאות מלחמת שלום-הגליל ב'82' וההתמודדות הקשה עם הטרור הפנימי והחיצוני בשנה האחרונה, אנו מסוגלים להעריך טוב יותר את תקופתו של דדו והישגיו כמצביא במלחמה הקשה ביותר לישראל בשנת 1973, וכקברניט שהנחה וניווט את ישראל במאבק כנגד הטרור הערבי על כל גווניו ושלוחותיו. כולנו מוקירים את תרומתו של דדו לביטחונה של ישראל, תרומה חשובה, מיוחדת וגדולה שניתנה להגשמה עקב כישוריו האישיים וסגולותיו הצבאיות. חייו היו קודש לביטחון, למולדת, לקיומה, שלמותה וחוסנה.

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

ותקיפתו מהעורף. זה היה, לדעתי, תכנון מבצעי מלהיב, מלא דמיון ותעוזה, בטיפוחו האישי של דדו. אילו היתה מערכת יום הכיפורים של '73 נפתחת בנסיבות אחרות, יכול היה מבצע מקורי זה להשפיע על התפתחות המלחמה כולה בחזית הדרום. מעלה אני נושא זה על מנת להצביע, באיזו מידה של אחריות ורצינות התייחס דדו לאפשרות פריצת המלחמה, באותם הימים, כאשר רעיון המלחמה הצפויה התקבל בספקנות, גיחוך ולגלוג בסביבה הישראלית, בהנחה כי כל עוד לנו עדיפות באוויר ומודיעין מעולה – ואמנם היו – הרי לא תיתכן מלחמה רצינית בזמן הקרוב.

אולם גם ביום 6 באוקטובר, בשעות הקשות של ודאות המלחמה ואכדן היומה הישראלית בפתיחתה, לא איבד דדו את עשתונותיו. הוא המליץ על גיוס מהיר ורב יותר של כוחות מילואים, שיהיה מלווה במכה אווירית מקדימה. וזאת, כדי להוציא מאיזונה את מכונת המלחמה ההתקפית-הערבית-הקואליציונית, שנמצאה בהילוך ארגוני סופי לקראת הנחתת המהלומה – הוינוק והפלישה לישראל. אילו היו הצעותיו של דדו מתקבלות, היתה כל פתיחת המלחמה הקשה מקבלת תפנית אחרת, חיובית יותר מבחינתנו, דבר שהיתה לו השלכה חשובה ביותר על דרך ניהול המלחמה ואופן סיומה. למרות התנאים הקשים שבהם התנהלה המלחמה, הטה דדו את תוצאותיה לטובתנו וסלל בכך את הדרך להסכם השלום עם מצרים.

הנושא של מלחמת ששת הימים ולקחיה כיום עיון לזכרו של דדו הוא צירוף מוצלח ומאלף. דדו, במלחמת ששת הימים, כמפקד חזית הצפון, עם מאמץ לחימה משני-צה"לי, אשר הספיק בקושי להגנת הפיקוד המרחבי, הכה את הריכוז הגדול ביותר של הצבא הירדני בצפון שומרון, וגייסותיו השתלטו על שכם ועל מעברות גשרי הירדן תוך 48 שעות. ניצחון זה של פיקוד הצפון היתה לו השפעה מכרעת על ההתמוטטות הצבאית של הירדנים והוצאת הממלכה האשמית ממעגל הלחימה כנגד ישראל. לאחר מכן, באותו כישרון צבאי ועל-פי תכנית אסטרטגית מערכתית מוצלחת, מעולה ונועזת, הוכה הצבא הסורי ונכבשה רמת הגולן. במלחמות אלה התגלתה במלואה מצביאותו של דדו, כאשר באמצעות מערכותיו, העניק פיקוד הצפון למדינת ישראל ולצה"ל ניצחון היסטורי ונכסים לאומיים-קיומיים, המהווים נדבך חשוב ביותר, גם בימינו, לביטחוננו הלאומי.

לסכם ולהעלות קווים לדמותו של דדו לא יספיקו שעות וימים. אולם, אי אפשר להזכיר את שליחותו הצה"לית-ביטחונית מבלי לציין את תרומתו לפיתוח כושרו, איכותו ועצמתו של חיל השריון, כאשר תפיסתו המבצעית של דדו מתבססת על ההנחה, כי קרבות יבשה ניתן להכריע דק על-ידי חיל השריון חזק ומעולה. בזכותו של דדו ומפקדי השריון האחרים נהפך השריון לחיל החילות, כאשר עוצבות השריון מאגדות את כל חילות צה"ל כצוותי קרב מבצעיים, ניידים, משוריינים, משיגי ההכרעה הצה"לית והלאומית. תפיסה זו, שהיא חשובה, לדעתי, לביטחונה של ישראל גם כיום, יש לזכור אותה דווקא בימים אלה של הקמת המפח"ש בצה"ל, ובעקבות כך החלשתו והתגמדותו של חיל השריון והפיחות שחל במעמדו כגרעין עיקרי של הכוחות המסתערים.

(ארכיון צה"ל)

לוי אשכול מבקר בפיקוד הצפון בהדרכת דדו

דדו השאיר לנו מורשת עשירה של רעיונות ומעשים מבצעיים הזכאים להיות מופת למורשת הלוחמים והמפקדים. מבין סגולותיו החיוביות הרבות של דדו כמנהיג, מוכרת נטייתו לעידוד דיוני צוות, למאמץ חשיבה קולקטיבי, לביטוי חופשי של רעיונות, דעות והשקפות, למחשבה מגוונת והשתחררות ממוסכמות. הדיונים הארגוניים, התורתיים והמבצעיים בהנהגתו מוכרים בארץ כסדנת יצירה של תפיסות חדשניות ומתקדמות.

בצער ועצב ובהשתתפות גורל ליווינו את רענו דדו בתקופת הסבל הקשה של ועדת אגרנט. אולם למרות זאת, אנו רואים בדדו אדם משכמו ומעלה באישיותו. היתה בו מודעות ודריכות מבצעית, שהוקתה, לדעתי, בתוקף האווירה ששררה במדינה. הוא לא היה שלם עם ההערכה שמלחמה אינה צפויה. בחודש מאי '73, בימי הכוננות של "כחול-לבן" וההכנות למלחמה, נקראתי כסגן מפקד אוגדה בצפון לריאיון אישי עם דדו, ובמעמד זה הוא הטיל עלי להיות מפקד כוח אוגדתי למימוש מבצע "אור ירוק": נחיתה ימית של כוח שריון בחזית המצרית ועקיפת המערך העיקרי שעל גדות תעלת סואץ

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

אלוף (מיל') אהרון יריב:

הרקע למלחמה

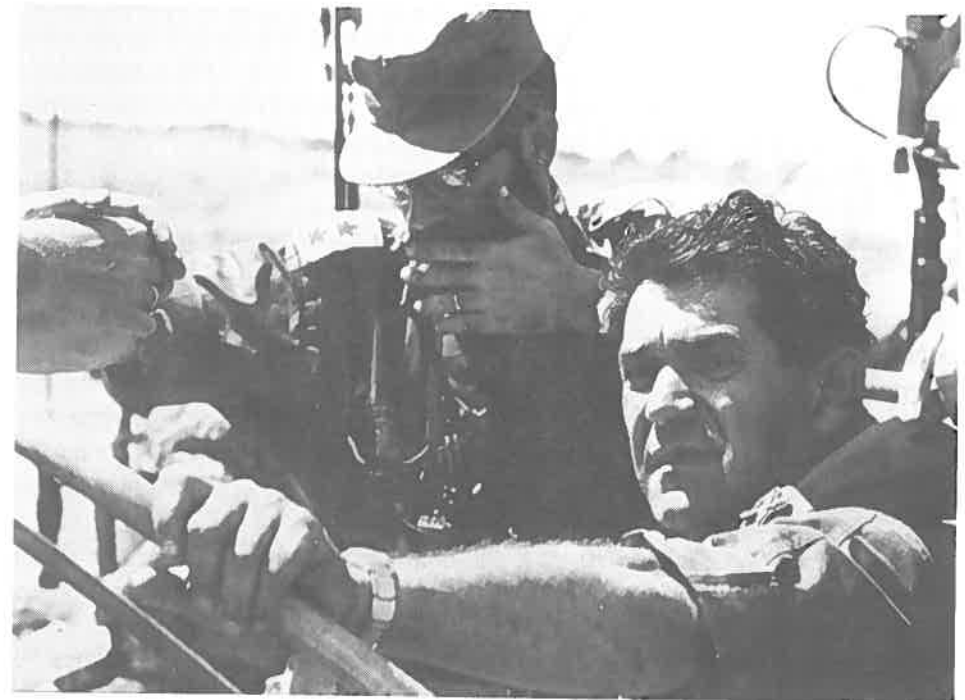
- ברקע מלחמת ששת הימים עומדים מספר גורמים מרכזיים:
- האיבה החריפה של ארצות ערב לישראל, שבה טמון היה זרע הפורענות.
 - שאיפותיה של סוריה, שחרגו הרבה מעבר למשאבים שלה והעמידו אתגרים קשים לישראל.
 - מאמציו של נאצר לקיים בידו את המנהיגות בעולם הערבי.
 - פעילותה של ברית המועצות באזור, שנכנסה לעידן חדש.
 - פעולות החבלה הערביות, שבוצעו על ידי ארגוני המחבלים הפלסטינאים.
 - התמודדותה של ישראל עם כל המבחנים בעת ובעונה אחת.

בסוף שנות החמישים ותחילת שנות השישים נהנתה ישראל מרגיעה ביטחונית בעקבות מלחמת סיני. אלה היו שנים של שגשוג כלכלי ופיתוח. התל"ג צמח באופן רציני. קשרי החוץ של מדינת ישראל הורחבו וחוקו. לכל אלה התלוותה התעצמות צבאית ניכרת. הבעיות הביטחוניות היחידות שעמדו לפנינו היו:

- הסתננות הגנבים מרצועת עזה ומסיני, ואולי אף מהר חברון בדרום.
- עיבוד החלקות החקלאיות לאורך הגבול הצפוני, שהיו – נדמה היה אז – בעלות ערך ביטחוני מרחיק לכת.

בעולם הערבי התנהל מאבק בין המדינות הסוציאליסטיות (רדיקליות) לבין המדינות השמרניות (ריאקציוניות). זוהרו של עבד אלנאצר, שהיה בשיאו בתקופה שלפני מלחמת סיני, הועם במקצת, אבל עדיין הוא קבע את הקו ונתן את הטון ביחסים בין ארצות ערב לישראל. חסנין הייכל במאמרו מ־18 במאי 1962 ב"אלאהראם", מביא מדבריו: "אנו ניכנס למלחמה כללית עם ישראל כבוא הרגע המתאים. לא אסכים לפתוח בפעולה צבאית בלתי מושלמת, אולם כאשר נפתח במלחמה רצוני להיות בטוח בכושרנו להשיג את הניצחון". ניסיונו של נאצר לימד אותו משהו על כוחה הצבאי של ישראל וכן על חשיבות התפקיד, שמעצמות העל תמלאנה במלחמה אפשרית בין ארצות ערב וישראל. על נאצר היה, אם כן, להשיג את הדברים הבאים בטרם צאתו למלחמה על ישראל:

- התעצמות צבאית מירבית של מצרים ושל יתר ארצות ערב.
 - הבאת רוב הכוח הצבאי הערבי האפשרי לשדה הקרב.
 - בידוד ישראל מידידיה במערב.
- השגתם של יעדים אלו דורשת זמן. לבד מזאת מצרים נקראת למאמץ לאומי רציני ביותר גם בחזיתות אחרות.

(ארכיון צה"ל)

דדו צופה אל אירת הקרבות

עם מותו של דדו אבד לנו חבר, רַעַ, מורה דרך ואחד המפקדים והמצביאים המעולים, שיכול היה לתרום רבות למבחנים הביטחוניים הקשים של ימינו ואלה הצפויים לנו בעתיד. בדרך חייו, בתפיסתו הביטחונית, באהבת המולדת והאדם, דדו לנו מופת. יהא זכרו ברוך.

תא"ל (מיל') פנחס להב:

ההרצאה השנייה תינתן על ידי אלוף במילואים אהרל'ה יריב בנושא "הרקע למלחמה". מצאתי מאפיין נוסף, המייחד את המושב הזה וזהו שאהרל'ה, גנדי ואני, עבדכם, היינו במחיצתו הבלתי אמצעית של דדו במשך מלחמת יום הכיפורים. ראוי לציין שאהרל'ה, המכהן עתה כראש המכון ללימודים אסטרטגיים, היה ראש אמ"ן שלוש וחצי שנים לפני מלחמת ששת הימים, בעת המלחמה וחמש וחצי שנה לאחריה. נדמה לי, שאין אדם בישראל שיכול לסקור את הרקע למלחמה טוב ממנו. אהרל'ה, בבקשה.

אשכול: מי הביאך לכאן? ... חשבתי שאתה עדיין בתימן!... (מתוך: העיתון המצרי "אכבאר אליום" 20.5.67)

האתגר העיקרי העומד לפני נאצר באותה תקופה הוא דרום חצי-האי ערב. בתימן התחוללה מלחמה והיה צפוי פינוי של הבריטים מעדן. יש סיכויים גדולים להתקרב למקורות הנפט בחצי-האי ערב, וצריך להקדיש מאמץ לאומי רציני כדי להשיג את היעד הזה. חצי-האי ערב מרתק את מעייניו של נאצר ומרתק את כוחה של מצרים – למעלה מ-50,000 חיילים, המהווים חלק גדול של הצבא המצרי, נלחמים במרחק רב מארצם. ולכן, לגבי מלחמת ישראל-ערב, הנוסחה היא זו, שהושמעה בפי נאצר באסיפה, שבה הופיע ברצועת עזה, כאשר מן הקהל צעקו לו: "יא ראיס, יא ראיס, פלסטין", והוא ענה: "פלסטין בהכנות".

ב-8 במרץ 1963 מתרחשת בסוריה הפיכת הבעת' הראשונה, המעלה לשלטון את מפלגת הבעת' למפלגה זו שאיפות כלל-ערביות, והיא רואה עצמה בעלת תפקיד חלוצי בכל הקשור בבעיית פלסטין. המשטר החדש מודיע מיד עם כינונו, שהוא דוגל ברעיון של מלחמת שחרור עממית, שפירושה עשייה פדאנית, המעוררת ומעודדת את ההמונים הערביים, ובראש וראשונה את הפלסטינאים, לצאת נגד ישראל. כוונת המשטר הסורי באותם הימים היתה להכין בכך את הקרקע לגרירת ישראל ושאר ארצות ערב למלחמה.

ב-1964 החליטו שליטי הבעת' הסורי לפרוש חסותם על ארגון הפתח, שהיה אז ארגון קטן וחלש, אשר נזקק לשירותיהם של מסתננים ידועים כדי לבצע את המלאכה. כבר אז מתבלטים שני קווים ברורים, המלווים אותנו עד פרוץ מלחמת ששת הימים: מצד אחד – המאמץ הסורי לגרור את מצרים למלחמה, ומצד שני – המאמץ המצרי, בעיקר של עבד אלנאצר, לא להיגרר למלחמה ובה בעת לשמור על הבכורה ועל המנהיגות בעולם הערבי.

נאצר מציג לפני ועידת הפסגה הערבית הראשונה תכנית בת שני שלבים: א. שלב ההגנה, שבו תוכשרנה הארצות הגובלות עם ישראל להגן על עצמן ולהדוף כל תוקפנות ציונית, כשמצרים היא שתשתדל להרתיע את ישראל מפעולה כזאת; ב. שלב המטרה הלאומית, שבו תילחץ ישראל מכל הצדדים ובדרכים שונות ואחר-כך תימחץ במתקפה ערבית כוללת.

מול האסטרטגיה של נאצר המבקש לפעול בזמנו שלו עד שיכשילו התנאים, עומדת אסטרטגיה ישראלית המתבססת על ההישגים של מלחמת סיני, אסטרטגיה של הרתעה שמדי פעם צריכה לקבל הכשר וחיזוק לאמינותה על-ידי פעולות נחרצות.

בהשלמתו הקרובה של מפעל המוביל הארצי בישראל רואה נאצר הזדמנות מתאימה לכנס ועידת פסגה של מנהיגי ערב. בכך הוא מבקש להגיע לאחדות כלשהי בקרב מנהיגי ערב, לפחות ל"אחדות המעשה", כלשונו. כוונתו בכך לאחד מאמץ ערבי, ולחזק את מנהיגותו בעולם הערבי. הוא קורא לכינוס ועידת פסגה ראשונה בינואר '64 בקהיר, ובכך נפתחת תקופה, שבה ועידות הפסגה ממלאות

תפקיד חשוב ביחסים הבינערכיים וכיחסי ישראל-ערב.

בוועידת הפסגה הראשונה החליטו המשתתפים, נוכח השלמת מפעל המוביל הארצי, לבצע מפעל הטיה של יובלי הירדן, במימון בינערכי, בעיקר של כוויית ושאר מדינות הנפט. כן נדונה הקמת מפקדה ערבית משותפת לתיאום התכניות הצבאיות, הן תכניות התעצמות והן תכניות פעולה. הפעילות תמומן ממקורות בינערכיים. לבסוף נדונה הקמת ארגון שחרור פלסטינאי, אש"ף, בראשותו של אחד שוקיירי, ארגון שיהיה נציגם של הפלסטינאים.

ב-5 ביוני 64, שלוש שנים לפני פרוץ מלחמת ששת הימים, נחנך המוביל הארצי. ועידת הפסגה השנייה התכנסה שלושה חודשים לאחר מכן, ב-5 בספטמבר 64, ואישרה לביצוע מיידית את תכנית ההטיה. כן הוחלט להקציב 32 מיליון דולר לסוריה, לבנון וירדן לצורכי ההתעצמות שלהם. נקבע, שוועידות הפסגה תהיינה מוסד של קבע, והן תתכנסנה מדי שנה בחודש ספטמבר, וכל פעם בארץ אחרת. כבר בוועידת הפסגה השנייה הודיעה לבנון על סירובה לקבל בשטחה צבא ערבי זר. הדרישה להכנסת אמצעי לחימה סובייטיים לארצות ערב נדחתה כמעט פה אחד, למעט סוריה ומצרים שהיו כבר מצוידות בנשק סובייטי.

מאבק ההטיה נפתח בסוף שנת 64 ונמשך לאורך שנת 65. ישראל הופתעה מן ההחלטה הערבית לבצע את ההטיה. המאבק בהטיה מבחינת ישראל היה בעצם מאבק משולב: בהטיה, בפעולות חבלה ולזכות החיים לאורך הגבול. מאבק ההטיה התנהל רק בחזית הסורית, ואילו הלחימה בפעולות החבלה התנהלה בחזיתות הסורית, הלבנונית והירדנית. כאשר לתקריות הגבול – אלה אירעו רק לאורך הגבול הסורי. בסוף שנת 64 הפעיל צה"ל את חיל האוויר וזו הפעם הראשונה בתקריות גבול. המאבק בהטיה נוהל, לדעתו, בצורה נבונה מאוד. בראש ובראשונה פגעו בפועלים ובציוד באש טנקים, תוך מתן סיוע ארטילרי וסיוע אווירי. כך אותר באופן מודע מוקד המאבק כדי לא להיגרר למלחמה כוללת. בשנת 1965 נטשה לבנון את כל תכנית ההטיה, והסורים – שנה לאחר מכן. מאז ועד עתה לא חודש מפעל ההטיה.

ב-31 במאי 65, בוועידה הלאומית הפלסטינאית השנייה, אמר נאצר, כי הוא נואש מוועידות הפסגה, מאחר שמתעוררות בהן מריבות וחילוקי דעות. לדבריו, "עלינו לדחות את ההטיה ואת ההצלה של מי הירדן היקרים לכולנו עד שנהיה מסוגלים להגן על המפעל. לא נוכל להטות את היובלים עד שתעמוד לרשותנו הגנה ממשית כיבשה ובאוויר. זו אינה קיימת משלוש סיבות: א. ההכרח להחזיק חמישים אלף חיילים בתימן; ב. אי נכונותן של מדינות ערב להתיר חניית צבאות אחרים בשטחן; ג. חוסר האפשרות להילחם על-פי עיתוי שקובעת ישראל בפוגעה בטרקטור או שניים."

ועידת הפסגה השלישית התכנסה בקובלנקה ב-13 בספטמבר 65. ניכרו בה המתחים החזקים,

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

שהתקיימו בין ארצות ערב. "אחדות המעשה" נראתה כבר מקועקעת קשות, אם כי כל המשתתפים חתמו על אמנת הסולידריות הערבית, שלפיה לא תהיה התערבות של מדינה ערבית אחת בענייני הפנימיים של מדינה ערבית אחרת. הסתבר, שלא יושג שלום במלחמת תימן, דבר שנאצר היה מעוניין בו מאד בעוד יתר הצדדים לא הסכימו לכך. פייסל מלך סעודיה החל להתבלט כמנהיג עולה, מנהיג חזק, שיכול להציב אתגר גם לנאצר.

ב-23 בפברואר 66, חלה התפתחות שנייה חשובה בסוריה – הפיכת צעירי הבעת', ביניהם חאפו אלסאד. זהו שלטון קיצוני ותוקפני יותר מקודמו. מבחינת ה"פתח" זו אליה וקוץ בה. אליה – שלטון שמוכן להילחם, קרץ – ארגונים פלסטינאים מקורבים לשלטון: "גיבורי השיבה", "חזית לשחרור פלסטין". שני ארגונים אלה התאחדו לאחר מכן לגוף אחד – "חזית השחרור העממית הפלסטינאית", ושוב התפלגו ל"חזית השחרור העממית" ו"חזית השחרור הדמוקרטית". פעולות הטרור התרבו.

מצרים תמכה לכאורה בפעולות החבלה, אבל למעשה לא איפשרה פעילות חבלנית מתוך סיני ומתוך רצועת עזה. ישראל הופתעה מן הפעילות הפדאיונית נוסח "פתח", ונמצאה בלתי מוכנה מבחינה פסיכולוגית ומבחינה צבאית. נוקקנו לזמן לא מועט כדי להתארגן ולהפעיל אמצעי לחימה מודרניים המתאימים למאבק בפעילות חתרנית עוינת, בהסתננות ובטרור. כאשר לסוריה, המאבק שלנו בטרור בתחומה התנהל דרך המאבק בהטיה, כי מסיבות מובנות היתה רתיעה מלתקוף ישירות יעדים צבאיים סוריים. לכן, השפעת פעולותיה של ישראל על הטרור היתה מועטת. בירדן, לעומת זאת, היו הפעולות מכוונות בדרך כלל ליעדים, שהיו קשורים ישירות בפעולות הטרור, דבר שהביא את השלטון לנקוט אמצעים כדי לרסן את הטרור במידת מה.

במשך שנת 1966 התברר לצה"ל, שלבעיות הטרור אין פתרון צבאי חד וחלק. ביולי 66 הכריז נאצר הכרזה, שמשמעותה המעשית הפסקת ועידות הפסגה וזאת בעקבות המשבר ביחסים בינו לבין שאר הארצות הערביות.

בינתיים הידקו הסובייטים את קשריהם עם הסורים במידה גוברת והולכת. הם גם דאגו ליציבות המשטר הסורי, בחוששם לאבד מאחו חשוב ביותר באזור. מיקומה הגיאוגרפי של סוריה במזרח התיכון וקרבתה הגיאוגרפית היחסית לברית המועצות מדברים בעד עצמה. לאור זאת, ישראל זוכה לשורה של אזהרות בעל-פה ובכתב מהסובייטים. שמונה פעמים הוזהרנו לאחר שהסובייטים הודיעו על ריכוזי צבא ישראליים לאורך גבולות סוריה שכוונתם לפגוע בסוריה, לפלוש אליה וכיוצא בזה.

הסורים המשיכו בינתיים לעודד את פעילות המחבלים, כשהנושא מטופל על-ידי השלטונות. באותו זמן קיימים כבר שלושה ארגוני חבלה הפועלים בסוריה עם מדריכים בעלי ניסיון מאלג'יריה. פעולות החבלה והטרור התרבו הן בשטח הסמוך לסוריה והן בגזרות האחרות, כי הסורים, המבקשים להרחיק

עדותם, החדירו חוליות של ארגוני החבלה גם ללבנון ולירדן. כך סוריה מנהלת את "מלחמת השחרור העממית" באמצעות ארגונים פלסטינאיים, ולא באמצעות הצבא הסורי, כאשר ירדן משלמת את המחיר העיקרי. הסורים הוכיחו בדרך זו, שתפיסתם את מלחמת השחרור העממית אכן מצדיקה את עצמה. לארגונים עצמם היתה הזדמנות להוכיח את יכולתם הצבאית, שאמנם אינה מרשימה, אך מציקה וטורדנית. ארגוני החבלה אף הבינו, כי יחד עם סוריה הם יוכלו להיות שותפים לגרירתה של מצרים, ואולי גם ארצות ערב אחרות, למלחמה נגד ישראל, דבר שהוא אחד היעדים החשובים שלהם.

יש לזכור, כי זוהי גם תקופה של התעצמות צבאית גדולה, הן של הערבים (מיג 17, מיג 19, מיג 21, סוחוי 7, טופולוב 16, אנטוניובים, וכמובן טילי הקרקע-אוויר הראשונים שהגיעו - SA 2, תותחי נ"מ ועוד), והן של ישראל (טנקים, הוקים, מכ"מים, מיראזים, נורדים, זחל"מים, טילי נ"ט צרפתיים ועוד). מבחינה זאת, מסתמן כבר אז תהליך הנמשך עד היום: בצד הערבי גידול כלתי פוסק של סדר הכוחות של העוצבות ושל מיגוון אמצעי הלחימה, וכן שיפור תמידי של איכות אמצעי הלחימה. כמובן, צה"ל אף הוא איננו מפגר בתחום זה ועושה מאמצים גדולים בנושא האימונים, מפתח דוקטרינה שהיא אנטי-דוקטרינה סובייטית, רוכש ניסיון בפעולות התגמול, רוכש ניסיון בביטחון השוטף, ובכלל, הכשירות והכוננות של צה"ל היו בהחלט במעלה. גם תקציב הביטחון גדל בהדרגה.

לקראת סוף 66' ואחר כך בשנת 67' הדרדר המצב הכלכלי והפנימי בישראל, הלך הרוחות הלאומי היה קשה, והתרבו הדיבורים על ירידה מן הארץ. מבחינה ביטחונית, לעומת זאת המצב היה מניח את הדעת, ושום סכנה מיידית לא איימה עלינו.

בצד הערבי התקבלה באותה עת הצעתו של המרשל עאמר להקפיא את פעולותיה של המפקדה הערבית המאוחדת, שהוא עמד בראשה. אולם המצב בין ישראל וסוריה היה מתוח, וב-7 באפריל בתקרית הפולו שבעה מיגים סורים, והמטוסים של ישראל הגיעו עד למבואות דמשק.

בתקופה זו התהדקו היחסים בין ישראל לארצות-הברית. קיבלנו מהאמריקנים את המכ"ם, לאחר מכן את ההוקים, וב-66' פורסמה הודעה אמריקנית על עסקת טנקים 'פטון'. אמנם ארצות-הברית לא הסכימה להיות ספק הנשק העיקרי של ישראל, אבל היא התחילה לספק נשק, כתוצאה מהידוק היחסים המדיניים.

הסובייטים, כאמור, הוטרו מהדרדרות המצב בגבול ישראל-סוריה, וגם מהנוכחות המצרית בתימן. בסוף מרץ 67' הגיע במפתיע שר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו לקהיר, לשיחות סודיות בינו לבין המנהיגות המצרית. כנראה, שגרומיקו אמר למצרים, לפנות את תימן בגלל הקשיים המתעוררים גם למצרים וגם לסובייטים, המעניקים להם סיוע כלכלי וצבאי רב. נאצר השיב, שהוא איננו יכול לצאת מתימן במצב כמו שהוא. על כך השיב, כנראה, גרומיקו כי ייתכן שיווצרו תנאים, שבהם אפשר יהיה

להוציא את הכוחות מתימן. אין ודאות מלאה, שזה אכן היה התוכן המדויק של השיחות, אבל יש יסוד לחשוב כך.

בין סוף מרץ 67' לאמצע מאי 67', הגבול הסורי איננו שקט. בתחילת מאי הגיעו ידיעות לסורים ולמצרים, שישראל מרכזת מספר רב של חטיבות ליד הגבול הסורי ומתכוננת לפעולה רבת היקף. על רקע הידיעות האלה ובתחושה שהוא חייב הפעם לשמור על כבודו ולהגשים את הסכם ההגנה עם סוריה (שנחתם באוקטובר 66' כדי למתן את סוריה, אך ללא הועיל), החליט נאצר להכניס כוחות לסיני, בזוכרו את "רותם". לפי התפיסה המצרית, הכנסת הכוחות המצריים לסיני ב-1960, אחרי הפעולה של צה"ל נגד תאופיק, היוותה מהלך שהרתיע, לדעת המצרים, את ישראל מפעולה מרחיקת לכת נגד סוריה. נאצר החליט הפעם על הכנסת הצבא המצרי לסיני בגלוי ובמופגן כדי להרתיע את ישראל מפעולה נגד סוריה.

אנחנו הופתענו, כי הערכנו שמצרים תפעל רק אם נפעל בהיקף רחב נגד סוריה – ואילו אנו לא התכוננו לנקוט בצעד כזה. לא ידענו על הדיסאינפורמציה הרוסית, אלא מאוחר יותר, ולכן הופתענו. היתה תדהמה קשה בישראל, והתמונה שהצטיירה בעיני המצרים היתה שישראל אינה יודעת מה לעשות, דבר שהעלה את המורל בצד המצרי. אבל, כמובן, בשנים שאחרי המלחמה, התברר, כי מי שהיה מופתע לא פחות היה המטה הכללי והצבא המצריים. בריאיון לעיתון סעודי ב-27 ביוני 75', אמר הגנרל גמאסי: "ב-1967 התקבלו החלטות מדיניות שהכוחות המזוינים לא היו מוכנים לבצען או שהם לא קיבלו התראה להתכונן לבצען. כך, למשל, נעשה ריכוז הכוחות בסיני באופן פתאומי במאי 67'. החלטה מדינית שנייה היתה פינוי כוח החירום הבינלאומי באופן פתאומי. ההחלטה השלישית היתה לסגור את מצרי טיראן. החלטות מדיניות אלו הטילו נטל חדש על הכוחות המזוינים, אשר לא היו מוכנים לבצען, משום שלא קיבלו התראה או הודעה מראש על החלטות מדיניות אלה".

עד שני הוא הגנרל מורתג', שהיה מפקד החזית בזמן מלחמת ששת הימים. בריאיון שהעניק לעיתון המצרי "אחר סעה", ב-5 ביולי 74', הוא נשאל: "האם הצבא המצרי הופתע מההחלטה להכנת המערכה, או שמא הסתבך במלחמה?" ועל כך השיב: "הכוחות המזוינים לא היו מוכנים כלל למלחמה זו. הפיקוד המצרי ידע על כך ב-17 במאי 67'. כוחות האו"ם סירבו לסגת מסיני ולהישאר בשארם א-שייח' ורצועת עזה בטענה, כי עליהם לפנות את כל השטחים או להחזיק בכל השטחים. מפקדי הצבא התכנסו ב-17 במאי, ולאחר דיון הוחלט שלא לשגר כוחות לשארם א-שייח', כי אז יהיה עלינו להפעיל את זכותנו החוקית ולחסום את המפרץ בפני כלי השיט, ולפי הצהרות ישראל באותו זמן – חסימת המפרץ פירושה מלחמה. אנו לא היינו מוכנים למלחמה זו, ולכן לא היה טעם לשגר כוחות לשארם א-שייח'. אנו מסרנו טלפונית באותו לילה למפקדנו הישיר, מרשל עבד אלחכים עאמר [שאיבד את עצמו לדעת אחרי המלחמה], כי אין אנו מוכנים למלחמה. והוא הגיב: 'מי אמר, שאנו רוצים לשגר כוחות לשארם א-שייח'? אני רק רציתי לבחון אם עמדתכם תואמת לעמדתי, ואני רואה ששנינו זהים

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

נאצר היה שוב לגיבור. כלי התקשורת העולמית עוד הגבירו את תדמית העצמה והגבורה של הצבא המצרי. זכורות התמונות של הטנקים המצריים שזורמים לתוך סיני. לנאצר היה ברור, שסכנת המלחמה מתגברת לאחר חסימתם של המצרים, כי ישראל לא תסכים לכך ותפעל. נאצר עשה מאמץ גדול ומוצלח כדי לרכז את מירב הכוח הצבאי הערבי. נחתמו הסכמי הגנה עם ירדן ועיראק, והתקבלו הבטחות לסיוע צבאי משאר ארצות ערב. עם גידול ריכוזי הצבא בסיני באו גם כוונות התקפיות. נאצר עשה תפנית והחליט, שלאור ההישגים המדיניים לא המצרים הם שיפתחו במלחמה, אלא ישאירו זאת לישראל. ב-27 במאי '67 הסביר נאצר את כוונותיו למפקדים הבכירים. המפקדים, בעיקר מפקדי חיל האוויר, לא היו שבעי רצון מכך שהיוזמה תהיה בידי ישראל, אך קיבלו את הסבריו של נאצר, שהמצב המדיני מחייב לנהוג כך.

וככה אותם גורמים, שהזכרתי בתחילת דברי שהיו הרקע למלחמה, הם שבסופו של דבר הביאו למצב שנוצר במאי '67 ולפרוץ מלחמת ששת הימים:
 א. איבתן של מדינות ערב לישראל.
 ב. שאיפותיה של סוריה.
 ג. מאמציו של נאצר לקיים בידו את המנהיגות בעולם הערבי.

תא"ל (מיל') פנחס להב:

תודה למארח שלנו, אלוף במילואים אהרל'ה יריב. המרצה הבא הוא אלוף במילואים רחבעם זאבי, הוא גנדי. גנדי הינו "כוח צביקה" של "יד דוד אלעזר" והוא אשר כמו ידיו עושה באגודה שלנו את רוב המלאכה. אבל לא בזכות הזאת הוא ירצה לפנינו, אלא בשל התפקידים הצבאיים והביטחוניים המרכזיים שהוא מילא. גנדי, בבקשה.

(צילום: U.P.I)

גדוד כווייתי מגיע לסיני

בעמדתנו, ואנו לא נשגר כוחות לשארם א־שייח'".

הגנרל מורתג'י, שהיה גם מפקד בתימן, הוסיף: "נשיא המדינה ביקר בתימן ב-64' ואמר לי כי הוא חשב ששנת 65' תהיה שנת פלסטין, אך לאחר שהסתכנונו במלחמת תימן, הדבר יידחה, להערכתו, לשנת 70', ואז בהתאם למצב הבינלאומי, יוחלט אם להשלים את בעיית פלסטין. לכן, הרעיון להיכנס למלחמה במאי '67 היה רחוק, שכן הכוחות המזוינים לא היו מוכנים מבחינת האימונים והפיקוד".

עדויות אלו נראות לי משקפות את המציאות. לנאצר לא היתה ברירה, לאור המצב שתואר, אלא לפעול, ולאחר שהוא הכניס את הכוחות לסיני, החל המצב להדרדר. כאמור, סירב האו"ם לדרישת נאצר לפינוי חלקי זומני של כוחותיו ולהישאר בשארם א־שייח' וברצועת עזה בלבד. בתשובה לכך הודיע נאצר, שהוא עומד על פינוי מלא.

אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

לקחים צבאיים

מלחמת ששת הימים היתה המלחמה הגדולה השלישית של צה"ל הצעיר. קדמו לה מלחמת השחרור ב-1948 ומבצע קדש ב-1956. אמנם היו פעולות מבצעיות בין המלחמות, אבל במלחמת ששת הימים הופעל צה"ל על כל זרועותיו עם הניסיון המבצעי שצבר, ולאחר שכבר יושמו הלקחים של מבצע קדש במשך למעלה מעשור שנים. אמנם בבדיקה מדוקדקת נמצא, שהיו גם לקחי מבצע קדש שנשמטו, ואפילו הישגים ויכולת מבצעית של צה"ל ב"קדש", שחלה בהם נסיגה במלחמת ששת הימים. לדוגמא, קשר מבצעי בין כוחות יבשה ואוויר. אבל בהכללה ניתן לומר, שלקחי מבצע קדש הוטמעו בצבא בין שתי המלחמות – בארגון, בדוקטרינת הלחימה ובאימונים.

ניסיתי ללמוד כעת, בפרספקטיבה של עשרים שנה את הלקחים הצבאיים של מלחמת ששת הימים, כפי שנוסחו על-ידינו לאחר המלחמה. האלוף חיים בר-לב, בתפקידו או כסגן המרטכ"ל, הקדיש חודשים רבים ללימודם ולגיבושם של לקחי המלחמה בפיקודים, בחיילות ובזרועות. אינני מתכוון להביא לקחים אלה כאן במלואם, ואפילו לא את תמציתם, וזאת הן משום שהפורום לא יתעניין בפרטי-פרטים אלה והן משום סיווגם של הדברים. להלן אתרכו בלקחים צבאיים עיקריים בלבד.

תקופת ההמתנה והשפעתה על המלחמה

משך הזמן, מ-14 במאי 1967, כשנאצר תגבר בשתי דיביוזיות את צבאו בסיני, ועד לפרוץ המלחמה ב-5 ביוני, מכונה "תקופת ההמתנה". במשך זמן זה ננקטו פעולות מדיניות וצבאיות על-ידי שני הצדדים. ההישגים המדיניים והצבאיים של המצרים, שעוררו חשש וחדש לפרוץ מלחמה, או למעשה חוסר יכולת להימנע ממלחמה, היו:

- א. המזכיר הכללי של האו"ם נכנע לדרישה של נאצר והודיע על פינוי כוח או"ם מסיני ומרצועת עזה.
- ב. נאצר הטיל הסגר ימי על אילת, גם לגבי אניות של צד שלישי.
- ג. ירדן הצטרפה להסכם ההגנה המשותפת עם מצרים וסוריה, וגנרל מצרי התמנה כמפקד של כוחות ירדן.
- ד. כוח משלוח עיראקי נכנס לירדן.
- ה. צרפת עיכבה משלוחי נשק, שהיו מיועדים לישראל, על אף ששולם עבורם, והנשיא דה-גול אפילו דרש דיון בתביעות הערביות האחרות (כמו החזרת הפליטים וכו').
- ו. אנגליה הצטרפה לקו המדיני, שנקטה ארצות-הברית, ואשר לא היה בכוחו למנוע מלחמה (הרכבת "כוח משימה" שיפגין שיט חופשי וכן הבעת מחאות דיפלומטיות על-ידי שגרירה בקהיר).
- ז. נאצר החזיר את כוחותיו מתימן.

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

(ארכיון ידיעות אחרונות)

חיילי צה"ל בתקופת ההמתנה

ההישגים או התוצאות של "תקופת ההמתנה" מבחינתה של ישראל היו:

- א. המדינות שוחרות השלום בעולם דעת הקהל העולמית השתכנעו מהתוקפנות המלחמתית של הערבים והפגינו אהדה כלפי ישראל.
- ב. כשנוצרה הסכמה לאומית, כי לפנינו מלחמת "אין ברירה", הוקמה ממשלת אחדות לאומית.
- ג. הושלם גיוס כוחות המילואים, והם נפרשו בהתאם לתכניות האופרטיביות. יחידות המילואים התגבשו כיחידות לוחמות (כמעט כיחידות לוחמות סדירות), התאמנו, הצטיידו והתכוננו לחימה.
- ד. פורטו ועודכנו התכנונים המבצעיים.
- ה. יעדי התכנונים התפתחו מפעולות מוגבלות בקרבת הגבול יחד עם מכה אווירית, עד לתכנית כיבוש של כל חצי-האי סיני והשמדת הצבא המצרי.
- ו. נפרש המערך הלוגיסטי, וגם דבר זה בעל חשיבות ומשמעות במלחמה.

יצחק רבין, רמטכ"ל מלחמת ששת הימים, אמר לאחר המלחמה, כי תקופת ההמתנה "היתה אחד הדברים הגדולים ביותר שאירעו לישראל. היא היתה עבור העם והצבא נכס בלתי רגיל לצורך המלחמה ושמירת הישגיה".

(ארכיון צה"ל)

צה"ל מחכה לפקודה

בשלב הראשון, עד כניסת דיין לתפקיד שר הביטחון (בשבועיים הראשונים של ההמתנה), קבע המטכ"ל באישור ראש הממשלה ושר הביטחון דאן, לוי אשכול המנות, את המטרות הבאות: השמדת חיל האוויר המצרי, כיבוש רצועת עזה ואל-עריש והגעה עד תעלת סואץ כקלף מיקוח לפתיחת המצרים. בגזרות סוריה וירדן – נישאר במגננה.

עם כניסתו של דיין לתפקיד שר הביטחון מתחיל השלב השני, ואו השתנו המטרות כלהלן: כיבוש סיני עם הנחיה מגבילה שלא להגיע לתעלה; לא לכבוש את רצועת עזה; בגזרות ירדן וסוריה – רק מחטפים מועררים ומגננה.

השלב השלישי הוא המלחמה עצמה, שבמהלכה נקבעו, כאמור, המטרות הבאות: כיבוש כל תצויה-אי סיני; שחרור כל הגדה המערבית (יהודה ושומרון) ושחרור רמת הגולן. הוסרו המגבלות שהיו תוך כדי הלחמה, כמו אי-הגעה לתעלת סואץ וכו'.

מניעת המלחמה

שוב התברר, שכאשר פועלים תהליכים הדוחפים למלחמה, אין כוח בעולם שיעצור בעדם. חוסר האמון ההדדי לצד אינטרסים מעצמתיים מצטרפים לדינמיקה המובילה למלחמה. קוראים לזה "הסלמה" ו"הדרדרות", ואפילו קברניטי שני הצדדים מאבדים במידה מסוימת את השליטה על התהליכים, והמלחמה הופכת עובדה.

בשלב המוקדם של מלחמת ששת הימים לא רצו, לדעתי, שני הצדדים במלחמה. ישראל האמינה, שדווקא קיומו של מצעד צבאי קטן וצנוע בירושלים ביום העצמאות (כ-15 במאי אותה שנה), יצביע על גישה פציפיסטית מבחינתנו. והנה הערבים פירשו זאת – אולי בעידוד סובייטי – כי הישראלים עושים מצעד צנוע וקטן, מפני שהם מרכזים קרוב לוודאי את כוחם למתקפה בגבול הסורי.

הצורך בהחלטות מוקדמות

זהו אמנם נושא מדיני, אפילו מדיני-צבאי, אבל אני מרגיש הכרח וצורך לכלול אותו בדברי כי יש לו, היו לו ויהיו לו השלכות על המהלכים צבאיים.

הדרג המדיני לא החליט על תגובת ישראל, אם יסגור נאצר את המצרים. רק כשנאצר עשה זאת החלו הדיונים. בתחילה, ביקש הדרג המדיני בישראל שהות של 48 שעות לגיבוש תגובה, ואחר-כך נמשך הדבר כשלושה שבועות. כתוצאה מהתמהמהות זו, נזקפה בעולם לחובתנו "הירייה הראשונה" במלחמה, למרות שסגירת המצרים והטלת הסגר היו בבחינת מעשה מלחמתי מובהק. ההתחבטויות בממשלה סיבכו את המצב המדיני, ורק המהלכים הצבאיים, שבאו בסופו של דבר, הוציאו אותנו במידה רבה מן הסבך.

בסוגיית "הירייה הראשונה" אני מבקש להביא מדבריו של שר הביטחון דיין בכנס סיכום המלחמה ב-13 ביוני אותה שנה (ע"פ "אבני דרך", תשל"ז: עמ' 483): "התברר כי על הירייה הראשונה, שאנו ירינו אותה כידוע – וירינו אותה טוב מאוד (70% אחוז ממוטסי ארצות ערב הושמדו ביום הראשון) – לא מיצו את הדין. הערבים, כדרכם, הודיעו שהם מנצחים, שהפילו 47 מטוסים ישראליים – כלומר שהיה קרב דו-צדדי. ירדן וסוריה נכנסו מיד למלחמה. ירדן הפגיזה את ירושלים. השאלה, מי פתח במלחמה, שוב לא עמדה בינינו לבין מצרים בלבד, אלא גם בינינו לבין ירדן, בינינו לבין סוריה. והרי ברור שירדן היא שפתחה באש עלינו. הוא הדין בסוריה. בשתי חזיתות אלה לא היה ספק: הערבים הם שהתחילו במלחמה".

מטרות המלחמה

כמו בכל מלחמות ישראל, גם במלחמה זו לא נקבעו מראש מטרות המלחמה. בדרך כלל הן נכתבות בסיום המלחמה בהתאם לתוצאות. מבחינת הגדרת המטרות היו במלחמה הזו שלושה שלבים:

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

חטיבות ממוכנות. בסך הכול – כ־900 טנקים ו־800 קני תותח ארטילריים.

עצמת הצבא הערבי הירדני בפתיחת המלחמה, יחד עם חיל המשלוח העיראקי, הסתכמה ב־9 חטיבות חי"ר, 2 גדודי קומנדו (מצריים), 2 חטיבות משוריניות. בסך הכול – כ־300 טנקים ו־184 קני תותח ארטילריים.

עצמת הצבא הסורי הסתכמה או ב־8 חטיבות חי"ר, 2 גדודי קומנדו־צנחנים, 2 חטיבות משוריניות, 1 חטיבה ממוכנת. בסך הכול – כ־300 טנקים ו־265 קני תותח ארטילריים.

יחסי הכוחות בעימות בין ישראל לצבאות ערב במרכיבים העיקריים בפתיחת המלחמה (5 ביוני) היו כלהלן (לטובת הערבים).

מרכיב הכוח	מצרים	ירדן	סוריה
חי"ר	1:5	1:3	1:2
טנקים	1:1.3	1:3	1:1.5
קני תותח	1:2.5	1:1.5*	1:1.5

* כולל ארטילריה של פיקוד הצפון בחזית הירדנית.

כמעט בכל הנתונים האלה מסתמנת עדיפות מספרית מובהקת לטובת הצבאות הערביים. על יחסי הכוחות באוויר נדון בהמשך כשנדבר על חיל האוויר.

מבלי להיכנס לפירוט האיכויות של המסגרות הלוחמות ואמצעי הלחימה שלהן, הרי ניתן לומר בהכללה, כי יחסי הכוחות כמעט בכל המרכיבים היו לטובת צבאות ערב. למרות זאת צה"ל גבר עליהם בזכות גורמים רבים, כמו איכות הפיקוד, היוזמה בלחימה ועוד. אולם יש לציין שברוב ההתנגשויות יצרנו גם עדיפות מקומית ביחסי הכוחות.

הפריסה המצרית היתה על־פי הדוקטרינה הסובייטית, דהיינו מערך קווי. כבר אז היה בידי המצרים נשק כימי (שהם הפעילו אותו לפני כן בתימן), אבל הם לא הפעילו אותו נגדנו במלחמת ששת הימים: ייתכן מפני שאיבדו בשלב הפתיחה את הכושר האווירי שלהם, שהוא תנאי להפעלת נשק כימי, ואולי מפני חשש לפעולת תגמול ישראלית. מכל מקום היה למצרים זמן מספיק להכין את הנשק הזה בשלושת השבועות של ההמתנה.

נכון הוא, שניהול מושכל של מלחמה צריך להיות גמיש ביעדים הקרקעיים לפי התפתחות הדברים בשדות הקרב, אפשרויות לניצול ההצלחה הצבאית ועוד. אבל מטרות המלחמה צריכות להיות נדונות ומוסכמות זמן רב לפני פתיחתה, כאשר התכנונים המבצעיים הם רק תרגום שלהן. למגינת לבי, טרם כגרנו בסוגייה זו. הדבר נובע מהעדר ארגון בסיסי מיטבי של גופי הניהול המדיניים־צבאיים, כמו: קבינט מלחמה, מועצה לביטחון לאומי וכו'. הדברים הללו תקפים גם לגבי המלחמות, שבאו אחרי מלחמת ששת הימים.

אחרי מלחמת ששת הימים טענו יגאל אלון וחיים בר־לב, שצריך היה לכלול במטרות המלחמה את הר הדרוזים. בר־לב אף הצביע על מחדל של אי־כיבוש פורט פואד.

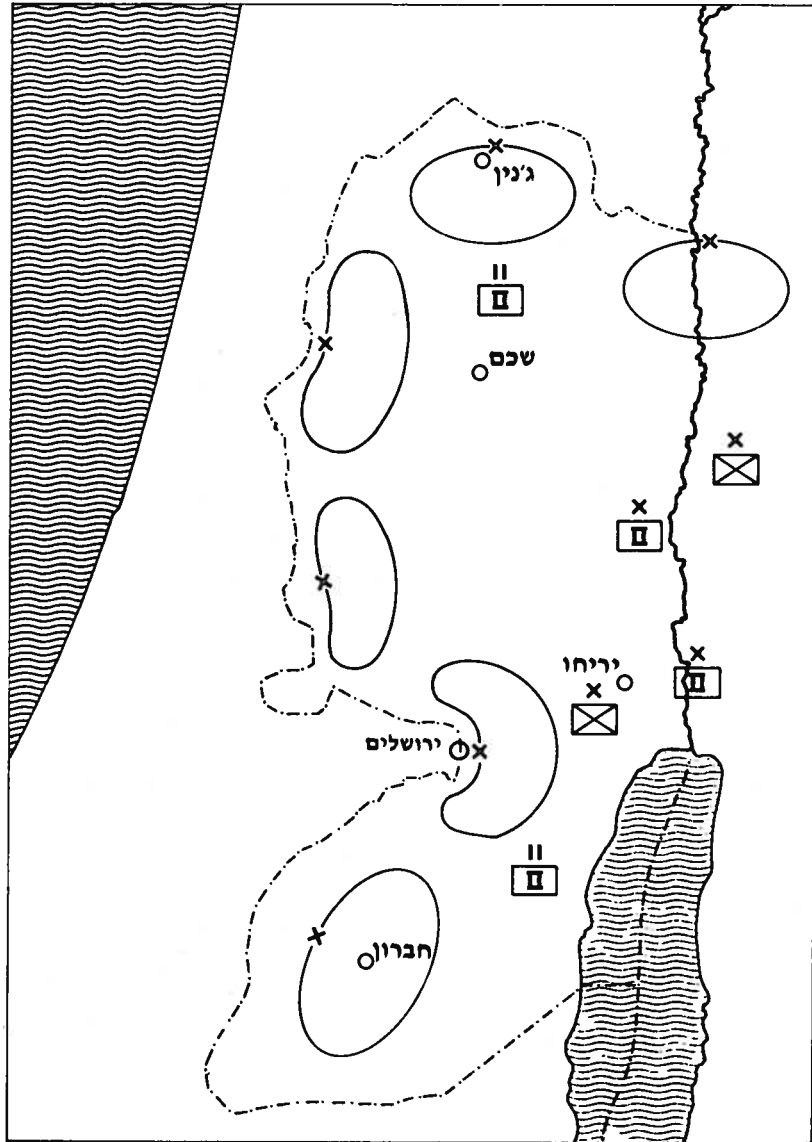
מלחמה מדורגת נגד אויבינו הממשלה אישרה לפעול תחילה נגד מצרים, כתגובה על סגירת המצרים. בהדרגה ובמקביל נכנסו למלחמה נגד ירדן, ורק אחרי שהסתיימו הקרבות בשתי החזיתות האלה, פנינו להילחם בסורים ברמת הגולן.

אמנם הסיבות לאישורי הממשלה המדורגים נבעו משיקולים מדיניים חיצוניים ופנימיים, אבל הם נתנו לנו בדיעבד את היתרון של ריכוז כוח תוך הישענות על קווים פנימיים, כמעט לחימה בחזית אחת בלבד בזמן נתון.

תכנונים למלחמה אין זה סוד שלצה"ל יש "תכניות מגירה" למבצעים שונים ומשונים, בסדרי כוחות שונים, במצבים מדיניים משתנים או מתחלפים, בחלופות שונות. כך היה גם לקראת מלחמת ששת הימים. משה דיין מטעמים השמורים עמו טען, שמלחמת ששת הימים לא היתה מלחמה מתוכננת, וכי מכל מערכות ישראל היתה היא הפחות־מתוכננת. הוא נימק זאת כך בספרו "אבני דרך": "לא התכוונו לכבוש את הגדה המערבית, או אף את ירושלים, וגם לא להיכנס למלחמה לטוריה, והנה עשינו את המלחמות האלה". כמוכן, שדיין איננו צודק: לכל הקרבות והמערכות האלו היו תכנונים.

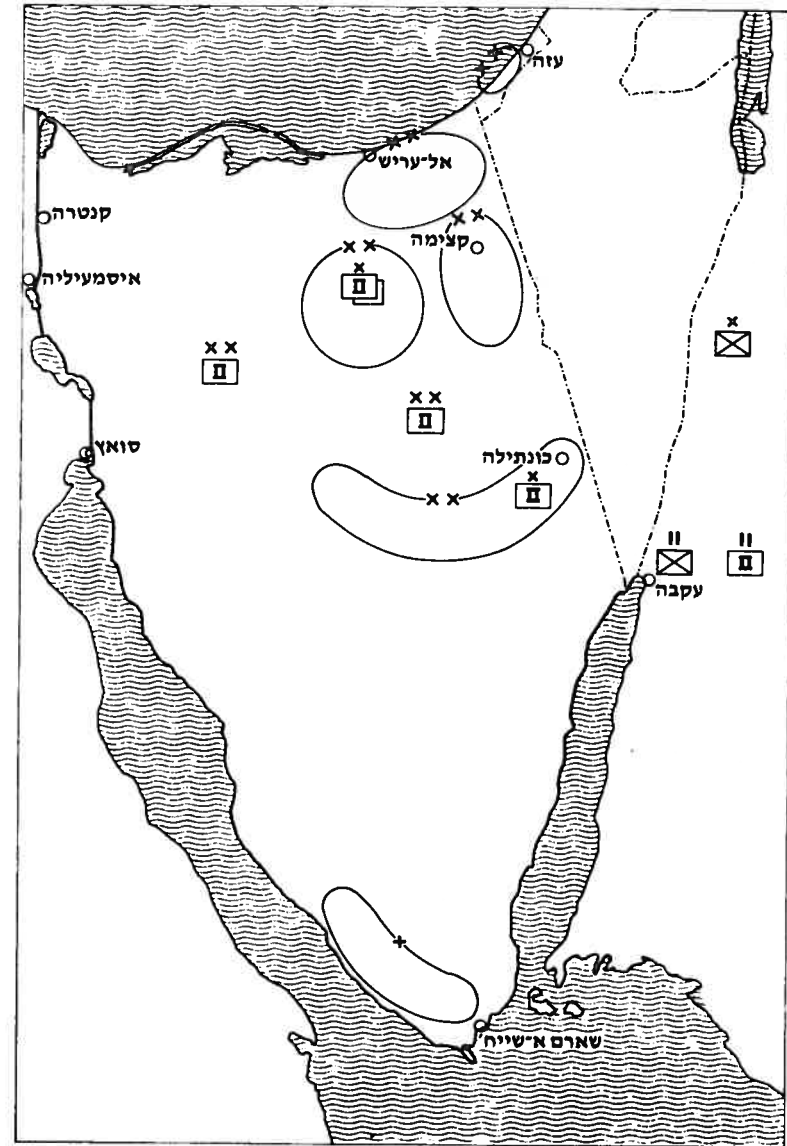
המאפיינים של כוחות האויב במלחמה הערבים לא השלימו את השגת התנאים המוקדמים, הדרושים לדעתם כדי לצאת למלחמה, ובכל זאת הם יצאו למלחמה. התנאים הם: איחוד ערבי, כידוד ישראל מהמערב, ריכוז הכוח המצרי (באותה עת היו עדיין 50,000 חיילים מצריים בתימן).

עצמת הצבא המצרי בפתיחת המלחמה הסתכמה אז ב־25 חטיבות חי"ר (כולל המשמר הלאומי וגדודי ההתנגדות העממית שהיו מפוזרים ברצועה), חטיבת צנחנים, 5 גדודי קומנדו, 6 חטיבות משוריניות, 2

(שרטט: אראל גלבע)

ההיערכות בחזית הירדנית

(שרטט: אראל גלבע)

ההיערכות בחזית המצרית

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

המלחמה הניידת. מלחמת ששת הימים הינה דוגמא קלאסית למלחמה ניידת תוך הישענות על חיל השריון כחיל המרכזי והמכריע של צבא היבשה. גם החילות האחרים – רגלים, ארטילריה והנדסה – אם הם לא ננידו, הם הודממו. אפילו החרמ"ש שלנו השתתף כמעט אך ורק בהבקעות, ואחר-כך לא בא לידי ביטוי. הלקח הברור היה שיש לנייד את חילות השדה. לא היינו בנויים לתפעל ולעכל מודיעין תוך תנועה: הפעלת סוכנויות איסוף ניידות, ניצול הסיור האווירי וכו'.

חיל השריון. ריכוז השריון בלחימה הוכיח את עצמו. מתוך 670 טנקים, שהיו לנו בחזית הדרום – בסיני, רוכזו 580 טנקים בעוצבות שריון. לעומת זאת, אצל המצרים, מתוך 900 טנקים היו מרוכזים רק 450 טנקים, כלומר מחצית הטנקים המצריים היו מפוצלים ומפוזרים. משקלו של השריון בצבא היבשה איפשר לנו לעבור לשלב ניצול ההצלחה כבר ביום השני ללחימה, מיד לאחר ההבקעה.

הנישה העקיפה וההבקעות. בעוד שבמבצע קדש היתה שלטת הדוקטרינה של הגישה העקיפה, שאימצנו אותה גם במלחמת תש"ח, הרי במלחמת ששת הימים נאלצנו כבר לבצע הבקעות. מסקנות המלחמה היו, שכיבוש יעד מבוצר חטיבתי צריך להימשך כ-6 שעות ויכול להתבצע ביחסי כוחות שווים. הושם דגש על תקיפה מן האגף.

עבירות כלי רכב. מושגי העבירות של כלי הרכב ויכולתם לצלוח שטחים קשים השתנו במלחמה הזו, הן בשטחי המדבר של סיני והן בשטחי האבן של רמת הגולן.

מרחב זמן. כמו במרבית מלחמותינו, נכחנו התכניות במונחים של מרחב זמן מתוך חשש שלחץ המעצמות יפסיק את הלחימה כבר לאחר 24-72 שעות. זאת כמוכבן, אם ידנו תהיה על העליונה. לעומת זאת, אם תהיה ידנו על התחתונה, יניחו המעצמות לצדדים להמשיך להילחם. "שעון החול הפוליטי" הזה חייב אותנו לתכנן את שלבי המלחמה עם הישגים מוגדרים בסיומו של כל שלב. הד לכך היה בוויכוחים בין המטה הכללי ובין דיין, עם כניסתו לתפקיד שר הביטחון, בכוחנו את התכניות המבצעיות שהיו במטה הכללי, ואשר היו בנויות על כך שבכל שלב במלחמה – אם יופסק או ייעצר – נצא עם הישגים.

לוחמת שטח בנוי. ניסיונו של צה"ל בלוחמת שטח בנוי היה מוגבל ונשען על פעולות מוגבלות בתש"ח וב"קדש" (כיבוש אל-עריש). בקרב על שחרור ירושלים עמדה לפנינו בעיית כיבוש העיר עם כל הכרוך בכך, לרבות מגבלות הנובעות מקדושתה של העיר. בשל העדר התנגדות מצד הערבים בהמשך הלחימה, לא היתה לחימה בשטחים בנויים בשאר ערי יהודה ושומרון ובעיר קוניטרה ברמת הגולן.

פעולות מוטסות. תוכננה פעולה חטיבתית מוצנחת באזור אל-עריש, שבוטלה עם העברת חטיבה 55

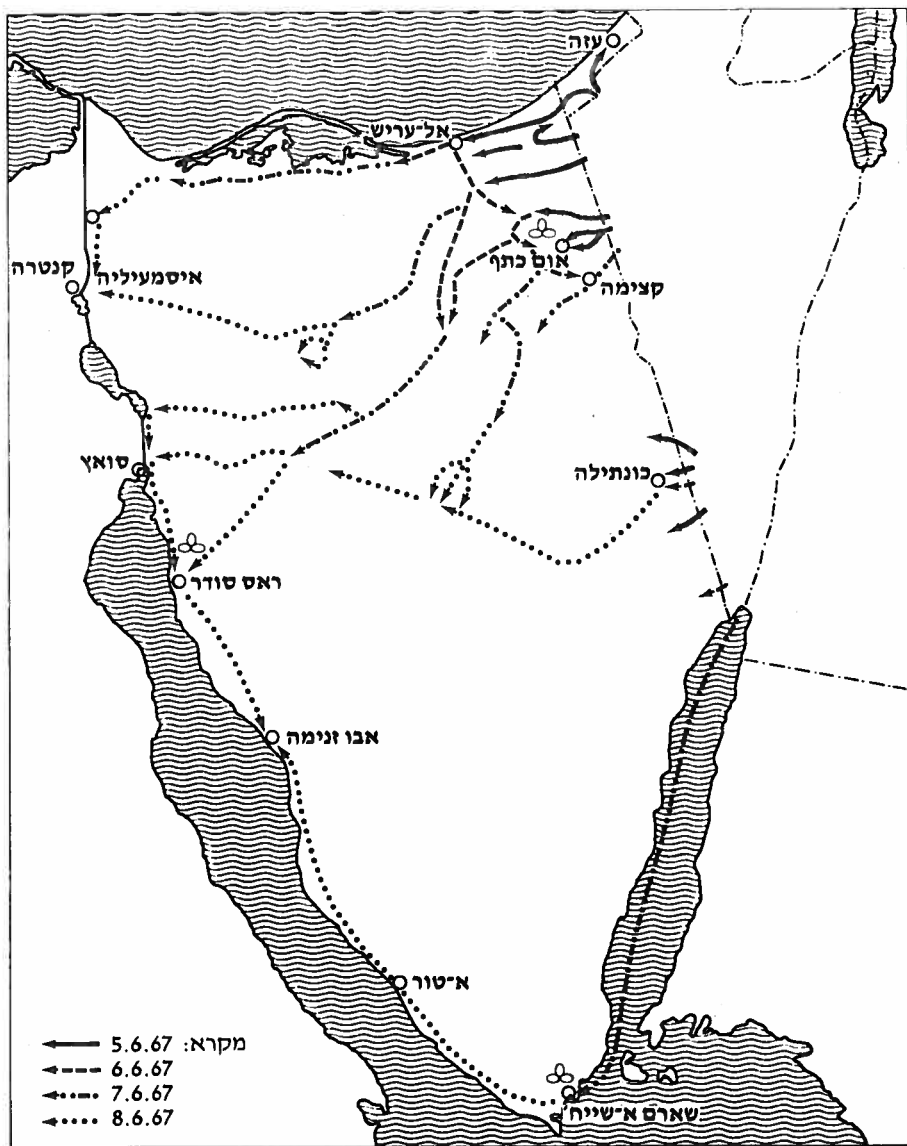
ישראל עושה מאמצים ליצירת איזון של כוחה עם הערבים. התשובה הערבית: זהו האיזון היחיד! (מתוך: השבועון המצרי "רוז אליוסף", 14.2.66)

כבר במלחמת ששת הימים הפעילו המצרים את הלוחמה האלקטרונית נגד רשתות הקשר שלנו. במלחמה הזו הופיעו טילי הנ"ט. חטיבתו של ישכה שדמי בביר-לחפן ספגה טילי "שמל", ואנחנו לא השכלנו לקרוא את הכתובת על הקיר ולהפיק לקחים בסעיף חשוב זה עד השלב השני במלחמת יום הכיפורים.

הצבא הערבי-הירדני נשען על כוח מאורגן של לוחמים טובים וכן על מוצבים מתוכננים ומבוצרים. בהמשך הוא תוגבר בחיל משלוח עיראקי (ארבע חטיבות) וכתגבור סעודי (חטיבה אחת).

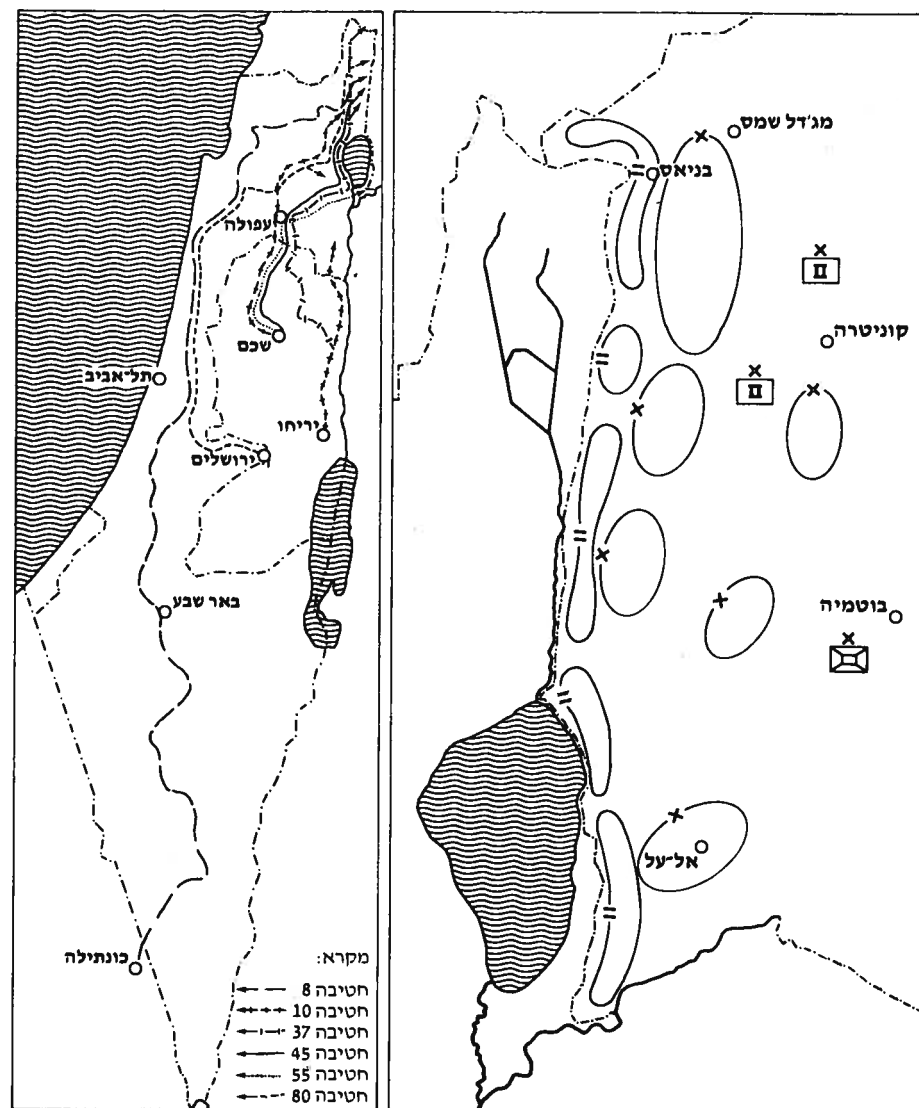
הצבא הסורי נשען על קרקע וטופוגרפיה מצוינות, שהיו מבחינתו יתרון חשוב, וכן על ביצורים צפופים שהוכנו במשך שנים רבות (1948-1967), מבוססים על בטונים, גדרות ומוקשים.

מאפיינים מספר של פעולת כוחותינו. בנושא זה כבר נאמר ונכתב כמעט הכול. ברצוני להדגיש רק כמה ממאפייני הלחימה שלנו:

(שרטט: אראל גלבוע)

המלחמה: החזית המצרית

ריכוז כוחות צה"ל בחזית הסורית

(שרטט: אראל גלבוע)

ההיערכות בחזית הסורית

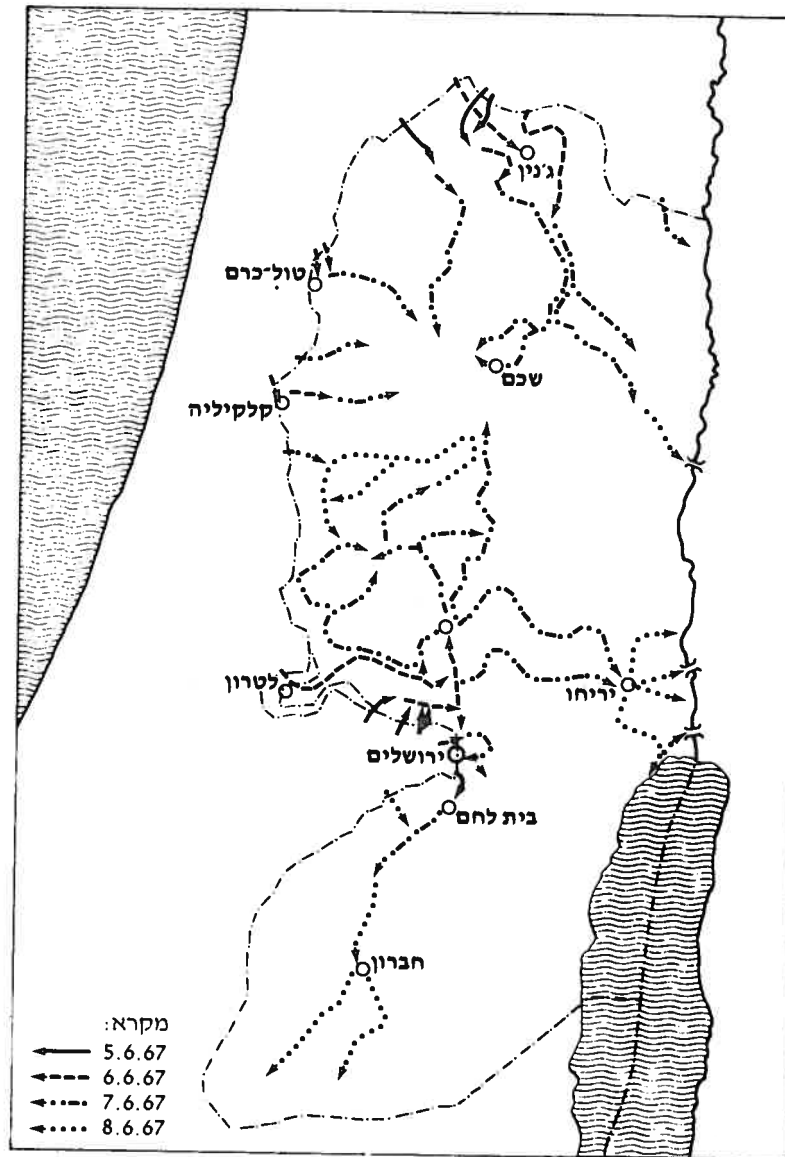

שחרור ירושלים - לוחמת שטח בנוי (ארכיון צה"ל)

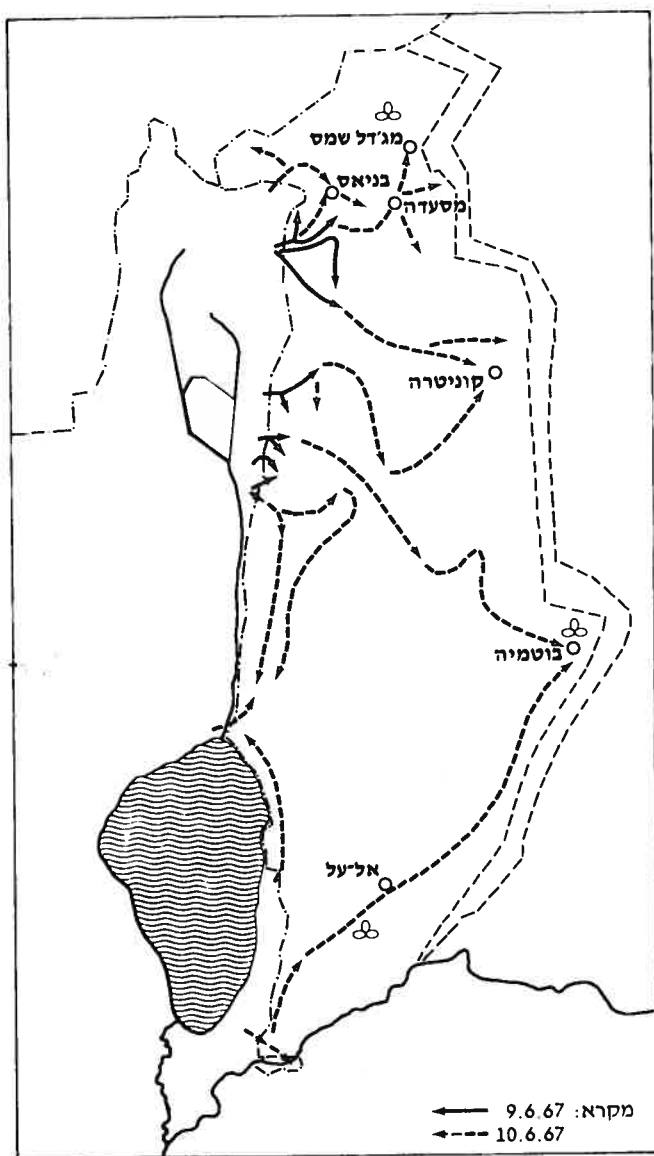
לירושלים. בוצעו פעולות מוטסות מוצלחות בדרום סיני ובדרום רמת הגולן, שהתבססו על הידע שהצטבר ועל התרגולים שקדמו למלחמה. אולם פעולות אלו היו בקנה מידה מוגבל. לא היו במלחמה הזו פעולות מוטסות בהיקף שאפשר להפיק ממנו לקחים.

עדיפות אווירית. העדיפות, שהשיג חיל האוויר בשלב הפתיחה של המלחמה, נתנה את אותותיה בכל שלבי המלחמה. אולם ההישגים ביבשה היו לא רק בזכות העדיפות האווירית, הגם שעדיפות זו איפשרה את הקצב המהיר של הלחימה ואת ההישגים ביבשה.

הלוחמה הבין-זרועית והבין-חילוית. מלחמת ששת הימים איששה והבהירה את הדעה שהילכה בצה"ל עוד קודם לכן, לפיה תתנהל המלחמה בשיתוף פעולה בין-זרועי ובין-חילי. לקחי מלחמת ששת הימים העמיקו את הארגון, הדוקטרינה, האמצעים והאימונים, שכרכו את הזרועות והחילות בלחימה משותפת.

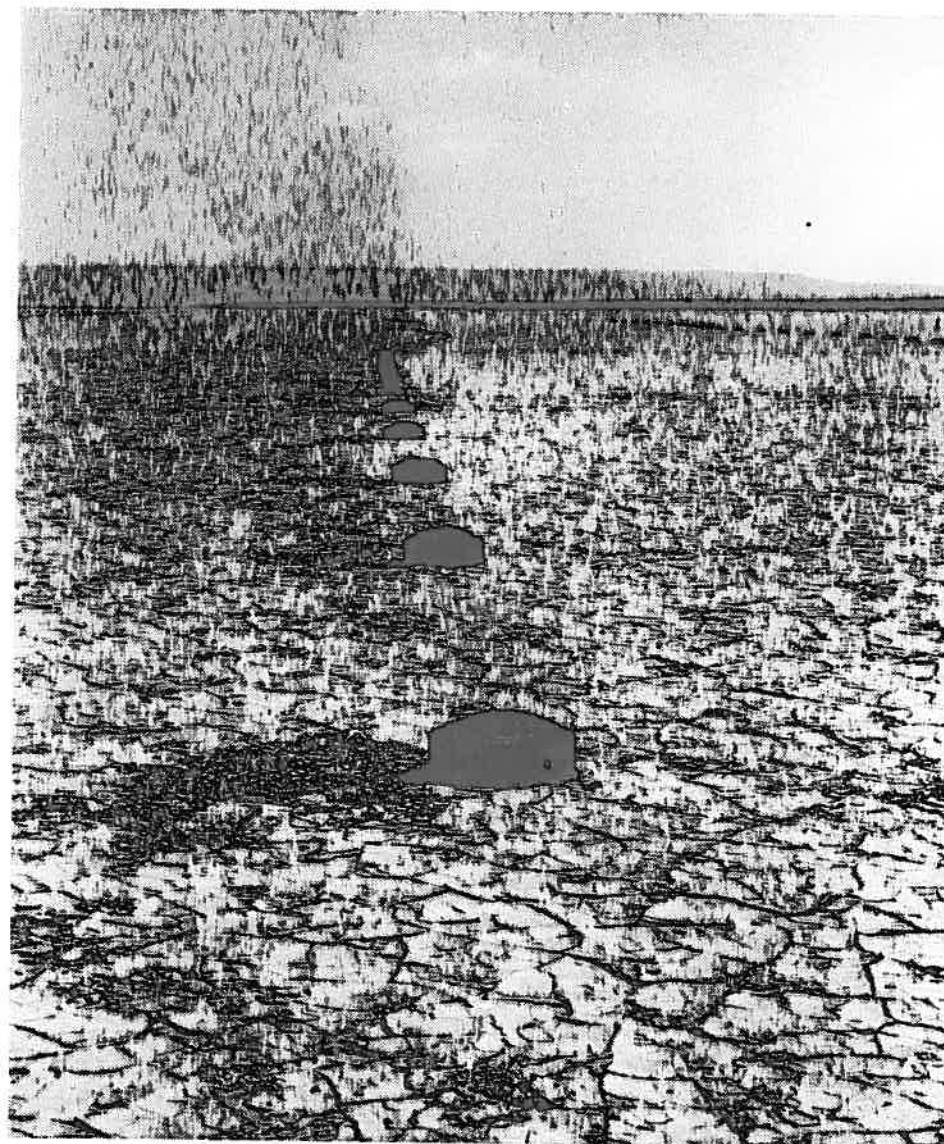

המלחמה: החזית הירדנית (שרטט: אראל גלבוני)

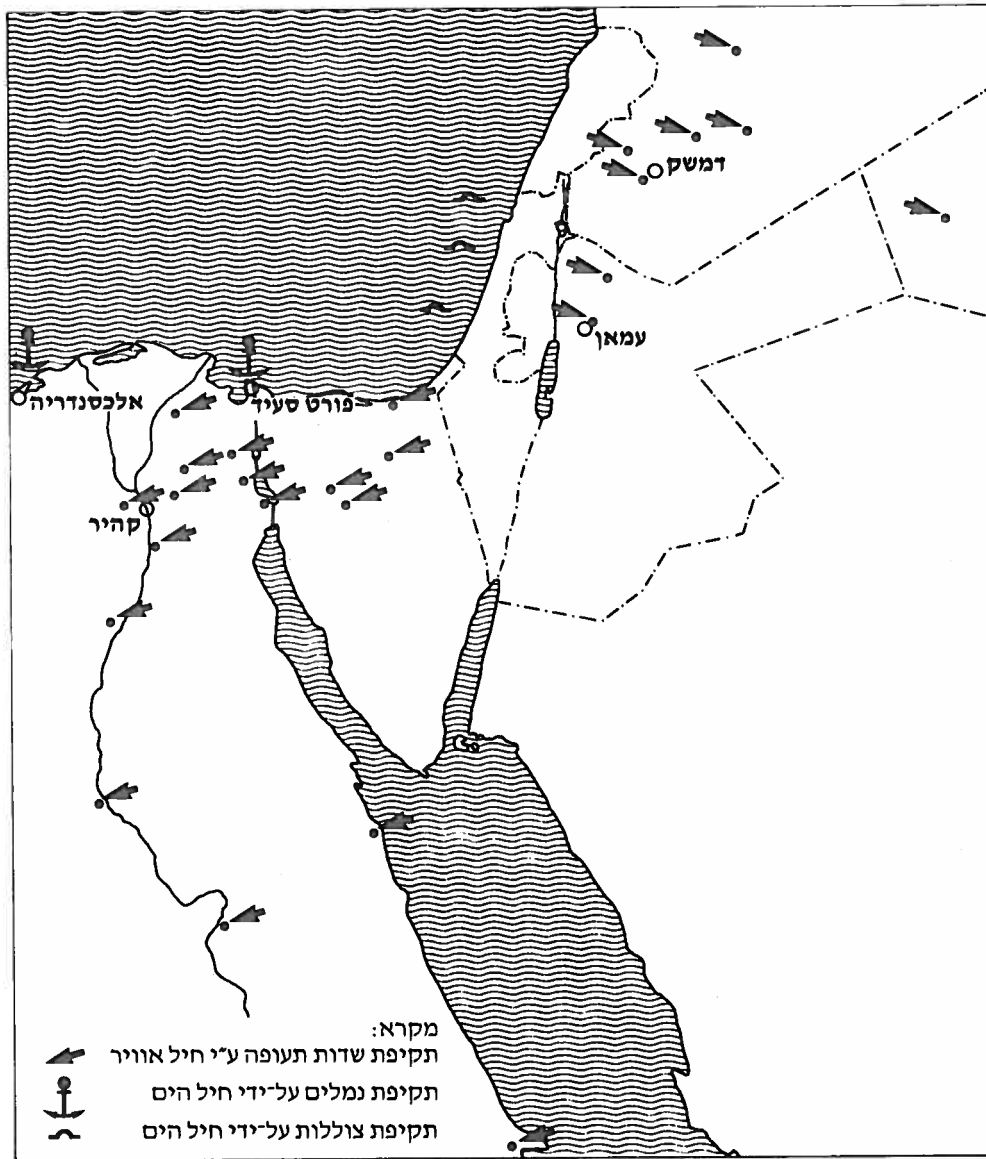
(שרטט: אראל גלבע)

המלחמה: החזית הסורית

(צילום: חגן לסקין)

מוקשים, שהמצרים לא הספיקו להטמינם בסיני

(שרטט: אראל גלבוט)

מבצעי אוויר וים

(ארכיון צה"ל)

שריון צה"ל בסיני

עומק אסטרטגי. שטחי מדינת ישראל עד למלחמת ששת הימים נעדרו עומק אסטרטגי. קרבתם של הכוחות הערביים אל השטחים החיוניים של ישראל היתה מפחידה: בירת ישראל היתה בטווח נשק קל של האויב; ריכוזי האוכלוסייה הגדולים בשפלת החוף היו בטווח הארטילריה הירדנית; יכולתו של האויב לבתר את הארץ במותניים הצרות שלה בשרון; סכנת כיתורה ובידודה של אילת. כל אלה השתנו בעקבות מלחמת ששת הימים, והישגים אלה, פרט לגזרת סיני, נשמרים על-ידינו עד עצם היום הזה: הגבול היבשתי שלנו קטן ל-650 ק"מ, כלומר ירידה של שליש באורך הגבולות; מרחב ההתראה, בעיקר מפני פעילות אווירית עוינת, גדל; הריכוז היהודי הגדול בשפלה ובירושלים יצא מטווח ארטילריה עוינת; צה"ל נמצא בקווים קרובים יותר אל בירות האויב; צה"ל יכול לבצע נסיגות טקטיות במלחמת מגננה מבלי שהדבר יפגע בשטחים חיוניים.

מיצוי הכוח. מלחמת ששת הימים היא דוגמא קלאסית ליישום מירבי של עקרון מיצוי הכוח. תרמו לכך ההכנות בתקופת ההמתנה, הלחימה המדורגת בחזיתות השונות ומנהיגות צבאית טובה. דוגמאות לכך:

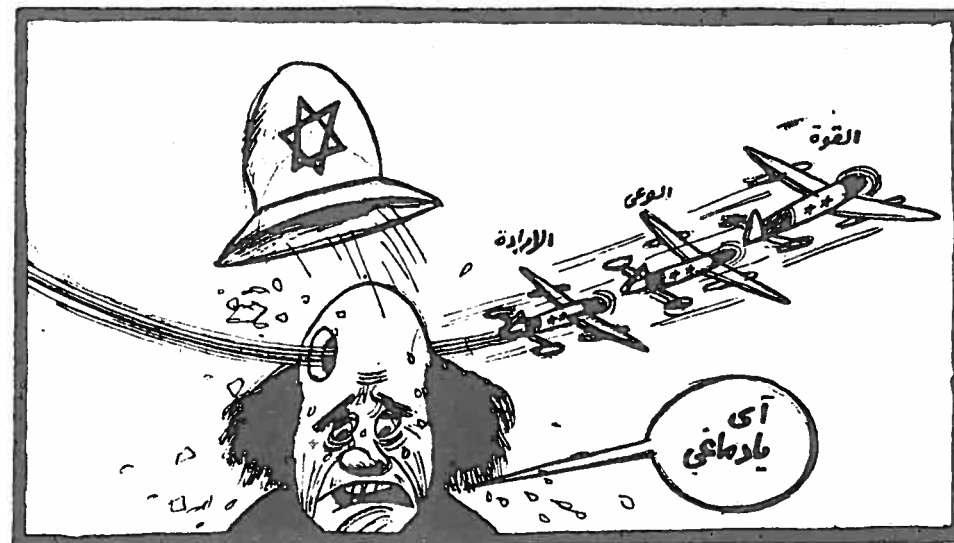
עשרים שנה למלחמת ששת הימים

- * ידיעות ומודיעין נעצרו לעתים ולא ירדו לדרגים נמוכים.
- * הצורך בארגון המודיעין ההנדסי.
- * הצורך בשיפור המודיעין שמועבר לחיל האוויר בקשר לפעולות משולבות.
- * שיפורים בתקני מפות, סוגי מפות קוד, תצלומי אוויר וכיוצא בזה.
- * שיפורים בהערכות המודיעין, ציוד אופטי לתצפיות ארוכות-טווח, ניוד גורמי איסוף בשדה.

תחזוקה. מלחמת ששת הימים העמידה במבחן את תכנוני צה"ל באשר למושג "יום לחימה" בתחמושת, אספקה, נפגעים וכו', והביאה לעריכתם מחדש על סמך ניסיון המלחמה. כן הופקו לקחים לגבי דרגי התחזוקה, כמויות התחמושת והדלק בגדודי אספקה ובדרגים של היחידות. ההישג החשוב היה בניית דרגי תחזוקה ניידים ופישוט נוהלי הדיווח האפסנאי. התכנון והשליטה בתנועות היה שגור ומוכר בצה"ל עוד לפני המלחמה ועמד במבחן. בפינוי שלל התנסונו כבר במבצע קדש, אבל במלחמה זו היה ההיקף – הן בכמויות והן במרחבים – רב יותר. ההתארגנות לשם כך נוצרה רק עם היווצרות הבעיה, במהלך המלחמה ובסיומה. הטיפול בפינוי נפגעים נעשה ללא בעיות מיוחדות, הן בשל ההתארגנות המוקדמת והן בשל המספר הקטן-יחסית של נפגעים. פינוי השבויים וכליאתם נעשו על-פי תכנונים מוקדמים ולפי לקחי מבצע קדש, וניתן אפילו לומר שהיו בהיקף דומה.

- "הפתעות". בחקר לקחי המלחמה, סמוך לסיומה, נשאל אלוף פיקוד הדרום, ישעיהו גביש, ממה הופתענו במלחמה הזו. הוא העלה בתשובתו שש נקודות:
- א. לא חשבנו על תפיסת פורט-פואד כי אי אפשר להגיע אליה ביבשה. לדעתו, היתה זו טעות שלא עברנו את התעלה מערבה.
 - ב. הדוקטרינה הסובייטית, שהתכוננו לתת לה מענה צבאי, לא נקלטה בצבא המצרי. היו אפילו מפקדים מצריים בכירים שהתנגדו לה (אנו יודעים זאת מתחקירי שבויים).
 - ג. המצרים הפעילו את השריון שלהם במפוצל. הם גם לא ביצעו התקפות-נגד.
 - ד. לא היו למצרים קווי הגנה שני ושלישי.
 - ה. הצבא המצרי לא היה מאומן. הוא לא קיים תרגילים עוצבתיים.
 - ו. הפיקוד המצרי היה גרוע. הם התמוטטו יום אחד אחרי קרבות ההבקעה.

הלחימה באוויר. המלחמה נפתחה בתקיפה מקיפה של חיל האוויר הישראלי על חיל האוויר המצרי. בגל הראשון הותקפו 11 שדות תעופה, והושמדו 197 מטוסים, מהם 8 בקרבות אוויר. הושמדו 8 תחנות מכ"מ והתראה. בגל שני הותקפו 16 שדות תעופה. בגל השלישי הושמד חיל האוויר הירדני וכמחצית מטוסייה של סוריה. יום הלחימה הראשון הסתכם בהשמדת 70 אחוזים ממטוסי הקרב וההפצצה של ארצות העימות. לחימת חיל האוויר נמשכה גם בימים האחרים של המלחמה, אבל כשני-שלישים מהגיחות היו השתתפות בלוחמת היבשה.

"מחזור חדש של טייסים ערבים מאומנים נכנס פעולה. ישראל זועקת: 'אוי ראשי' (המטוסים מסמלים את הכוח, ההכרה והרצון)". (מתוך: העיתון המצרי "אלמסא", 30.6.64)

העברת חטיבה 8 מלחימה בקדמת סיני לחזית הגולן; כיבוש השומרון על-ידי פיקוד הצפון בפיקודו של דוד, בסדר-כוחות שהוקצה למגננה. הכוחות שדדו הפעיל בכיבוש השומרון, ולאחר מכן כמעט אותם הכוחות בכיבוש רמת-הגולן, הם כוחות של מגננה, דבר המעיד על מיצוי הכוח.

פעולות מיוחדות. לא בוצעו פעולות מיוחדות בהיקף משמעותי בכל מהלך המלחמה, הכוונה לפשיטות על מפקדות, מרכזי שליטה, מערכי סיוע וכו' בעורפו של האויב. צה"ל הכין עצמו בדוקטרינה ובאימונים למבצעים כאלה, אך לא התפנה אליהם בזמן המלחמה. מציון עובדה זו על-ידי תבינו, שיש לי ביקורת בנושא זה.

הגנה במדרון אחורי. שיטת ההיערכות להגנה במדרון אחורי הוכחה כיעילה, בעיקר בהתארגנות-מחדש לאחר כיבוש מוצב.

מודיעין. כאחד הצרכנים של המודיעין במלחמת ששת הימים, ביכולתי לסכם, שהיה לנו מודיעין טוב לקראת המלחמה ובמהלכה. לקחי המודיעין העיקריים והגלויים (כיום) הם אלה:

- * הצורך לבדוק את יישום הדוקטרינה הסובייטית אצל האויב הערבי.

ישראל מכותרת שנית: זרעות המלחמה - מצרים וסוריה. (מתוך: השבועון הלבנוני "אלציאר", 25.5.67)

למעשה, חיל הים הישראלי הקטן שלט כמעט לחלוטין בשתי הזירות: בים התיכון ובמפרץ אילת.

לקחים, שכבר אינם מסווגים, של חיל הים הם אלה:

- * העברת מפקדת חיל הים לתל-אביב, בסמוך למוצב הפיקוד העליון.
- * הצורך בשיפור רמת הלחימה בלילה.
- * הצורך בסגירת שטחי ים, כלומר בהרחבת תחום המים הטריטוריאליים מיד עם תחילת המלחמה.
- * הצורך בשליטה על צי הסוחר שלנו.
- * סיור אווירי בים, לפי צורכי חיל הים.
- * הצורך בשיפור רמת הלוחמה נגד צוללות.
- * חיזוקן של היחידות ללחימה מיוחדת.

שיתוף פעולה כיוזרועי. בתחום זה הופקו לקחים משמעותיים, שנתנו את פירותיהם במלחמות שבאו לאחר מכן. מרביתם - חסויים, ולא נוכל לדון בהם כאן. להלן מספר לקחים שניתן לפרטם:

- * קציני סיוע אווירי צריכים להיות באופן קבוע במפקדות.
- * פקחי האוויר יוכשרו מקרב קציני כוחות היבשה.
- * יוקצו יועצי אוויר עד לרמה של אוגדה.
- * הצורך בתיאום סיוע אווירי בעת הנחתת אש ארטילרית. משום מה, במלחמת ששת הימים הועדף סיוע אווירי, שהוא יקר יותר, על פני סיוע ארטילרי.

יחסי הכוחות ישראל - צבאות ערב (בעימות) באוויר. ב-5 ביוני, לפני תחילת המלחמה, היו יחסי הכוחות לטובת צבאות ערב כמפורט להלן:

מטוסי קרב 1:2

מטוסי הפצה 1:4

מטוסי הובלה 1:2.2

מסוקים 1:2

כמו בצבא היבשה, היתה גם באוויר בשלב הפתיחה עדיפות מספרית מובהקת לאויב. האבידות של חילות האוויר הערביים במלחמה הסתכמו כלהלן:

מטוסי קרב - 330, מהם 75 בקרבות אוויר.

מטוסי הפצה - 26, מהם 3 באוויר.

מטוסי הובלה - 44, מהם 1 באוויר.

מסוקים - 61.

לחיל האוויר הישראלי הופלו 46 מטוסים.

אלוף (מיל') מרדכי הוד, שהיה מפקד חיל האוויר במלחמת ששת הימים, מעריך, כי הישגי חיל האוויר באו בשל הגורמים הבאים:

א. פשטות בתכנון.

ב. אי-סטייה מהתכנון.

ג. רמת הביצוע.

ד. מערכת שליטה ובקרה מעולות וגמישות.

ה. מודיעין טוב.

לקחים עיקריים בתחום האוויר, שהיום כבר ניתן לאומרם, הם:

* יש להגדיל את מספר מטוסי התקיפה.

* הצורך בכושר פעולה בטווחים ארוכים עם מטענים גדולים.

* הצורך לשפר את כושר הניווט והתקיפה בגובה נמוך בכל שעות היממה.

* יש לחזק את כושר ההתמודדות באוויר באזור המטרה.

* טילי אוויר-אוויר הוכחו כמוגבלים בקרבות אוויר בטווחים קצרים ובשיעור פנייה גדול.

* הצורך במיגון המסוק מפני נשק קל.

* השליטה המוחלטת שלנו באוויר "קלקלה" את צבא היבשה שלנו מבחינת עירנותו בנושא נ"מ.

הלחימה בים. מלחמת ששת הימים מצאה את חיל הים בשלבי התארגנות והתעצמות, אבל בנחיתות קשה מול חילות הים של האויב. חרף נחיתות זו, ואולי דווקא בגללה, נקטנו באסטרטגיה תוקפנית בים: בוצעו פשיטות נועזות על בסיסי הים של פורט-סעיד ואלכסנדריה. המצרים העבירו את הסטיילים שלהם מפורט-סעיד מערבה, ברחו לכיוון לוב ונכנסו להתגוננות, כאשר נמליהם סגורים.

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

המטכ"ל והפיקודים היה משופר לאין ערוך לעומת מבצע קדש, שבו הקשר מבחינת שליטת המטכ"ל בפיקודים היה אומלל.

הוסקה מסקנה נחרצת נגד הקמת כוחות היבשה. הזרועות – חיל האוויר וחיל הים – שלהן מפקדות ריכוזיות מובהקות ושליטה מלאה במבצעים, לא התקשו במילוי תפקידן.

האוגדה הבלתי קבועה הוכיחה את עצמה. כוחות הועברו וצוותו לפי הצורך המבצעי. בסיכום המלחמה אמר האלוף ישעיהו גביש, כי האוגדה הקבועה, כלומר הדיכוייה, היא מבנה קשוח ולא טוב. לעומתו, בפיקוד הצפון סברו אחרת וביקשו לעבור לארגון של אוגדה קבועה. אז הוחלט, כאחד מלקחי המלחמה, להקים אוגדה קבועה אחת לניסיון לתקופה מסוימת. גביש טען בסיכום המלחמה גם נגד הצורך במפקדת גיס (ארמיה) – מפקדה שצריכה להימצא בין הפיקוד המרחבי לבין האוגדות. השקפה זאת היתה מקובלת עד לאחר מלחמת יום הכיפורים.

כבר במלחמת ששת הימים בלט חסרונן של מפקדות לשליטה בעורף. כאחד מלקחי מלחמת ששת הימים גובשה ההשקפה על מפקדה עיקרית לפיקוד ועל הרכבו של חפ"ק האלוף. אלה, שהתנגדו להקמת מפקדת גיס, דרשו הקמת שני חפ"קים לאלוף.

לקחי המלחמה הביאו לשינויים ארגוניים בחיל השריון מן הפלוגה ועד לאוגדה הקבועה.

בתחום השליטה והקשר הופקו לקחים רבים כאשר לאמצעים ולשיטות עבודה. נבחנו האמצעים של מסגרות הלחימה, אמצעים לשיתוף פעולה ביניהם, לקשר בקרבות תנועה, לשליטת מפקדות גבוהות, לקשר בין-זרועי ולביטחון קשר.

גובשו מסקנות לגבי הפעלת יחידות הסיור העוצבתיות. היתה דרישה להוסיף טנקים ליחידות.

הוכח, כי חטיבות החי"ד יכולות להשתתף במלחמת תנועה באם הן תנוידנה. הוצע להגדילן ולהוסיף להן גדוד נוסף וכן רכיבים של נשק נגד טנקים.

מלחמת ששת הימים הביאה את צה"ל לפיתוח ולהגדלת סדר הכוחות של ארטילריה מתנייעת וארוכת טווח.

ההנדסה הקרבית עמדה במטלות שקיבלה, אבל נלמד שיש לחזק במסגרות ואמצעים. היות שלא התנסו בכעיות בעקבות הפצצת מטוסי אויב בעורף שלנו, אין לנו לקחים בתחומי הג"א, של"ח וארגון העורף. כל הלקחים בתחומים אלה הם לקחים תיאורטיים שלא נוסו במלחמה, וטוב שלא נוסו.

- * הצורך בארגון שיתוף הפעולה בין חיל האוויר וחיל הים.
- * הגדלת סדר הכוחות של המסוקים לתובלת סער.
- * ארגון השליטה בתובלה הלוגיסטית האווירית.
- * סימני הזדהות ברורים יותר בין כוחות היבשה והאוויר.

ארגון ושליטה. הדרג המדיני לא היה בנוי לשליטה ולניהול המלחמה. הכל התנהל באלתור: מקום מושב הממשלה לא היה קבוע, הרכב "הקבינט" המאולתר השתנה, לא היה מנגנון שיעזור בריכוז הדיווח והמעקב, לא היו בנמצא מפות ועזרים וכו' (תיאור זה מתאים לא רק למלחמת ששת הימים, הוא נכון גם למלחמות אחרות, עד ימינו...).

המטכ"ל, אף-על-פי שלא תורגל לפני כן, פעל כשורה. תרמו לכך ההכנות בתקופת ההמתנה, הניסיון המצטבר של המפקדים וקציני המטה, והעובדה החשובה – שאנו יומנו את המלחמה. הקשר בין

מושב שני

יור"ר – תא"ל (מיל') ישכה שדמוני:

במושב זה יידונו היבטים נוספים למלחמת ששת הימים, שירעננו מידע ידוע, ואולי אף יחדשו לצעירים יותר מבין הנוכחים. בדרך דיון זאת נהיה נאמנים למורשת דרכו של דוד, כמפקד שדאג תמיד כי יוסבר הרקע, לאו דווקא הצבאי בלבד – המכלול, שממנו נגזרת הפעולה הצבאית.

את המושב השני יפתח מר מרדכי גזית, מי שהיה מנכ"ל משרד החוץ ומנכ"ל משרד ראש-הממשלה. כיום הוא מכהן כיועץ למכון ליחסי יהדות ארצות-הברית – ישראל, שליח הוועד היהודי-אמריקני. הוא ישכיל אותנו בלקחים המדיניים של מלחמת ששת הימים.

אף שצה"ל התכונן בנושאי ממשל צבאי, היחה המציאות שפגש באזורי יהודה שומרון ועזה שונה וחריפה ממה שהוערך. הצלחנו בנושא זה בזכות הלם הניצחון, שהביא את האוכלוסייה לשיתוף פעולה מלא, ובזכות כושר האלתור של כוחותינו, שהיו יכולים להתפנות לעסוק בכך מאחר שהמלחמה הסתיימה תוך זמן קצר.

סיכום

לקחי מלחמת ששת הימים הם רבים ומגוונים ובתחומים שונים. נזכיר כאן רק חלק מהם במישור העקרוני:

- * הוכח בפעם נוספת יתרוננו של הגורם היוזם במלחמה.
- * אין יכולת למנוע מלחמה כשפועלים תהליכים המדרדרים למלחמה.
- * יש צורך בדינמיות ובקבלת החלטות אצל הקברניטים המדיניים בנושאים רבים ככל האפשר בטרם המלחמה, והגיעה העת ליצור את הכלים הנאותים לניהול המלחמה עליידי הדרג המדיני.
- * כדאי לנו לפעול במדורג כנגד אויבנו, תוך ניצול הקווים הפנימיים.
- * יש לטפח את אורחות לחימה הבינ-זרועיות והבינ-חיליות.
- * יש לתת את הדעת לחשיבות העומק האסטרטגי במדינה בעלת בעיות גיאוגרפיות קשות כשלנו.
- * הוכחו חשיבותו של חיל האוויר להבטחת העליונות האווירית וכוחו של חיל השריון במלחמה ניידת וכושר הכרעה ביבשה.
- * רכיב ההרתעה, שכאילו פג בתקופת ההמתנה, שב לפעול והיה תקף עד ליום הכיפורים.

מלחמת ששת הימים היחה מלחמה, שהעם התאחד בה תוך ביטחון גדול בצבאו ואמונה עמוקה במטרותיה. במלחמה הזו לחמו נערים, שנולדו כבר במדינת ישראל. יורדים חזרו להילחם, נכים התנדבו להילחם, פצועים ברחו מבתי-החולים ליחידותיהם, אזרחים התנדבו. צה"ל הוכיח את יתרונו המקצועי והמוסרי וניצח תוך שישה ימים בשלוש זירות לחימה.

הניסיון, שנרכש במלחמה הזו בתחומים שונים – באורחות לחימה, בארגון לוגיסטי, בסדר הכוחות ובשאר התחומים, הוטמע בתוך הצבא עד למלחמת יום הכיפורים, ותרם לניצחוננו במלחמה הקשה הזו בפיקודו של רב-אלוף דוד אלעזר (דדו), שלזכרו אנחנו מתכנסים כאן היום.

מרדכי גזית:

לקחים מדיניים

נושא הרצאתי אינו קל כלל ועיקר. אנו חלוקים בינינו כבר עשרים שנה בשאלת הלקחים, או ביתר דיוק בשאלת הלקח העיקרי, שיש להפיק ממלחמת ששת הימים. יש מי שגורס, שמלחמת ששת הימים הכניסה אותנו לעידן של התחלת הגאולה, ויש מי שסובר, שמלחמה זו פתחה עידן של הדרדרות, הקצנה וקיצוב בין בעלי השקפות שונות. סוגייה עיקרית זו תידון לחוד במשך יום העיון, על כן יכולתי לפטור את עצמי מלעסוק בה. אבל פטור בלא כלום אי אפשר, ובהמשך דברי אציג שורה של שאלות שחייבות היו להידון, לדעתי, מיד עם תום המלחמה בצורה נוקבת יותר, מכפי שנידונו הלכה ומעשה.

אין להקל ראש בקשיים הכרוכים בהפקת לקחים צבאיים. אבל אפשר לקבוע, שקל יותר להפיק לקחים צבאיים מאשר מדיניים, ואין הכוונה רק לקושי הכרוך בהפקת לקחים מדיניים עיקריים. גם לקחים מדיניים משניים, קצרי טווח, ואפילו לקחים מדיניים מקצועיים-טכניים, לא קל להפיק. חוקרים בתחום תורת המדינה ותורת הסכסוכים קובעים, שמדע השלום ותורת המו"מ מפגרים ביותר אחר תורת המלחמה. האלוף (מיל') רחבעת זאבי הזכיר, שאחרי מלחמת ששת הימים ריכז סגן הרמטכ"ל דאן, אלוף חיים בר-לב, את הכנתם של כמה כרכים עבי כרס, שבהם סוכמו הלקחים הצבאיים מן המלחמה. לעומת זה אין בנמצא שום פרסום המסכם את הלקחים המדיניים של מלחמת ששת הימים. אינני מתיימר אף לרגע, שדברי היום יהוו תחליף למה שחסר, לאותו סיכום לקחים שצריך היה לעמוד כיום לרשותנו, ולו גם במסגרת המגבלות, שתורת הדיפלומטיה הבלתי מפותחת היתה מציבה.

נעבור לגופו של עניין בעזרת הקביעה, שלא רק הגנרלים לוחמים את המלחמה העתידית על יסוד לקחי המלחמה שהיתה, אלא גם מדינאים וקברניטים. הם נוטים לכך, בין אם ישבו והפיקו את הלקחים בצורה מסודרת ובין אם הפיקו אותם אינטואיטיבית או אפילו רגשית, כפי שהיה בישראל. מלחמת סיני היתה המלחמה, שקדמה למלחמת ששת הימים. קברניטינו הפיקו כמה לקחים ממלחמה זו. ייתכן, שאלה הופקו אינטואיטיבית ולא בעקבות ניתוח רציונלי ומתודי, אבל משקל השפעתם היה כאילו היו ניתוח קר ושכלתני. הלקחים, שהופקו ממבצע סיני, היו:

א. אין לצאת למלחמה בלי תמיכת מעצמה, שתעמוד לצדה של ישראל.

ב. בעקבותיה, יש לחתור להסדרים אמנים ואין להסתפק בערבויות להסדרים. נציין, שמבצע סיני הסתיים בהסדר של 1 במרץ 1957, שהיה הסדר שעמד על בלימה.

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

חיילי צה"ל בהמתנה

(ארכיון "ידיעות אחרונות")

ג. גם אם יש צורך לשאוף להסדרים של ממש ואפילו לחווי שלום, אסור שאלה יושתתו על נסיגה מוחלטת מהשטחים שנכבשו. יש לתבוע תיקוני גבולות. בשלושת הלקחים הללו היתה טמונה תבונה רבה, אך ספק אם צריך היה להבינם וליישם כפשוטם.

מפאת קוצר היריעה נתמקד בלקח הראשון בדבר המעצמה התומכת. לקח זה תפס מקום מרכזי במלחמת ששת הימים. כזכור, הזהיר בן-גוריון ערב מלחמת ששת הימים מפני יציאה למלחמה ללא מעצמה תומכת. הוא חשב עדיין במונחי המלחמה הקודמת, מבצע סיני, ואולי במונחי מלחמת 1948. בשתי המלחמות עמדו לצדה של ישראל מעצמות שתמכו בה: ברית-המועצות ב-1948 וצרפת ב-1956. בן-גוריון ראה, אפוא, לנגד עיניו מעצמה לפי דגם של מלחמות קודמות וסבר, שאנו שוב זקוקים למעצמה התומכת בנל ישירות וגלויות, בין אם באורח צבאי בין אם על-ידי גיבוי דיפלומטי פומבי. הוא לא העלה על דעתו, שאפשר להגיע לדגם אחר של תמיכה מעצמתית, כפי שאכן היה במלחמת ששת הימים. נשיא ארצות-הברית, לינדון ג'ונסון, אמר לנו בתקופת ההמתנה דברים ברורים: "אתם לא

מעמד), בהצעה להנחית מכה אווירית מונעת על הצבא הסורי. גולדה שקלה את ההצעה בכובד ראש, מאחר שהיא סמכה מאד על שיקול דעתו של הרמטכ"ל ולא על נקלה דחתה הצעות שהביא אליה. נציין, כי בנושא גיוס מערך המילואים היא תמכה בעמדה, שהציג דודו באותו בוקר, ולא בזו של שר הביטחון, משה דיין. אם בכל זאת היא דחתה את רעיון המכה האווירית, היה זה משום שלא היתה בטוחה בתגובת הנשיא ריצ'רד ניקסון – האם יתמוך בישראל, אם זו תהיה הפותחת באש. היא לא סברה, שישראל יכולה לסמוך על הגיבוי האמריקני באופן מובן מאליו.

חשוב להזכיר, שהנשיא ניקסון ידע לעתים גם להקשות על ישראל. למרות שגולדה מאיר אמרה פעם אחרי פגישה עם ניקסון, "יש לנו ידיד בבית הלבן", היא ידעה שהמצב האמתי מסובך למדי וכזה הוא במיוחד בנושא הנשק. גולדה מאיר פנתה אל ניקסון, למשל, בעניין עסקת מטוסי פנטום שנייה כבר באוקטובר '69, אבל העסקה סוכמה סופית רק בראשית '72. היה זה, אפוא, מצב עניינים בלתי משביע רצון לחלוטין. ראש הממשלה ידעה, שניקסון נוטה להשתמש בעניין הנשק בשיטת "המקל והגורר", כדי להפעיל לחץ על ישראל בנושאים מדיניים. היא העריכה, שכדי להגדיל את הסיכויים לתמיכה אמריקנית בישראל, עליה לוותר על המכה האווירית המקדימה. החלטה זו היתה מבוססת על הלקח של מלחמת ששת הימים, כשישראל נאלצה לגלות איפוק במשך שלושה שבועות מ־15 במאי (או כשבועיים, מן ה"קאזוס בלי" שנוצר עם סגירת המִצְרִים ב־22 במאי). גולדה העבירה באמצעות השגריר האמריקני מִסָר על כך שצפויה מלחמה ועל החלטת ישראל שלא להנחית מכה אווירית מקדימה. לא היה זמן להתייעצות ולהמתנה לתגובת ארצות-הברית, כפי שהיה ב־'67. על ראש הממשלה היה להחליט בו במקום ולהתכונן כמעט מייד לאחר מכן לשלב הבלימה.

ימי ההמתנה ב־'67 הביאו לנו תועלת מרובה גם מבחינת דעת הקהל. בתקופת ההמתנה חל שינוי מפליג בדעת הקהל בכל מקום, ובראש וראשונה בארצות-הברית. שינוי זה השפיע על הקונגרס ודרכו גם על הממשל האמריקני. ראוי להזכיר גם את מה שהתחולל בקרב יהודי ארצות-הברית. אין כיום מי שחולק על כך, שמאז מלחמת ששת הימים נפל דבר בתפיסת הזהות היהודית של יהודי ארצות-הברית, עקב החרדה שאחזה בהם בימים עד לפרוץ המלחמה ואחר כך עקב התרוממות הרוח עם הניצחון המוחלט. אין ספק, שהנשיא ג'ונסון חש היטב את המתרחש בדעת הקהל. הוא נוכח שלמרות המעורבות הצבאית בוויאטנם וההפגנות נגדה, גואה גל האהדה לישראל. אבל הוא ידע כמו כן, שהקונגרס לא יתמוך במעורבות צבאית אמריקנית נוספת, במורח התיכון, בנוסף לזו בוויאטנם. לכן הוא אמר לאבא אבן: "דברי אינם שווים אפילו חמישה סנטים בלי תמיכה של הקונגרס". אולם הוא נוכח לדעת שבינתיים התרחש מהפך בדעת הקהל ובקונגרס לטובת ישראל. הניצחון המהיר של צה"ל שחרר את הנשיא האמריקני מההתלבטויות הקשות, כיצד לסייע לישראל, אם אכן תהיה זקוקה לעזרה כזו. בעקבות הניצחון התברר לו, שמוטלות עליו ועל ארצות-הברית שתי משימות בלבד: א. להרתיע את הסובייטים ולהבטיח את התנהגותם לפי כללי המשחק הבינלאומי; ב. להגיש לישראל תמיכה דיפלומטית-מדינית וסיוע כלכלי. שתי משימות אלו עתידות היו להתגלות ברבות השנים

תהיו בודדים, אלא אם כן תבחרו לפעול לבדכם" ("You will not be alone unless you go it alone"). באמירה זו כבר היתה טמונה העמדה של ארצות-הברית על הטוב שבה, כפי שהכרנוה מאז ועד עתה, אבל גם על הזהירות שבה.

כיום, עשרים שנה אחרי מלחמת ששת הימים, שומה עלינו להודות שארצות-הברית העניקה לישראל, למעשה, את כל הגיבוי המעצמתי הדרוש. היה זה אמנם גיבוי שונה מזה שקיבלנו מצרפת במבצע סיני, אבל הוא היה ממשי מאד. בראש וראשונה הוא מצטיין בתכונה שחסרה היתה לתמיכתה של צרפת – ההתמדה. התמיכה האמריקנית נמשכת זה עשרים שנה. היא עלתה לארצות-הברית מאז שנת 1967 כ־32 מיליארדי דולרים. הסיוע בסכום עתק זה ניתן למרות שארצות-הברית תומכת בישראל בתור שכזו ולא דווקא בישראל על כיבושה.

בשנת 1967 התברר עד מהרה, שעמדת ארצות-הברית היא עמדת תמיכה מתוחכמת יותר, והיא קיבלה ביטוי כבר ב־19 ביוני '67, תאריך שראוי לשים לב אליו בהיותו בעל חשיבות גם בהקשר אחר שעוד נזכיר. שני דברים אירעו באותו יום, תשעה ימים לאחר המלחמה. באותו יום נאם הנשיא ג'ונסון לשדולה היהודית למען ישראל לא היתה השפעה על נאומו ושגרירות ישראל בוואשינגטון לא היתה בתמונה. ג'ונסון מנה חמישה עקרונות, שהתמצו בשני מסרים. ראשית, הצדדים – ישראל ומדינות ערב – אינם חייבים לחזור למצב המדיני המעורער ששרר טרם המלחמה; שנית, צריכה להתבצע נסיגה אבל תחילה יש להבטיח את התנאים החדשים שיצדיקו אותה. כלומר, הנשיא ג'ונסון הודיע שהוא יתמוך בהישארות ישראל לאורך קווי הפסקת האש החדשים, עד שיחול שינוי בתנאים המדיניים. השתמע מדבריו, שישראל תיסוג לא עוד לקווים שבריריים שאינם מוכרים על-ידי הערבים, אלא לקווים מוכרים ובטוחים בהתאם להחלטת מועצת הביטחון 242 (שנתקבלה אמנם שישה חודשים לאחר הנאום), אבל תוכנה היה טמון כבר באותו נאום נשיאותי. ג'ונסון לא אמר היכן יהיו קווים אלה, ואם לא יהיו חופפים את קווי 4 ביוני 1967.

התמיכה המעצמתית, במקרה דנן של ארצות-הברית, היתה חיונית. אבל יש לדעת, כי לתמיכה זו היה מחיר, וישראל היתה צריכה להיות מוכנה לשלמו. ערב המלחמה שילמה ישראל תמורתו בהמתנה כדי לתת למעצמה התומכת שהות למצות את האפשרויות הדיפלומטיות. המתנה זו לא זכתה לאהדה בדעת הקהל הישראלית, אולם לוי אשכול, ראש הממשלה ושר הביטחון דאז, המתין גם כשבלבו כבר גמלה ההחלטה לצאת למלחמה. צה"ל טען, כי בשעה שישראל ממתנה, מתחפרים המצרים בעמדותיהם, והמלחמה הצפויה תהיה קשה יותר. בדיעבד, התבדתה הערכה זו. אבל כאשר החליטה הממשלה לדחות את היציאה למלחמה, היא נטלה על עצמה סיכון מחושב כדי לזכות בגיבויה של המעצמה התומכת. כעבור שש שנים, שעות ספורות לפני שפרצה מלחמת יום הכיפורים, הועמדה ישראל לפני מצב דומה.

ב־6 באוקטובר '73 בא הרמטכ"ל, דוד אלעזר, אל ראש הממשלה, גולדה מאיר (הייתי נוכח באותו

(ארכיון "מעריב")

מושב עצרת האומות המאוחדות ביום 19 ביוני '67

הסובייטי על ברלין.

עם זאת, יש מקום להשמיע אזהרה בעניין המעצמה התומכת. ישראל יכולה לסמוך על ארצות הברית, וכיום אף הרבה יותר מבעבר. אולם עלינו להיות עירניים, כשנפתח דו-שיח בין-מעצמתי בענייני אזורנו. אחרי מלחמת ששת הימים קרה הדבר מהר מאוד. יום לפני פסגת גלסבורו, שנערכה ב-19 ביולי בין הנשיא לינדון ג'ונסון לראש ממשלת ברית-המועצות, אלכסיי קוסיגין, התקיימה פגישה קשה בין שגריר ארצות-הברית באו"ם, ארתור גולדברג, לבין שר החוץ, אבא אבן, ושגריר ישראל באו"ם, גדעון רפאל. גולדברג הודיע, כי ארצות-הברית סיכמה טיוטת הסכם עם ברית-המועצות. טיוטה זו כללה תנאים שהיו מנוגדים לעקרונות, שהציג הנשיא ג'ונסון בנאומו מ-19 ביוני ולעמדה,

כמסובכות יותר מכפי שזה נראה לנו ביוני '67.

יש לבחון בקצרה את השאלה, מדוע נזקקה ממשלת ישראל לזמן כה רב בטרם החליטה על היציאה למלחמה. מי שסבור, כי הממשלה בהרכבה הקודם – זה שקדם להקמת ממשלת הליכוד הלאומי – היססה ללא סיבה, טועה טעות מוחלטת. היום ניתן לגלות, כי במוצאי שבת, 3 ביוני, התקיימה ישיבת שרים, שאליה הצטרפו שגריר ישראל בוואשינגטון, אברהם הרמן, וראש המוסד, מאיר עמית, שהגיעו לישראל שעה קלה קודם לכן. בפיהם היה מסר דומה: "אל נמהר; יש להמתין עוד שבוע ימים ואין לקומם את הנשיא ג'ונסון נגד ישראל". הנשיא ג'ונסון פנה אל ישראל כמה ימים קודם לכן וביקש לתת בידו שהות נוספת לארגן את שיירת האניות הבינלאומית כדי להעמיד במבחן את המצור המצרי בשארם אי-שיח'. אבל לשרים נודע בינתיים מהדווחים שהגיעו מוואשינגטון, שג'ונסון חדל להאמין שהשיירה אמנם תתארגן. בדיון השרים נפלה ההחלטה להמליץ לפני הממשלה למחרת היום ליפות כוחם של ראש הממשלה ושר הביטחון לצאת למלחמה במועד שימצאו לנכון. התחושה אצל השרים – לרבות לוי אשכול, שהיה מודע לחשיבות המכרעת שנודעת לתגובת הנשיא ג'ונסון – היתה שג'ונסון אמנם לא יגיב בהתלהבות על ההחלטה הישראלית, אך לבסוף יבין שישראל המתונה זמן רב והפגינה קבל העולם כולו, שאין היא ששה אלי קרב, וכי היא איפשרה לארצות-הברית למצות את המהלכים הדיפלומטיים. ישראל נהגה בהתאם לכלל, שקבע בשעתו הסנטור האמריקני ואנדנברג, שהיה סנטור רב השפעה. הוא נהג לומר באוזני הממשל של אייזנהואר: "אם הנכם מעוניינים בתמיכתי, הואילו נא שלא להפתיעני; אם רצונכם שאהיה לצדכם בעת התרסקות המטוס, עליכם לאפשר לי להיות לצדכם בעת המראתו". במאמר מוסגר אפשר לציין, שכלל זה כוחו יפה עד היום ביחסי שתי המדינות. כל המשברים, לרבות האחרונים – פרשת פולארד, איראנגייט – עשויים היו להיות חמורים פחות, אילו שיתפה ישראל את כל הגורמים האמריקניים בעוד מועד, ב"עת ההמראה". קיסינג'ר טבע את המונח "אסטרטגיה משותפת" בהקשר של היחסים בין ארצות-הברית וישראל. בזה התכוון לומר שחשוב, כי שתי המדינות תלמדנה להיבדל מראש על מהלכים מדיניים (המלה "אסטרטגיה" היא במובן של טקטיקה דיפלומטית משותפת).

מסקנה אחרת חשובה המתבקשת מהדברים הללו היא, שעל ישראל להשתחרר מהתחושה שהעולם כולו נגדה; תחושה זו היתה חריפה במיוחד ערב מלחמת ששת הימים ושוב כעבור שנתיים-שלוש בתקופת מלחמת ההתשה. על ישראל לאמץ לעצמה את המחשבה, שאין היא מבודדת. זהו לקח חשוב, שטרם חדר לתודעתנו. הדברים אמורים ונכונים לגבי מדינת ישראל הריבונית. בוודאי שאין דרכה של המדינה סוגה בשושנים. אבל הן במלחמת ששת הימים והן במלחמת יום הכיפורים לא היתה ישראל בודדה. אמנם אין מנוס מתחושת בדידות בעתות מלחמה, וגם מדינות אחרות הנמצאות במלחמה חשות תחושה דומה. אבל יש להבדיל בין תחושה לבין מציאות. טוב עשתה ישראל, שפעלה לזכות בתמיכה מדינית ואחרת במלחמותיה. במלחמת יום הכיפורים התבטאה התמיכה ב"רכבת האווירית" האמריקנית, שעלתה בהיקפה על הרכבת האווירית, שהפעילה ארצות-הברית ב-1948 להסרת המצור

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

ישראל, צריכה היתה ארצות-הברית לשאוף להגיע ל"אסטרטגיה משותפת" עם ישראל בעניין זה.

לקח מדיני אחר חשוב ביותר ממלחמת ששת הימים הוא שחיוני לפתח במהירות פעילות דיפלומטית דינמית. לכאורה כך נהגה ישראל זמן קצר לאחר תום הקרבות. ב-19 ביוני 1967, כמה שעות לפני שנאם הנשיא ג'ונסון את נאומו, קיבלה ממשלת ישראל החלטה בעניין תנאי השלום. לפי החלטה זו הציעה ישראל למצרים ולסוריה הסכמי שלום על יסוד הגבול הבינלאומי ופיתרון בעיות ביטחון מסוימות. חובה להדגיש שיוזמה זו לא היתה שלמה ולא נאמר בה דבר בעניין יהודה ושומרון, ולאמריקנים נמסר רק כי הממשלה ממשיכה לדון. בעניין רצועת עזה לא הבלטנו, שלמעשה הוחלט לצרפה למדינת ישראל. אבל נושא יהודה ושומרון היה כמובן החשוב ביותר. משנבצר מאתנו למסור כעבור זמן סביר לאמריקנים מה שסוכם בעניין זה, היה ברור לחלוטין שדין יהודה ושומרון איננו כדין סיני והגולן. הערבים הבינו זאת עד מהרה. עצם השתיקה בעניין הבהירה להם את עמדתנו. אבל אפילו רצו להשלוח את עצמם, לא יכלו לעשות זאת, כי ההחלטה שנפלה בסוף יוני להחיל את החוק הישראלי על ירושלים המזרחית היוותה איתות ברור לערבים. עניין רצועת עזה, שאלת מעמד ירושלים וחוסר היכולת שלנו לומר שעמדתנו בעניין יהודה ושומרון דומה לעמדה בעניין סיני או הגולן – אלו קיפלו בתוכם מסר ברור, שמנקודת ראותם של הערבים היה חד משמעי: שטחים אלה לא יוחזרו להם או לא יוחזרו במלואם.

סוגיית חשיבותה של דיפלומטיה יוזמת מחייבת סקירה נפרדת. נצטמצם כאן בהערה אחת: גם אם חזרו הערבים ואמרו מאז הקמת המדינה, וכמובן לאחר 10 ביוני '67, שהם לא ישאו ויתנו אתנו וכי על ישראל לסגת תחילה מכל השטחים לפני שייכוננו הסדרים מסוימים – היה עלינו לבדוק למה בדיוק מוכנים הערבים. אפילו הניחה ישראל, שאמירות ערביות אלה לא היו רציניות, עדיין נותרת השאלה, כיצד צריכה היתה ישראל לנהוג. וגם אם נראתה לנו החלטת הממשלה מ-19 ביוני כהחלטה שאין דומה לה בנדיבותה – עד שאנשים מתונים כאבא אבן סברו שטרם נשמע בהיסטוריה שאחרי ניצחון כה מפואר יעלה המנצח ויציע הצעה כל כך מרחיקת לכת – צריכים היינו לפתח מסביב להחלטה זו דיפלומטיה נמרצת ומסועפת. זו היתה המרכולת שהיתה לנו להציע, ויש מקום לשאול מה עשינו עמה. יום אחד, כשמשא דיון כתב את ספרו "אבני דרך" (תשל"ז), הוא טלפן אלי ושאל, אלו פעולות דיפלומטיות עשתה ישראל בקשר להחלטה זו מ-19 ביוני. השבתי לו, כי למיטב ידיעתי נעשה מעט מאד. כיום אנו מלומדי ניסיון ויודעים, שדו-שיח עם הצד הערבי יכול להימשך זמן רב ודו-שיח עקיף לא כל שכן. לעתים דרושים חודשים רבים. ואפילו אין לשמוח על כי מאמץ דיפלומטי כזה נמשך זמן רב, יש לדעת שלעתים אין מנוס מכך. מ-19 ביוני עד לוועידת חרטום עמדו לרשותנו חודשיים, ודי היה בהם כדי לפתוח תהליך דיפלומטי רציני, אך זה לא קרה. העברנו את החלטה הממשלה לידיעת האמריקנים וסמכנו על טיפולם בה. מסופקני, אם הם עשו מאמץ של ממש. המפתח הרי בידי המצרים, ויחסיה הדיפלומטיים של ארצות-הברית עם מצרים נותקו. מקרה זה מלמדנו שיש צורך לגלות עירנות רבה לשאלת המשא ומתן העקיף. אם המאמצים למצוא תחליף לשיחות פנים אל פנים נכשלים, נעשה

(צילום: A.P.)

הפגנת חזקה בפרוץ לרגל ניצחון ישראל במלחמה

שנקטה ארצות-הברית עד אז בעצרת המיוחדת. בטיטוס ההסכם דובר על נסיגה ישראלית מלאה תמורת הסכם אי-לוחמה. הטייטה נגנזה, מפני שמצרים התנגדה והודיעה לברית-המועצות על עמדתה. הסובייטים נימקו את הדחייה באוזני האמריקנים בלחץ אלג'ירי וסורי על מצרים. למחרת היום, יכול היה הנשיא ג'ונסון, בפגישתו עם ראש הממשלה הסובייטי, לחזור ולדבוק בחמשת עקרונות נאומו. היו גם מעמדים אמריקניים-סובייטיים אחרים בתקופות מאוחרות יותר, למשל ההודעה המשותפת גרומיקור-אנס מ-1 באוקטובר '77.

הלקח הוא שכאשר שתי המעצמות נכנסות לדו-שיח, על ישראל להגביר את עירנותה. זה נכון למרות שבינתיים יש לישראל התחייבויות כתובות מארצות-הברית. העיקרית שבהן היא משנת '75, לפיה ארצות-הברית מקבלת על עצמה להתייעץ בצורה מלאה, תוך חתירה לתיאום עמדות, עם ישראל. התחייבות זו ניתנה בהקשר של ועידת ג'נבה שעמדה אז על הפרק. אבל הנרי קיסינג'ר, החתום על ההתחייבות, נתן לה פירוש רחב, חיובי מבחינת ישראל. לאחר שארצות-הברית הפתיעה אותנו ביוזמת רייגן (1 בספטמבר '82), אמר קיסינג'ר בריאיון ל"אקונומיסט" הלונדוני, כי היה זה משגה להפתיע את ישראל. היתה בכך משום הפרת התחייבות, אבל גם אלמלא היתה חובה להתייעץ עם

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

למלחמה. בדיעבד, דיברו רבים בשבחה של המלחמה, אך חשוב לציין שמלכתחילה לא רצינו בה כלל. האלוף (מיל') אהרון יריב רמז בדבריו על כמה טעויות, שעשתה ישראל ערב המלחמה. אבל עלינו לשאול, האם היו מהלכינו הדיפלומטיים בשנתיים שקדמו למלחמה הטובים ביותר האפשריים? האם לא טעינו בהערכת סכנת המלחמה? האם לא חשבנו שנאצר, בגלל הסתבכותו בתימן ובגלל חוסר האמון שלו בסורים העלולים לגרור אותו שלא בטובתו למלחמה, ישיכיל לעמוד מהצד וימנע ממהלכים שיסככוהו במלחמה? שאלה חשובה נוספת, שהממשלה לא עסקה בה, היא: האם המלחמה העמיקה את הסכסוך הערבי-ישראלי? ושאלה חשובה לא פחות: האם חל שינוי משמעותי בבעיה הפלסטינית בעקבות המלחמה? ראוי לציין שהתעלמנו מהכתובת על הקיר בכל הנוגע לבעיה זו. ב-1959 הקים נאצר את הישות ה"פלסטינית". בראשית שנות הששים נכתב בדו"חות סוכנות הסעד והתעסוקה לפליטים (אונר"א), כי אפילו תיפתר בעיית הפליטים מבחינה כלכלית, עדיין תישאר הבעיה המדינית. מה עשינו אנו? כעסנו על הכללת הערה מדינית בדו"ח, שאינו צריך להיות מדיני. זאת ועוד, לפני '67 לא נראה מתקבל על הדעת, שהאחריות העיקרית למציאת הפתרון המדיני של בעיית הפליטים, דהיינו של הבעיה הפלסטינית כולה, מוטלת על ישראל. ואכן כתנאים ששררו לפני מלחמת ששת הימים היו באמת יכולתה ואחריותה של ישראל מוגבלות. אבל משעה שלמעלה ממיליון ערבים (בתקופת פליטי 1948) באו תחת שליטתנו, הוטלה האחריות על ישראל, בין אם רצתה בכך ובין אם לאו. השאלה שצריכה היתה להישאל ולהיבדק היטב היא: כיצד עלינו לפעול בעניין זה; מהי מדיניותנו?

אחד הלקחים מדברים אלה הוא שאחרי המלחמה היינו חייבים לעשות לילות כימים ולהעמיד לבירור את השאלות הקשות הללו, לדון בהן עד שיצא העשן הלבן. לאתר מתן התשובות – ואפילו אין הן מוחלטות – צריך היה לבוא שלב הביצוע באמצעות דיפלומטיה פעילה ומלאה תושייה.

תא"ל (מיל') **ישכה שרמי:**

תודה למר מרדכי גזית, על דבריו, ואני מתכבד להזמין את תא"ל אריה שלו להציג לפנינו את המלחמה ותוצאותיה בעיני הערבים.

הצורך בדו"שיח עקיף חיוני ביותר. אם דו"שיח כזה אינו מתפתח כלל, אולי משום שהוא מופקד בידי מתווך ששיטותיו אינן נמרצות וחדשניות, כפי שהיה הדבר בימיו של שלוח האו"ם גונאר יארינג (1967-1972), שומה על ישראל לנסות להגיע לדו"שיח עם הערבים באמצעות מתווך אחר.

העיר האלוף (מיל') רחבעם זאבי, שהממשלה לא הפיקה לקחים אחרי מלחמת ששת הימים אפילו לגבי עניינים כמו היכן צריכה הממשלה לקיים את ישיבותיה בעת מלחמה – בירושלים או בתל-אביב. אני סבור שבעניינים מסוג זה דווקא הופקו הלקחים. במלחמת יום הכיפורים ישבו ראש הממשלה והממשלה בתל-אביב ולא התעוררה כל בעיה של תיאומים בין המערכת המדינית והצבאית. הקשר היה הדוק ביותר כל הזמן. ראש הממשלה, שר הביטחון, סגן ראש הממשלה, שר החוץ, והשר בלי תיק גלילי, כשלצדם הרמטכ"ל, ראש אמ"ן וראש המוסד, היו מתכנסים לפני ישיבת הממשלה כולה וכך קיים היה למעשה קבינט מצומצם, שתפקד ליד הממשלה, אם כי לא ניתן לו מעמד פורמלי. ועדת אגרנט שיבחה את ראש הממשלה, גולדה מאיר, על תפקודה במלחמה, אך המליצה להעניק מעמד רשמי לקבינט המצומצם.

בעקבות מלחמת ששת הימים חל שינוי מוחלט במעמדה האסטרטגי של ישראל. אפילו היה השינוי פחות מרחיק לכת, מכפי שהיה בפועל. היה צורך לקיים דיון מעמיק על המשתמע ממנו. נזכיר את האמירה שנפוצה אז ומאז – וייתכן שלוי אשכול היה זה שהמציאה – שמנוי וגמור עמנו "שלא לשחק שח עם עצמנו". אמירה זו התייחסה בעצם להיבט אחד של הבעיה. היא ציינה, שטרם הגיע המועד לתת פומבי לתנאים שעל פיהם נסכים להיכנס להסדר עם מדינות ערב. אבל לא היה באמירה זו כדי לפטור אותנו מלעשות את המאמץ הנחוץ כדי להבהיר לעצמנו פנימה, מהן המסקנות שעלינו להסיק מהשינוי במעמדנו האסטרטגי. האם צריך לשנות את המטרות הלאומיות, כפי שדבקנו בהן מאז קום המדינה? מטרה לאומית אחת היתה החתירה להקמת מדינת-מופת עם אוכלוסייה יהודית גדולה שתמשוך אליה עלייה גדולה, כשמוסכם עלינו כי ניתן להשיג יעד זה במסגרת 20,000 הקמ"ר של ישראל בגבולות הקו הירוק. שאלה נלווית, שצריכה היתה להיבדק, היא: כיצד השפיע שינוי מעמדה האסטרטגי והבינלאומי של ישראל על המטרות הלאומיות? האם שאלה זו נדונה באומץ וביסודיות הדרושה בפורומים המתאימים אחרי המלחמה? אם לא נוח היה לממשלה בגלל הרכבה לקיים דיון זה, הרי יכלה לקיימו בעקיפין על-ידי מינוי אנשים אמינים ובעלי יושר אינטלקטואלי מטעמה. אלו יגבשו את המלצותיהם והממשלה תקיים דיון בנושא. אחת השאלות, שוועדה כזו היתה מתבקשת לבדוק, היא: האם השינוי, שחל במעמדה של ישראל, בא בזכות הניצחון הצבאי המזהיר או בזכות השתרעות המדינה על שטחים נרחבים שהיא כבשה? בירור כזה לא נערך כלל.

כשג'ונסון שאל את אשכול, בפגישתם בחווה בטקסס בראשית '68, לאיזה סוג של ישראל הוא משתוקק, לא היתה כפי אשכול תשובה: או כשמישהו אמר, אנו נחכה לטלפון מחוסיין ועד אז לא ניזום דבר כלשהו – האם אמירה זו היתה מוסכמת על כולם? שאלה נוספת: היכן טעתה ישראל בשנים שקדמו

"סגירת מצר עקבה: נאצר בועט בישראל; צבאות עיראק, לבנון וסוריה בכוננות".
(מתוך: העיתון הלבנוני "אלגרידה", 25.5.67)

"סיפור חיי", כי המלחמה הנחילה מכה ניצחת לנאצר, אישית, וכי כמנהיג הוא מת ב־5 ביוני 1967. בפגישה, שנערכה בכניין המפקדה הכללית בבוקר 9 ביוני '67 הגדיר נאצר את המלחמה כ"תבוסה מכאיבה מאוד". חסנין הייכל חזר וקרא בכמה ממאמריו לתוצאות המלחמה "תבוסה" (למשל: "אלאהראם", 21.6.68), וסאדאת מכנה אותן בספרו "שוואה נוראה".

הביטחון המופרז בניצחון והזולזול בישראל, ששלטו בעולם הערבי קודם למלחמה, העצימו עוד יותר את תחושת הכישלון וגרמו להלם. נסתפק בחמישה ביטויים לתחושת הביטחון של ההנהגות הפוליטיות והצבאיות של מצרים בימים שקדמו לפרוץ המלחמה:

א. ב־16 במאי 1967 אמר גנרל שרקווי המצרי לגנרל ריקייה, מפקד כוח החירום של האו"ם בסיני: "אם תהיה מלחמה, פגישתנו הבאה תהיה בתל-אביב".

ב. ב־22 במאי '67 הודיע נאצר על סגירת מצרי טיראן, וכיודעו כי משמעותו של צעד זה היא מלחמה עם ישראל, הדגיש: "אנו מוכנים למלחמה", ואף הוסיף: "אני אומר להם [לישראלים]: אהלן וסהלן".

ג. ב־29 במאי '67 קבע נאצר בפרלמנט המצרי כי עד ריאלי את חיסול מדינת ישראל, באומרו: "יעזור לנו אללה לבטל את הישגי היהודים משנת 1948".

תא"ל (מיל') אריה שלו:

המלחמה ותוצאותיה בעיני הערבים

את דברי אבסס על פרסומים גלויים ערביים, על מספר מאמרים בעברית ובעיקר שני ספרים שיצאו לאור בשנת 1969: האחד – "לקח הערבים מתבוסתם" בעריכת פרופ' יהושפט הרכבי, והשני – "בעיני הערבים" מאת שמשון יצחקי.

לאחר תבוסת הערבים במלחמת ששת הימים החלו להתפרסם במדינות ערב מאמרים וספרים, שדנו בסיבות למפלה ובלקחים ממנה. מפאת קוצר היריעה והיקפו הרחב של הנושא אתמקד במדינה הערבית העיקרית באותה תקופה – מצרים.

פרופ' הרכבי מציג בספרו מאמרים ודעות של נציגי חמישה זרמים בעולם הערבי: הריפורמי, המהפכני, האסלאמי, הממסדי ו"הפתחי". כל זרם רואה את הסיבות למפלה ואת הלקחים בהתאם לתפיסת העולם והאינטרסים שלו. כך למשל, סיבות התבוסה על-פי הזרם הממסדי הן בעיקר תקלות, בישזול ומזימות, והפתרון הוא בכיסוס המשטר ובחזיון הצבא; ואילו הזרם הריפורמי רואה את הסיבות למפלה בחולשות בסיסיות של האדם הערבי, החברה והמשטרים, והפתרון, לדעתו, הוא בדרך של שידוד מערכות חברתי ומדיני: על-פי הזרם המהפכני האשמה נעוצה במשטרים ובעצמת ההמון, שלא באה לידי ביטוי במלחמה, והמפתח לפתרון הוא מהפיכה כוללת ומלחמה עממית מהפכנית נגד ישראל. בדברי אבחן רק את עמדותיו ודעותיו של הזרם הממסדי, מה גם שהשפעתו שלו על מדיניותה של מצרים ועל מסקנותיה והחלטותיה, לאחר מלחמת ששת הימים, היתה בעלת משקל רב יותר. כורם הממסדי הכוונה היא לדרגים המדיניים והצבאיים וכן לסופרים ופרשנים כחסנין הייכל, אשר ייצגו את עמדת השלטונות.

הסיבות העיקריות למפלה הערבית

בשונה ממלחמת השחרור וממבצע קדש ולאור המפלה החד-משמעית כשדה הקרב ואבדן טריטוריה ערבית גדולה ביותר, נאלצו אף הגורמים הממסדיים היהודים עם תום המלחמה בתבוסתם. היה אמנם ניסיון מצרי לטעון כי לא רק צה"ל נלחם בצבאות ערב, אלא גם כוחות אוויר אמריקניים, אך הוא נכשל. נשיא מצרים, עבד אלנאצר, הודה בפומבי כבר בנאומו ב־9 ביוני '67, למחרת הפסקת האש, בתבוסה צבאית. ביטוי לתחושת עצמת המפלה הפוליטית והצבאית ניתן למצוא בהחלטתו של נאצר, שנכללה באותו נאום, לפרוש מכל כהונה רשמית. גם אם היה בדברים אלה משום מהלך טקטי, שנועד לזכות אותו בתמיכת ההמונים ובלגיטימציה להמשך שלטונו, הרי שהם ביטאו את ההדרדרות שחלה במעמדו של נאצר במצרים ובעולם הערבי, כתוצאה מכישלון צבאו. אנואר סאדאת כותב בספרו

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

מפלת חיל האוויר המצרי

כאמור, המכה שניחתה על חיל האוויר המצרי בשמונים הדקות הראשונות למלחמה היתה, לדעת כותבים רבים, הגורם העיקרי לתבוסת הצבא המצרי. גם רוב הקצינים המצרים שנפלו בשבי ישראל ציינו סיבה זאת כעיקרית לכישלון במלחמה. חסנין הייכל הגדיר זאת כ"תאונת גורל", ששיתקה את היכולת הערבית.

המשגה המכריע, לדעת המצרים, היה באי-היכולת למנוע את המהלומה האווירית ואת השמדת חיל האוויר המצרי. זאת בניגוד מוחלט להערכה המצרית, שביטא מפקד חיל האוויר המצרי ב־2 ביוני, באוזני נאצר, לפיה יוכל לספוג את המכה הראשונה ולא יסכול יותר מעשרה אחוזים של אבדות.

פקודת הנסיגה בטרם זמן

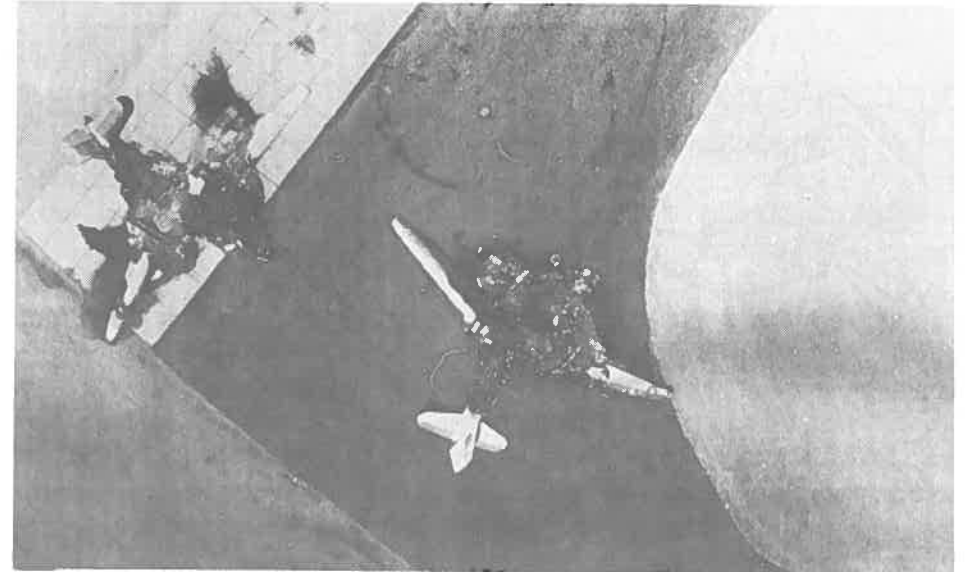
פקודת הנסיגה מסיני ניתנה כ־30 שעות לאחר תחילת המלחמה. בספרו כותב סאדאת, כי עאמר נתן את פקודת הנסיגה ללא אישורו מראש של נאצר. נאצר אמר לסאדאת, כי שאל את עאמר, מדוע נתן פקודה זו, בשעה שיכול היה לבסס את ההגנה בקו המעברים, ותשובתו היתה כי קו זה לא היה מוכן.

פרשנים מצרים העריכו לאחר מכן, כי "ההחלטה על הנסיגה מזירת הקרבות בסיני היתה ההחלטה החמורה ביותר" (פארוק עביד, ספרו הצבאי של "אלגמהוריה", 15.6.67), וכן "פקודת הנסיגה ניתנה כאשר רק שישית מכוחותינו נמצאו בקו מגע עם האויב... כך חברו כל הגורמים הקשים נגד כוחותינו הנסוגים מסיני, דבר שגרם למותם של כ־1,500 קצינים ושל 10,000 חיילים. כן איבדו כוחות אלה כ־80 אחוז מנשקם ומציודם... לו איחרה זו [פקודת הנסיגה] ב־24 שעות בלבד, כי אז היו כוחות ישראל מסתכנים לחלוטין". (פארוק אלסאעה, 19.6.67).

היטיב סאדאת לסכם בכותבו בספרו, כי פקודת הנסיגה שנתן הגנרל עאמר היתה למעשה "פקודת התאבדות", וכי היא לא לוותה בתכנית ובלוח זמנים. לדעתו, על אף אבדן חיל האוויר המצרי אפשר היה לבסס קו הגנה במעברים.

הסיבות להחלטות המוטעות של המצרים

על-פי תפיסת המצרים ההחלטות המוטעות, שלא מנעו את השמדת חיל האוויר המצרי וכוחות היבשה, נבעו משורה של סיבות. הזרם הריפורמי, למשל, גרס כי לא הנשק הערבי הובס אלא האדם הערבי, והמסקנה שנבעה מכך היתה כי דרוש שידוד מערכות כללי וכי, כפי שאמר שגריר קע"מ בברית-המועצות: "אנו לא ננצח בשום מערכה, אלא אם נעצב אדם ערבי חדש. אם לא נהפוך עם ערבי חדש אנו ננצח". לעומת זאת, הזרם הממסדי היה מעוניין להציג – ואולי אף כך ראה את פני הדברים – שהגורם למפלה הוא: "כישלון השיטות ואולת יד הפיקוד להפעיל את שהיה ברשותו מבחינה אנושית וחומרית" (חסנין הייכל, "אלאהראם", 27.6.67).

(ארכיון "ידיעות אחרונות")

מטוסים מצריים שנפגעו על הקרקע

ד. סגן נשיא מצרים וסגן המפקד העליון של הכוחות המזוינים, עאמר, אמר בפקודת קרב מס' 2 מ־2 ביוני 67: "מטרתנו היא להביס את עיקר הצבא הישראלי. כוחותינו המזוינים, במספרם ובאמצעות העומדים לרשותם, מסוגלים למלא משימה זו".

ה. חסנין הייכל, שופרו של נאצר, כתב ב"אלאהראם" ב־29 בדצמבר 1967: "מי פילל, למשל, שהמונים הערביים, אשר התכוננו לפחות מבחינה נפשית להיכנס לתל-אביב, יתעוררו לפתע והנה הגדה המערבית, סיני וגבעות סוריה המבוצרות נפלו כולם בידי האויב... ההמונים שמעו מפיו של עבד אלנאצר, כי חיל האוויר שלהם, שנאמר להם כי הוא כוח ההלם החזק ביותר במזרח התיכון – הושמד על הקרקע בשעות הראשונות של המערכה".

אין ספק, כי הפער בין הציפיות לבין תוצאות המלחמה, אשר ממילא היו חמורות מאד, עוד חריף את תחושת הכישלון והתבוסה. על-פי פרסומים במצרים, השמדת חיל האוויר המצרי בבוקר ה־5 ביוני נתפסה כסיבה עיקרית לתבוסה, ואילו התוצאות הסופיות של המלחמה (השתלטות מהירה של צה"ל על חצי-האי סיני והאבדות המצריות הכבדות) נזקפו לפקודת הנסיגה מסיני, שניתנה בצהרי 6 ביוני. כיצד התייחסו המצרים לשני גורמים אלה, שהביאו לדעתם למפלה?

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

הדבר החל בהחלטתו של נאצר, על דעת הפיקוד הצבאי הבכיר, לבצע מהלכים אשר היה ברור כי יוליכו למלחמה. הביטחון העצמי המצרי היה כה גבוה, שעל סגירת מצרי טיראן החליט נאצר, לדברי סאדאת, על אף שהיה ברור כי סגירת המצרים פירושה מלחמה ודאית. הכול תמכו במלחמה פרט לראש הממשלה, צדקי סולימאן, שהסתייג מכך בגלל המצב הכלכלי. לפי עדות סאדאת בספרו, אמר נאצר, כי לאחר שמצרים תסגור את המצרים תהיה המלחמה ודאית לחלוטין. לשאלתו, "האם הכוחות המזוינים מוכנים", השיב עאמר בהצביעו על צווארו: "חיי וחיי ראשי, המפקד! הכל מוכן ומזומן!"

המצרים העדיכו, כי צה"ל אינו מסוגל לבצע שני מאמצים התקפיים, אחד נגד מצרים ושני נגד סוריה, וכי כוחו קטן בהרבה ממה שהיה במציאות. למשל, המצרים העריכו כי בידי צה"ל – 500–600 טנקים, ואילו בפועל היו מעל ל-1,000; ולחיל האוויר המצרי עדיפות של 1:3 על פני הישראלי (חסנין הייכל, "אלאהראם", 21.6.68).

ההערכה הצבאית, על-פי התרשמות ראש-ממשלת ירדן, סעד ג'ומעה, מדיון שקיים עם ההנהגה המצרית ב-30 במאי '67 היתה, כי "לדברי עאמר... יבצעו הכוחות המצריים, כשהם מתוגברים על-ידי הכוחות הירדניים, את משימותיהם בתוך ישראל תוך ימים, והמלחמה לא תהיה יותר מטיול קל לאותם כוחות עצומים שוטפים, והכול יסתיים" (יהושפט הרכבי [עורך] "לקח הערבים מתבוסתם", 1969, תל-אביב: עמ' 18).

שר המלחמה המצרי, שמס בדראן, אמר בעדותו בבית-המשפט, שאיש לא האמין שליהודים יהיה כוח לבצע פעולה נגד המצרים, וזאת עקב העליונות המצרית בשריון ובחיל האוויר.

לדעת המצרים, הטעות בעניין יחסי הכוחות היתה לא רק לגבי הממד הכמותי אלא גם האיכות. חסנין הייכל כתב בעיתונו, בין השאר, ב-13 באוקטובר '67: "הדמיון האסטרטגי של האויב הרקיע שחקים, ואילו אנו לא תיארגנו לעצמנו את כושרו". כשנה לאחר מכן אמר, כי "הצבא המצרי לא הגיע לרמת אימונים ממדרגה ראשונה ולא השיג את היכולת הדרושה לעימות עם ישראל".

לדעתו, שיחת הטלפון בין נאצר לחוסיין בבוקר 6 ביוני וההחלטה לפרסם את הידיעה, לפיה חיל האוויר האמריקני משתתף במלחמה לצדה של ישראל, הושפעו, בין השאר, מהערכת המצרים את יחסי הכוחות האוויריים וממסקנתם, כי מה שבוצע על-ידי חיל האוויר הישראלי היה מעבר לכוחו. כבר ב-5 ביוני לפני הצהריים, לאחר שברור היה, כי חיל האוויר המצרי הושמד על הקרקע, טען עאמר באוזני נאצר, כי חיל האוויר האמריקני הוא שהנחית את המהלומה. לדברי סאדאת, סירב תחילה נאצר להאמין בכך ולפרסם הודעה רשמית בנידון כל עוד לא נמצאו שרידי מטוס אחד הנושא את סמלה של ארצות-הברית. ואולם, משהתבררה לו עצמת האסון, החליט לפרסם גילוי-דעת המאשים את ארצות-הברית וזאת, לדברי סאדאת בספרו, כ"חיפוי מדיני לצריכה מקומית".

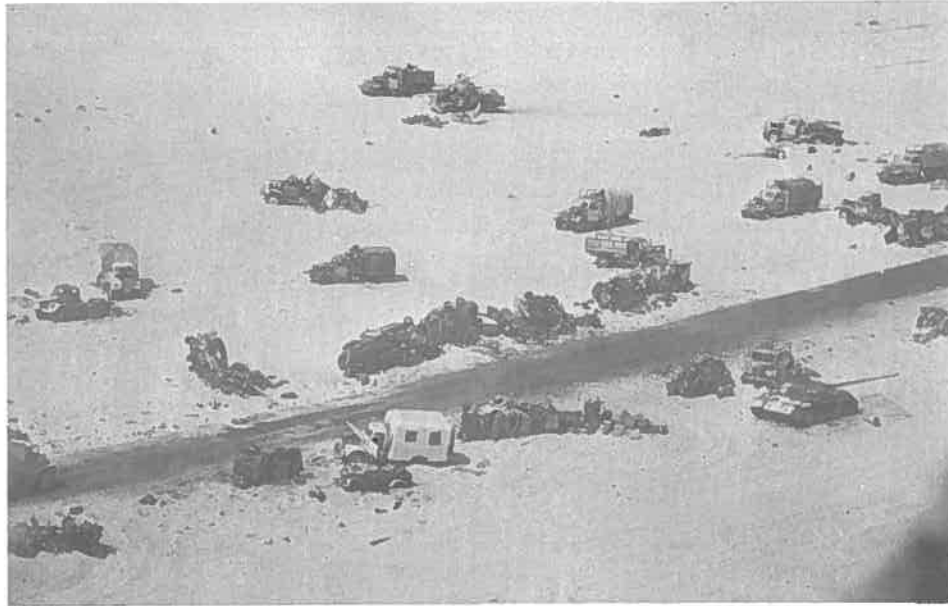
(צילום: U.P.I.)

מרשל עאמר עם טייסים מצרים

כשונה ממלחמות אחרות, ובעיקר ממלחמת ההתשה, לא האשימו המצרים את הסובייטים או את הנשק הסובייטי במפלתם. סאדאת אף כתב בספרו: "ידענו כולנו שהחימוש שלנו מספיק". הוטחו במצרים האשמות חריפות כלפי הפיקוד הצבאי העליון, אך במקביל נטען כי בגלל השמדת חיל האוויר וההחלטה המוקדמת מדי בעניין הנסיגה מסיני לא ניתנה האפשרות לכוחות היבשה להוכיח את יכולתם. כן הודגש, שהבעיה לא היתה נעוצה בחייל המצרי, כי "הכוחות המזוינים לחמו בגבורה כאשר ניתנו להם הסיבות לכך" (חסנין הייכל, "אלאהראם", 27.6.67), כי אם בטעויות בניהול המלחמה, אשר מנעו הזדמנויות לעימות שקול עם צה"ל.

הטעות בהערכת יחסי הכוחות

מייצגי הזרם הממסדי במצרים טוענים, כי ההערכה המוטעית את יחסי הכוחות, כאשר הכוח המצרי הוערך בהגזמה לעומת זלזול בכוחה של ישראל, היתה הסיבה העיקרית להחלטות אסטרטגיות שגויות.

(צילום: דוד רובינר)

שיירה מצרית בסיני לאחר שנפגעה על-ידי חיל האוויר הישראלי

בשל יעילותם, אלא בשל נאמנותם לעאמר ואחדים מהם מילאו אותו תפקיד יותר מחמש-עשרה שנה, וכך נמנעה אפשרות של רענון. מעבר לכך – רכיבים שונים של הצבא "לא היו פנויים במידה מספקת לתפקידים קרביים, אלא טיפלו בעניינים אחרים, שלא היו קשורים לצבא".

לדברי סאדאת, העמיק הקרע בסוף שנת 1966 בין נאצר לבין עאמר, כאשר כוחו של האחרון הלך וגבר. עאמר שימש אף כיו"ר "הוועדה לחיסול הפיאודליזם", שפעלה באכזריות ועיסוקה היה נושא פנים-מצרי ולא ביטחוני. בפברואר 1967 אמר נאצר לסאדאת, כי אין הוא יכול להישאר נשיא ולשאת באחריות "בשעה שעאמר הוא שמושל בארץ, למעשה" ("סיפור חיי": עמ' 131). כמה ימים לאחר מכן ביקש שר המלחמה המצרי, שמס בדדאן, מנאצר, למנות את עאמר כראש הממשלה, ובכך להגביר את כוחו.

עצם החלטתו של עאמר על הנסיגה מסיני ללא קבלת אישור לכך מן הנשיא, שהיה המפקד העליון של הכוחות המזוינים, היא ביטוי בולט לעצמאות, שלה זכו הצבא ועאמר במצרים.

השארת היוזמה ביד ישראל לאחר המלחמה התעוררה בעולם הערבי השאלה, מדוע לא היתה מצרים הראשונה לפתוח במכת פתע אווירית. קצינים מצרים שבויים היו מאוחדים בדעה, כי שגיאתו של נאצר היתה שלא איפשר לחיל-האוויר שלו להנחית את המהלומה הראשונה. נראה, כי החלטתו של נאצר נבעה קודם כול מסיבות מדיניות-אסטרטגיות. תפיסתו היתה, כי יש להגן על ההישגים, שאליהם הגיעה מצרים (ביטול תוצאות מבצע קדש) ולהימנע מעימות צבאי עם ארצות-הברית. לטענת נאצר, בכל ישיבות הוועדה המבצעת העליונה היה ברור, כי "פעולתנו היא פעולה הגנתית. בישיבה זו לא דיבר איש על התקפה נגד ישראל", וכן שכל התקפה על ישראל "תחשוף אותנו לסכנות גדולות, שהראשונה בהן היא התקפה אמריקנית". לפי דבריו של שר המלחמה המצרי, שמס בדדאן במשפטו, שצוטטו ב"אלאהראם" (25.2.68) "מדבריו [של הנשיא] הובן שאנו לא נוכל להנחית את המכה הראשונה משום שארצות-הברית תתמוך בה [בישראל]".

אולם מעבר לכך נראה, כי הפיקוד המצרי וההנהגה המדינית לא העריכו, כי ביכולתו של חיל האוויר המצרי, אם הוא שיפתח במלחמה, להנחית מכת מוות על חיל האוויר הישראלי. להערכת שמס בדדאן, "אפילו היה חיל האוויר מנחית את המכה הראשונה, היו אבודות חיל האוויר הישראלי עשרה אחוזים, ולאחר מכן הוא היה מנחית את המהלומה השנייה והיה משתק אותנו במאה אחוזים". חסנין הייכל במאמר ב"אלאהראם" (28.6.68) טען, כי מצבו של חיל האוויר המצרי באותו קיץ לא היה טוב ביותר כדי להשיג ניצחון במערכה, וכי המהלומה שספג חיל האוויר המצרי על הקרקע יכלה להיות גרועה יותר. לדבריו, אלמלא ההפתעה בהתקפה הישראלית היה חיל האוויר המצרי סופג את המהלומה בקרבות אוויר, ואז היו אובדים טייסים רבים, שלא ניתן היה להשיבם, והמערכה העתידה היתה נדחית.

כישלון המודיעין המצרי לעומת הצלחת המודיעין הישראלי חסנין הייכל חזר וטען באותו מאמר, כי מנגנוני המודיעין המצרי, אשר מחובתם היה להעריך את תכניות ישראל, לא גילו אותן ובמקום לעסוק באיסוף ידיעות התמקדו בענייני פנים. לעומת זאת, לדעתו, "היה למודיעין הישראלי תפקיד מכריע – לפני חיל האוויר הישראלי – בתוצאה שהשיגה ישראל". לדבריו, ביסס המודיעין הישראלי את פעולתו על שלושה יסודות:

- השגת מירב הידיעות על החזית המצרית.
 - כריכת חגורת ברזל של סודיות סביב הצבא הישראלי.
 - ניהול מסע שיטתי של שיבוש והטעיה.
- הוא מסיים באומרו, כי יש להודות שהמודיעין המצרי כלל לא עמד על אותה רמה של יכולת.

הצבא המצרי – מדינה בתוך מדינה לטענת חסנין הייכל, הצבא המצרי "לא היה נתון למרותה של ההנהגה המדינית". מפקדים מונו לא

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

מעורבות גדולה יותר והימנעות ממתן יד חופשית לסגניו או לשר המלחמה.
 ו. יש להימנע מתעמולת שקר לעם המצרי, ולו מחשש להשלכות מזיקות על השלטון במקרה של כישלון, ויש לבסס את ההסברה הפנימית על המתרחש במציאות.
 ז. לאור החשיבות הנודעת למערכת הבינלאומית, על התעמולה וקווי ההסברה להיות מתונים יחסית ולא קיצוניים כלפי ישראל. יש להימנע משימוש בסיסמאות כגון: השמדת ישראל או זריקתה לים.
 ח. מלחמת ששת הימים הוכיחה, כי לא ניתן להשיג מטרה כוללת של חיסול ישראל. תוצאותיה של המלחמה אף הציבו בפני מצרים בעיה דחופה בהרבה – החזרת סיני. מכאן התפתחה תורת המטרות בשלבים, שלא היתה קיימת לפני מלחמת ששת הימים. השלב הראשון, כפי שהגדירו נאצר בשידור ברדיו קהיר (10.6.67), "סילוק עקבות התוקפנות" היינו – פתרון בעיית 1967, והשלב השני, בטווח רחוק יותר של זמן – פתרון בעיית 1948.

שאלות ותשובות

אריה לבונטין:

לפני שנים רבות התפרסם, שלוי אשכול, בפגישתו עם הנשיא ג'ונסון בחוותו בטקסס אמר בצורה חד-משמעית, שישראל לא תיסוג מקדמת סיני. שאלתי למרדכי גזית, מה היתה תגובת ג'ונסון לדברים אלה?

מרדכי גזית:

אינני בטוח, אם ידועים לי כל רזי המפגש בחוותו של הנשיא ג'ונסון. בהקשר זה, אציין, שהאמריקנים טוענים, כי במשך 3-4 שנים לאחר המלחמה לא ידעו בבירור מהן תביעותיה הטריטוריאליות של ישראל. הם האמינו, כי הודעתנו להם על סמך החלטת הממשלה מ-19 ביוני '67 נשארה בתוקף, מאחר שמעולם לא הודענו להם על ביטולה. סביר להניח, כי האמריקנים הבינו, שבעניין יהודה ושומרון אכן קשה לישראל להגיע לכלל החלטה, אבל לגבי סיני ורמת הגולן הם האמינו, שאנו מוכנים להחזיר שטחים אלה תמורת שלום. ייתכן, שהכרזות כמו "טוב לנו שארם א-שייח" בלי שלום מאשר שלום בלי שארם א-שייח" הובנו על ידם כתכסיסי מיקוח.

ראוי לציין, שכאשר החלה שליחות יארינג בראשית שנת '68, וישראל הגדירה בכתב את עמדותיה, היא לא חזרה כלל על המשתמע מהחלטת 19 ביוני. להלכה היתה ההחלטה שרירה וקיימת, כי הממשלה ביטלה אותה רק ב-31 באוקטובר '68 וקבעה שישראל לא תחזור עוד לקווי יוני '67.

(ארכיון צה"ל)

שבויים מצרים בסיני

לקחי המצרים ממלחמת ששת הימים לדעתי, הפיקו המצרים שמונה לקחים עיקריים מן המלחמה, והם:
 א. מכיוון שהצד הפותח במלחמה עשוי להשיג יתרון בולט, ואף מכריע, הרי חשוב שמצרים תהיה היוזמת ולא זו שנאלצת לספוג את המכה הראשונה.
 ב. במלחמת ששת הימים הצליח צה"ל לפעול בשלבים ולהעביר לצורך זה כוחות מן החזית הדרומית אל הצפונית. על מנת לפצל את מאמץ צה"ל ולמנוע את ריכוז כוחו בחזית אחת, דרושה פעולה כוֹרֵזֵמֶנִית בשתי החזיתות, היינו – מתקפה מצרית-טורית בעת ובעונה אחת.
 ג. מכיוון שהחולשה הצבאית העיקרית של מצרים התגלתה בחיל האוויר, יש לרכז את עיקר המאמץ בחיזוקו ובהתאמתו למלחמה הבאה.
 ד. לא דרושים שינויים בולטים בכוחות היבשה המצריים, באשר הם לא נכשלו במלחמה. דרושה לגביהם הגדלת סדר הכוחות, לנוכח גודל כוחות היבשה של צה"ל.
 ה. הכרח הוא, כי המערכת הצבאית לא תהיה עצמאית אלא כפופה בפועל לנשיא. מהנשיא נדרשת

שמואל מאיר:

האם מתחילת המלחמה ועד קבלת ההחלטה לגבי יציאה למלחמה נגד סוריה פעלה ההרתעה הישראלית? האם בעמדתה המרוסנת יחסית של סוריה אפשר לראות עדות להצלחה מסוימת של ישראל דווקא בתוך המלחמה?

אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

מבין כל השאלות אני רואה עצמי נדרש להשיב על שתיים. לשאלה על יישום הלקחים שהופקו – הרי להערכתי הופקו ויושמו בצבא לקחי המלחמות שלנו עד מלחמת ששת הימים ולרבות מלחמה זו. לצערי, אינני יכול להגיד זאת על מלחמת שלום הגליל.

ולשאלה על תכנית אלון – במטה הכללי נכתבו ניירות עמדה שכללו גם תכנית ברוח תכנית אלון. עוד לפני שיגאל אלון הגיש את תכניתו, אני עצמי, כקצין מטה במטכ"ל, הגשתי כבר בסוף חודש יוני '67 מסמך, שנקרא "מדינת ישמעאל", הדומה בקוויו העיקריים לתכנית אלון. לא תמכתי בכך, אך המסמך הובא על-ידי כאפשרות אחת מני כמה. תכנית אלון, למיטב ידיעתי, מעולם לא אומצה רשמית על-ידי ממשלות ישראל, אבל הממשלות, שבאו בעקבות מלחמת ששת הימים, החליטו לא לקבוע עובדות בשטח, שיסכלו את האפשרות לאמץ ביום מן הימים את תכנית אלון. כשהיינו באים בהצעה להקים יישוב כזה או אחר בבקעת הירדן, בנערך או במחנה יוסף, היו מצווים אותנו להוכיח שאין בכך סתירה לתכנית אלון.

תא"ל (מיל') ישכה שרמז:

ברצוני להוסיף, כי יגאל אלון לא רצה בדיון בממשלה על תכניתו, כי ידע שבממשלת האחדות הלאומית היא לא תתקבל. היא היתה ידועה לשרים, אבל לא נערך דיון ולא נתקבלה החלטה לגביה. יגאל אלון ידע, שאולי גם במוסדות "אחדות העבודה" לא יהיה רוב תומך בה, מפני שכידוע, יצחק טבנקין דגל בישראל השלמה. אף-על-פי כן, היתה התכנית מקובלת על שרי "אחדות העבודה" בממשלה. מדיוני ועידת מפלגת העבודה באוגוסט '69 עלה, שבמפלגה זו קיימת נכונות לפשרה טריטוריאלית.

אלוף (מיל') אהרון יריב:

אתייחס לשאלה בעניין הלקחים הרוסיים. לדעתי. האסטרטגיה הרוסית במזרח התיכון הטילה את כל יהבה על הערבים ולא על היהודים. וכשהדבר לא צלח בידם במצרים, פנו לסוריה, לוב, תימן העממית ורפובליקת דרום תימן. זאת מתוך הנחה, שהקלף הערבי הוא הקלף החזק באזור הזה.

מספרו של רבין, "פנקס שרות", עולה, כי הוא גרס, אולי אף בצדק, שהיינו צריכים לומר לאמריקנים דברים ברורים יותר. רבין שלל "דיבור בנוסחאות אלגבראיות". אמירות כמו "לא נחזור לקווי יוני '67" אפשר לתת להן פירוש המסלף את כוונתנו. אפשר לומר, שישראל תסרב אמנם לחזור לחלוטין לקווים הישנים, אבל תסכים לחזור כמעט עד לקווים הללו. לשון אחרת, בשלב מאוחר יותר, בשנת '72, העברנו לד"ר הנרי קיסינג'ר מפה, שבה צוינו תביעותינו הטריטוריאליות בסיני (קשר בין אילת לשארם א-שייח', עציץ, פתחת-רפיח). אבל מפה זו הועברה באורח לא-רשמי, כי לקיסינג'ר לא היה אז מעמד פורמלי בענייני המזרח התיכון.

אלחנן אורן:

בערב 7 ביוני קיבל חוסיין את צו הפסקת האש. נאצר דחה אותו. מה היו שיקוליו בדחייה זו, שמחירה היה כבד, והאם הערבים, בתהליך הסקת המסקנות שלהם מן המלחמה התייחסו להחלטה הזו?

חיים תמיר:

רחבעם זאבי ואהרון יריב אמרו בדבריהם, שהושקעה עבודה רבה בהפקת לקחים צבאיים לעומת חוסר הפקת לקחים מדיניים. אלו לקחים יושמו לקראת מלחמת יום הכיפורים?

תמר מולכנר:

מה היו ההשפעות וההשלכות השליליות של תוצאות המלחמה על חיי החברה במדינה?

ראובן הרטמן:

מה היו הלקחים הרוסיים, על אף הניצחון שלנו, על אף הגיבוי האמריקני, על אף הראייה של כישלון הכנסת הדוקטרינה הרוסית לתוך הצבא המצרי?

זאב איתן:

יגאל אלון, סגן ראש הממשלה, הופיע עם תכנית ברורה מאד, והוא הוזכר בדיון במסגרת הצגת החשיבה המדינית שלאחר מלחמת ששת הימים. באיזו מידה שיקף יגאל אלון את דעת הממשלה, ואם לא שיקף כלל, כיצד הסתייגו מדעתו?

מושב שלישי

רב־שיח בנושא: מה עשתה לנו המלחמה?

יו"ר – שר המשטרה חיים בר־לב:

אני מתכבד לפתוח את המושב השלישי של יום העיון לזכרו של דדו. בשני מושבי הבוקר נדונו הרקע למלחמה ולקחייה. בשני המושבים הבאים נעסוק בהשלכות ובתוצאות של המלחמה. בטרם אתן את רשות הדיבור למשתתפי הרב־שיח, ברצוני לעמוד על השאלה, כיצד פרצה המלחמה, ומתי בכלל ישראל נכנסת למלחמות.

אם נבחן כל אחת מהמלחמות שהיו ב־40 שנות עצמאותנו, ניווכח לדעת שישראל יצאה למלחמה באחד משני המצבים הבאים: א. כאשר היא הותקפה, וכך קרה במלחמת העצמאות, במלחמת ששת הימים מצדן של ירדן וסוריה, במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים. במלחמות ובמערכות הללו ישראל השיבה מלחמה שצרה. ב. כאשר על־ידי מהלך צבאי עוין נמנע מאתנו אינטרס לאומי חיוני, והפתרון הוא צבאי בלבד. כך אירע במלחמת קדש, במלחמת ששת הימים בגזרה המצרית ובמלחמת לבנון. לאחר תקופת המתנה בת שלושה שבועות, שבה נעשו הניסיונות מצד המעצמות למצוא למצב פתרון מדיני, הבינה ישראל, שהדרך היחידה היא צבאית.

ועתה להצגת הצוות: חבר־הכנסת דן מרידור; אריה (לובה) אליאב סופר וחבר־כנסת לשעבר; חנן פורת, חבר־כנסת לשעבר וממנהיגי "גוש אמונים"; משה שמיר, סופר וחבר־כנסת לשעבר; ד"ר זאב צחור, מרצה להיסטוריה באוניברסיטת באר שבע.

בתשובה לשאלה על סוריה, הרי הסורים יצאו שלמים למדי מן המלחמה בהשוואה למצרים. להערכתך, הסורים עשו את המעט האפשרי מבחינתם. אחרי הכול, היה להם הסכם הגנה עם מצרים. אינני יודע, אם פעלה כאן הרתעה ישראלית. לדעתי, הסורים גם העריכו את המצב השוטף. הם ראו את הרס חילות האוויר ביומיים ואת ההצלחה הצבאית הישראלית הגדולה בסיני, ולכן לא נטלו סיכון גדול מדי. הם הפסידו את רמת הגולן, ואפילו לא פיטרו את שר ההגנה דאז, אסד, שלימים היה לנשיא.

תא"ל (מיל') ישכה שרמני:

שמענו היום על לקחים מלקחים שונים, דומני שהלקח העיקרי הוא, שלא רק מטרות המלחמה לא הוגדרו מראש, אלא גם המטרות המדיניות שלמחרת המלחמה. לא גובש המסר החד־משמעי למעצמה שתמכה בנו במלחמה, ולא השכלנו לתעל אותה ידידות גדולה לאפיקי תמיכה ביישום אופציות מדיניות שנפתחו בפנינו תוך "הלם הכישלון" של הערבים באותה עת. ייתכן שסיבת ההחמצה הגדולה היא ב"הלם הניצחון" שלנו.

(ארכיון צה"ל)

שחרור ירושלים במלחמת ששת הימים

העצמה הזאת, במובניה השונים, הוקרנה, כאמור, לעולם הערבי. הראשון להבין זאת, אחרי שלוש שנות מלחמת התשה קשה לאורך בקעת הירדן ועמק בית שאן, היה דווקא חוסיין מלך ירדן; ומאז ספטמבר 1970 הגבול הארוך ביותר של ישראל, מאילת ועד אלחמה, הוא הגבול השקט ביותר של ישראל. השני היה נשיא מצרים, סאדאת, אם כי כאן מדובר בחווה שלום ממשי. אכן נוספת הוצאה מתוך החומה שסבבה אותנו באיבה ערבית מיליטנטית.

כך, שלמרות הכול, המהלך הגדול – בראייה ארוכת טווח – הוא חיובי מאוד. אלו הם פני הדברים גם בהרבה מובנים פנימיים, שלא יידונו כאן, בעיקר כמובן הציוני היסודי. יחד עם זאת, אי אפשר להתעלם מהבעיה שנוצרה מאז מלחמת ששת הימים ועד היום, של אוכלוסייה ערבית גדולה, המונה 1.3-1.4 מיליון נפש ביהודה, בשומרון ובעזה. בעיה זו מציבה שאלות ומחייבת תשובות, ואלו אינן קלות.

חבר-הכנסת דן מרידור:

כדי להשיב על השאלה, מה עשתה לנו מלחמת ששת הימים, יש לחזור עשרים שנה אחורה ולראות מה היינו קודם. באופן אישי, אני זוכר את עצמי ב-5 ביוני '67 מפקד טנק בפלוגה של שמאי קפלן ז"ל, באוגדה של טליק. כלבי קיננו או אותן התחושות שכל אחד כאן הרגיש ערב המלחמה ההיא, בקווי שביתת הנשק ההם – תחושות של חנק ומצור. אני זוכר את כיבוש סיני, שבו נטלתי חלק, ואת ההרגשה המיוחדת בשמענו בטרנזיסטור על שחרור ירושלים. שני היסודות האלה שהם אחד – הביטחוני, הצבאי, הקיומי מצד אחד, והציוני מצד שני – הם שני הדברים המרכזיים, שקרו לנו במלחמת ששת הימים. השר חיים בר-לב אמר, שלא יצאנו לכבוש שטחים כדי להשיב מולדת, והדבר נכון בוודאי מבחינה עובדתית. אולם אני מודה, שאני שייך לאותו מיעוט שאמר גם אז, לפני שנת 1967, שאין לעשות שלום עם ירדן בקווי שביתת הנשק, בלי ירושלים, למשל. לכן בעיני לא היתה זו רק מלחמת הצלה וישועה, אלא גם המשך המהלך הציוני. מעין שלב שני של מלחמת הקוממיות.

ובאמת היה כאן מן החזון וגם מן ההתמודדות עם מציאות חדשה. אני חושב, שהמפגש הזה בין החזון לבין המציאות הוליד הן את הבעיה והן את הפתרון העיקרי של ההווה שלנו מאז מלחמת ששת הימים. החזון תמיד גבוה ונשגב יותר, המציאות קשה יותר. המפגש מצריך ירידה מגבהים כדי להתמודד עם בעיות הנוצרות על-ידי המציאות. הנסיקה הזאת של מלחמת ששת הימים הביאה להחייאת הציונות בשני קוויה העיקריים: שחרור הארץ ועליית העם ארצה. הדכדוך והירידה ששררו לפני המלחמה פסקו, והחלו גלי עלייה ניכרים יחסית, משנת 1968 עד סוף שנות השבעים.

בנוסף לגאות בעלייה, לניצחון הצבאי ולשחרור הארץ, החל להסתמן אז תהליך של התפכחות אצל חלק משכנינו. בגלל תוצאות המלחמה, ראינו סימנים ראשונים להשלמת חלק משכנינו אתנו. אין זה תהליך אוטומטי או מובן מאליו. תהליך זה נקבע בראש ובראשונה במציאות העולמית והמזרח-תיכונית על-ידי עצמתנו והקרנתה של עצמתנו כלפי הערבים. נדמה לי, שמאז שנת 1967 חל שינוי דרמטי בעצמה הישראלית על מרכיביה השונים ובהקרנת העצמה הזאת כלפי הערבים. השינוי בעצמה חל, כמובן, בהפגנה המרשימה של כוח צבאי, בשינוי המהפכני בגבולות. לא עוד מדינה על יד טול כרם, סביב לירושלים, אלא מדינה שנראית מסוגלת להגן על עצמה בגבולות החדשים. אז החלו חלק מן הערבים להבין, כאחד מלקחיהם מתבוסתם, שהעניין המזור הזה, המפעל הציוני, לא בנקל אפשר יהיה להיפטר ממנו. הסתבר להם, שאנחנו מתחזקים ועצמתנו גוברת. גם כוחנו הכלכלי גבר. במונחי תל"ג מ'1967 ועד המחזל של 1973 והאסון שהוא המיס עלינו, היה גידול של 10-12 אחוזים כל שנה. גם התגברות העלייה הוסיפה לחוסנו.

מעמדנו המדיני בעולם השתנה לכלי הכר. ביחסינו עם ארצות-הברית, למשל, הגענו בהרבה מאד מובנים כמעט למדרגת בני-ברית: שיתוף מדיני, סיוע כלכלי, קשרים צבאיים, אסטרטגיים וכן הלאה.

שמעתי תשובה כמו: "יש לגרש את הערבים עד האחרון", ואנשים אלה אמרו דברי אמת, אמת שלהם. שמעתי גם תשובה כמו "יש לתת להם זכויות מלאות כמו שיש לאנשי תקוע, לבחור ולהיבחר". התשובה האמתית היא שבמצב הקיים אין פתרון ל"בית העבדים". אני נשאר עדיין באותו עקרון של פשרה וחלוקה, "זאת נחלת אבותינו כולה וגם נחלת אבותיכם, הבה נתפשר". אני חושב שזאת תשובה יהודית, כי "יפה כוח הפשרה מכוח הדין".

ירושה שנייה של מלחמת ששת הימים קיימת במקום, שאליו אני הולך לאחר גמר הדיון. אני נמצא בימים אלה בניצנה שבנגב. על הגבול שבין קיבוץ כרם שלום לאילת יש חמש עשרה משפחות יהודיות כיום, במושב קטן שנקרא "קדש ברנע החדשה". זה שנה מבקשות המשפחות באמצעות העיתון ובכל דרך אחרת 5-10 משפחות נוספות. המושב מצוין, הבתים טובים, החקלאות מעולה – אך אין באים. הנגב ירד לעדיפות נמוכה שבנמוכות, וגם זו ירושה של מלחמת ששת הימים, וגם לבעיה זו עלינו למצוא תשובה.

חנן פורת:

ברצוני לפתוח בהגדרת הנושא, מה עשתה לנו מלחמת ששת הימים. שאלה זו אינה מנוסחת באופן מדויק. מלחמה לאמתו של דבר איננה עושה; מי שעושה, לפי אמונתו, הוא בעל מלחמות מצמיח ישועות, ומי שעושים הם בני אדם, בעלי הבחירה החפשית, הפועלים כיחידים וכעמים. המלחמה יוצרת מצבים וקובעת עובדות, שבעקבותיהם יש מקום לפתיחה ולזירון של תהליכים לכאן ולכאן. מלחמות בדרך כלל גם מעמידות במבחנים. על כן הסוגייה שעומדת בפנינו היא, לאמתו של דבר, אלו מבחנים, אתגרים, כיוונים ומסלולים פתחה ופותחת עדיין לפנינו המלחמה הזאת?

כבואי לעסוק בנושא זה, אני חש צורך לשאול את השאלה הזאת בראש ובראשונה בפרספקטיבה אישית. לי היתה מלחמת ששת הימים, ועודנה עד היום, המאורע המכריע ביותר בחיי. העלייה לגוש עציון, בנינו של הבית הזה, בית חיי, בית ההורים שחרב, מאבק – ובמידה רבה גם שינוי כיוון. אגע בנקודה אישית זאת דווקא מתוך התבוננות ומתוך התמודדות עם הראייה הכוללת. אתמקד בהעלאת שלוש נקודות:

א. מלחמת ששת הימים היתה מלחמת קיום, ויפה אמר השר בר-לב, כי לא יצאנו למלחמה על מנת לכבוש חבלי ארץ, ולו גם חבלי ארץ אהובים, יצאנו להסיר מצור. וכמי שהיה בחטיבת הצנחנים וזוכר בשלושת שבועות ההמתנה את הקולות, הבוקעים מן הרדיו, של נאצר ושל אחרים, שקראו להכחדת ישראל, וכמי שזוכר את שהתרחש אז בהוויה הכללית בעולם – אני יודע, שבראש ובראשונה היתה חשובה מלחמת הקיום, זקיפות הקומה שבאה בעקבותיה, היציאה, אם תרצו ממות לחיים.

נדמה לי, שאצלנו לא כולם כבר התפכחו מן האשליה וירדו לקרקע המציאות כבואם להציע פתרונות. הרבה ויכוחים בתוכנו הם ויכוחים המתאימים למערכת בחירות ולכנסת, אבל אינם רלוונטיים לחלוטין למציאות המזרח-תיכונית. הרי אין הצעה שהוצעה אצלנו – למעט הצעותיהם של הקיצוניים ביותר – המקובלת כפתרון מוסכם על שכנינו. לכן עלינו לחשוב על פתרון מציאותי, שמחד גיסא לא רק ישמר וימשיך לקדם את התהליך הציוני, אלא גם ישמור בידינו את ההישגים הביטחוניים שהשטח הזה מקנה לנו, ומאידך גיסא יאפשר חיים ביחד עם הערבים, שנגזר עלינו לחיות אתם בארץ הזאת. את הבעיה הזו חריפה והעמיקה מלחמת ששת הימים. פתרון אפשרי הוא זה הכתוב בהסכם קמפ-דייב. הפתרון העיקרי הוצע עוד לפני כן. ראש הממשלה, מנחם בגין, פנה אז לסאדאת – ולמעשה גם לחוסיין – והציע להשאיר בינתיים את שאלת הריבונות פתוחה, למרות שזאת זכותנו וזה שלנו ולדון בעניינים ממשיים. אין פתרונות אידאליים, אך ראיית המציאות כפי שהיא, היא הציווי הראשון.

אריה (לובה) אליאב:

לפני מספר ימים, ביום השואה והגבורה, הייתי בעוונותי במכון הלב בבית-חולים על-שם שיבא. עמדנו כמניין יהודים בשעה שמונה וחצינו כל אחד לתורו לרופא, והנה נשמעה הצפירה. קמנו ועמדנו דום. מסביב לנו עבדו כחצי מניין פועלים ופועלות מעזה שהמשיכו לשטוף את הרצפות. אני לא יכולתי להגיד להם: "עמדו דום!" על מה יעמדו?

לפני שנים מספר, כאשר כיהנתי כחבר-כנסת, הייתי סניטר מתנדב בחדר המיון של בית-חולים "הדסה", תל-אביב. יחד אתי נשאו את האלונקות מהאמבולנסים שני סניטרים משכם, והבחורות שניקו את השירותים היו כמובן מעזה. זה חלק מירושת ששת הימים. את חבל לכיש, שהיתה לי יד בהקמתו, כמעט הרסה העבודה הערבית מהשטחים לאחר מלחמת ששת הימים. כשנה לאחר המלחמה קמתי והתרעתי במרכז מפלגת העבודה, כי אנחנו מביאים על עצמנו את תופעת "אוהל הדוד אחמד".

אנחנו יצרנו לעצמנו "בית עבדים" על יד "בית ישראל". אחת ההגדרות של "עבד" במילון של אבן-שושן היא "נתין משועבד למישהו, כפוף וסר לפקדת פלוני". יצרנו בית עבדים, בשדה ובסדנא, במלון ובבית-החולים.

וכאלה יש כיום בעזה בלבד קרוב ל-700 אלף, כשלאחר מלחמת ששת הימים היו שם 350 אלף נפש. מבחינה דמוגרפית ומבחינה פוליטית במצב הקיים אין לי תשובה. ניסיתי לפני שמונה עשרה שנה לתת תשובה במפלגתי: להיפרד כתנאי ביטחון מסוימים מהשטחים, בדומה לנוסחת יריב-שם-טוב. ישבתי לילה אחד בתקוע עם אנשי תקוע ואנשים אחרים מ"גוש אמונים", וכאשר שאלתי את השאלות הללו ואמרתי: "התשובה בידיכם, אתם ניצחתם, אתם יושבים בתקוע, מה אתם עושים לפתרון הבעיה?"

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

עציון, אל כברת ארץ אחרת, בדרך אפרת היא בית-לחם, במשך עשרים שנה, טול והכפל פי עשר, פי אלף, פי מאה, פי מיליון, או אז תבין עצמת כיסופיו של עם שלם לארץ שלמה במשך אלפיים שנה. אני סבור, שנקודת המוצא של החזון היא שקובעת את הרצון, והרצון קובע במידה מכרעת את גבולות היכולת. כששבנו הביתה לגוש עציון, עברנו ליד קבר רחל. עמדנו שם בשעת בוקר, חבר פתח את ספר ירמיהו וקרא: "קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי אינם". ותשובתו של הקדוש ברוך הוא: "כה אמר ה', מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה, יש שכר לפעולתך, נאום ה', ושבו מארץ אויב, ויש תקוה לאחרייתך, נאום ה', ושבו בנים לגבולם". ובאותה שעת בוקר כשהדברים נקראו, הרגשתי בהרגשה קיומית עמוקה מאד, שהדברים האלה נכתבים עלינו, על הבנים השבים הביתה ועל עם ישראל כולו השב לביתו. הכרה כזאת איננה נמדדת בשעות ולא בימים, לא במיעוט ולא ברוב. היא נקבעת מפרספקטיבה היסטורית של עם, וערכה רב עצמה לא רק לארץ, גם לעם.

ג. גלי העלייה הגדולים, בעיקר 170 אלף עולים מברית-המועצות, שבאו בעקבות מלחמת ששת הימים ובעקבות ההתעוררות הכבירה אז, הם שהביאו בין השאר לכך, שהמאזן הדמוגרפי בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית בארץ-ישראל המערבית, בין הים והירדן, נשמר פחות או יותר, בעשרים שנה אלה – שני שלישי יהודים ושליש ערבים.

כל אלה היו דברים גדולים, שמלחמת ששת הימים זימנה לפנינו. הווייה גדולה מזמנת מבחנים גדולים וקשים. המבחן עם האוכלוסייה הערבית לא התחיל אז. הוא חריף, דרך אגב, בגליל לא הרבה פחות וגם בנגב וגם במשולש הקטן, כל אחד יודע זאת. ומי שמבקש לעשות ארץ-ישראל נקיה מאוכלוסייה ערבית, לא יוכל לשוב גם לגבולות 1947, היום.

השאלה הגדולה היא, מה אנחנו עשינו למלחמת ששת הימים, ומה עלינו להוסיף לעשות. כיצד ידענו אנו לעבור בפתחים הגדולים שמלחמת ששת הימים זימנה בפנינו, והיכן סטינו ונכשלנו? אכן היו הרבה החמצות ושגיאות, ואף-על-פי כן אני סבור, שעדיין השעה אינה מאוחרת, עוד רבה הדרך לפנינו להבטחת קיומנו כאן לנצח, לשיבת העם, לבניין הארץ ויפה שעה אחת קודם!

משה שמיר:

מאז ומתמיד יש לי עונג מיוחד לדבר אחרי לובה אליאב. הוא תמיד מוחק לי את כל הספיקות. שמענו מפיו זה עתה את המושג "בית עבדים", שהוא, לדעתו, ירושת מלחמת ששת הימים. "בית עבדים", רבותי? הסותרים של רחוב השלשלת או רחוב דוד בעיר העתיקה בירושלים – עבדים? המיליונרים של שכמם כל אותם בנייני הפאר וההדר בצפון ירושלים, במזרח ירושלים? אינני חושב שאי-פעם היו

(ארכיון צה"ל)

חוזרים לכפר עציון

ב. שיבה הביתה. אין זה משנה, אם הדבר נעשה בידעין או שלא בידעין, במתכוון או שלא במתכוון. לא תמיד ההיסטוריה מונעת על-ידי אלה שידעים בדיוק מה כוונתם ומה המהלכים שהם פותחים. לי, דווקא כמי שבית הוריו חרב עליו בגוש עציון, היתה זו שיבה הביתה. זכיתי להכיר מתוך ההתמודדות וההתבוננות האישית שלי את אותה תחושה עמוקה, אדירה, של השיבה הביתה, שיבה לארץ-ישראל האהובה.

אני רוצה לקרוא באוזניכם דברים, שכתבתי מיד לאחר המלחמה: "מאז חרב עלינו ביתנו בגוש עציון, שנת תש"ח, לא חדלנו לשאת עינינו אל הרי חברון הרחוקים ובפינו תפילה: השיבנו הביתה! הורינו, שרידי גוש עציון, לימדונו להתפלל תפילה זו כלחם חוק. בעזרת חוויות וזיכרונות לאין ספור שהעלו, ספרים שנכתבו, אלבומי תמונות אהובות שגוללו בפנינו. אנו, ילדי כפר עציון, קלטנו הכל בשקיקה. הטמענו בקרבנו את האורות היקרים הללו כצמח זה המטמיע אור חמה. עד אשר בבוא יום פקודה, כמו קפיץ דרוך שהשתחרר, פרצנו להוציא עלים ירוקים, לגמול פרי, לעלות ההרה, לשוב הביתה". תמיד ידענו, כי אין תפילת השיבה תפילה פרטית שלנו. תמיד חזרנו ואמרנו לעצמנו ולאחרים, כי פרשת גוש עציון לא על עצמה יצאה ללמד, אלא על הכלל כולו. כי מה שהרגשנו אנחנו, קומץ קטן של בני כפר

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

להם בעבר: אתה מתחיל לפקפק בערכם או בהצדקתם של הישגיך הקודמים. אין זה מקרה, לדעתי, שאותה דרך חשיבה, אשר נרתעה מפני האתגר של הפרק החדש בציונות, שנפתח עם הישגי מלחמת ששת הימים, אותה דרך חשיבה עצמה על דובריה הפוליטיים או הרעיוניים – התחילה להטיל ספק, או לפחות הציגה סימן שאלה, על עצם הצדק שבכל התהליך ההיסטורי של המפעל הציוני. וכאשר התחיל להתערער עקרון זכותנו להקים את ביתנו הלאומי בארץ ישראל – נתרגמה האידיאולוגיה של נסיגה משטחים לאידיאולוגיה של נסיגה רוחנית, מוסרית, לאומית.

למול עמדה זו אני רוצה להציב את עמדותי, שעיקרה בכך שמלחמת ששת הימים, שהסתיימה בשלטון ישראל בכל רחבי ארץ ישראל המערבית, כמוה כהמשך טבעי-הכרחי של מלחמת העצמאות. וכשם שעצמאותנו כולה עודנה בראשיתה, עודנה בבחינה יעד נכסף, אתגר לפעולה – כך גם מלחמת ששת הימים: האתגר עודו כולו לפנינו.

אמת, נוצרו עובדות חשובות ומכריעות במרוצת עשרים השנה, ובראשן ההתיישבות מרגלי החרמון ועד שיפולי הרי חברון ועד חולות חבל קטיף לחוף הים. אבל בצד העובדות – ניבעו גם פצעים עמוקים, נותרו עיי חרבות של מחדלים שאין עליהם מחילה, כמו האשליה של שלום עם מצרים, שבמצאות איננה אלא מסווה על הוויתור הקטסטרופאלי על מרחבי סיני, כמו צירופה של מצרים כשותפה לגיטימית ומוכרת על-ידי ישראל לפתרון בעיות ארץ ישראל.

אף-על-פי כן, בכואנו לסכם את תוצאותיה של מלחמת ששת הימים כעבור עשרים שנה – רשאים אנו, לדעתי, לקבוע כי החיובי בנושא זה רב על השלילי. יש יסוד של "על כורחו" בכל מהלך היסטורי, גם בהיסטוריה היהודית, והרבה מזה בהיסטוריה הציונית והישראלית. מלחמת ששת הימים עצמה היתה דוגמה מצוינת לכך, שעל כורחנו נכנסנו למלחמה שאיש לא רצה בה, וממנה שוב, על כורחנו נבעו תוצאות שעל כורחנו אנו מתמודדים עמן, ועם חלקן בהצלחה. על איחוד ירושלים, למשל – שלגביו אין כמעט ויכוח בתוכנו – אפשר בהחלט לומר, כי הגענו אליו על כורחנו. ודוגמה מן הקצה השני – מבחינת ההסכמה הלאומית גם מלחמת לבנון האחרונה – בעלת השם המטעה "שלום הגליל" – גם היא, לפחות בשלביה הראשונים, היתה מלחמת-על-כורחנו, מלחמת "אין ברירה".

היסוד הזה של "על כורחנו" קיים בחיינו גם כיום. אם יתמשו התקוות לגל עלייה מחדש מרוסיה – נצטרך על כורחנו להתאים לכך את אורחות חיינו, מול עובדת ההתפוררות הנמשכת בעולם הערבי, נצטרך על כורחנו לחיות בלי הסדרי שלום וממילא בלי ויתור על הישגי מלחמת ששת הימים. מול גילוי לב כמו זה של ראשד א-שאווה, שפתאום העז להודות כי הטרור של אש"ף מויק לערבים ומחליש את כוחם יותר מכל גורם אחר – על כורחנו נתחיל להבין מה האמת בנושא הפלסטיני.

ומול כל העובדות הללו, על כורחנו, נכיר שוב באתגר של המשך המפעל הציוני בארץ ישראל.

לערביי יהודה ושומרון חיים כל כך טובים, כל כך חופשיים, כל כך מובטחי עתיד של שלום וביטחון, ואפילו דמוקרטיה, כמו בעשרים שנות השלטון של מדינת ישראל, שהן רק ההתחלה, כמוכן.

חנן פורת אמר את הפסוק, שאני ביקשתי לפתוח בו: מלחמה אינה עושה, אנשים עושים. במלחמת ששת הימים היו, מבחינה זו, שני פרקים: הפרק הראשון – התקופה שכונתה תקופת ההמתנה. לדידי היתה זו התקופה שהרסה אשליות. השתייכתי או למחנה הרבה יותר מאמין בשלום משהיה מחנהו של לובה אליאב באותם ימים. חלקתי או עם חברי את האשליה, שלובה אליאב מחזיק בה היום, כלומר, שוויתור ישראלי יוליד ויתור ערבי, שפשרה מצד ישראל תעודד פשרה מן הצד הערבי. שלושת השבועות שלפני מלחמת ששת הימים מחקו לדידי את האשליה הזאת, וצריך כוח הרבה יותר גדול משיש לשמאל הישראלי כדי לשכנע אותי בטעותי. יתר כוחות מחנה "הקידמה והשלום" בעולם – כגון העולם הקומוניסטי, מדינות ערב, ארגוני הטרור ואפילו גורמים בעולם המערבי – ממשיכים לחזק אותי בהרגשה, כי טוב שנפקחו עיני, כמו עיני רבים אחרים, בעוד מועד. לא במקרה קרא נתן אלתרמן לתקופה האמורה בשם "מלחמת הפיכחון וההתפכחות".

ואז בא הפרק השני – הניצחון המופלא הודות לצה"ל, והוא היה פתח התקוות. אבל רק פתח, לא יותר. ואמנם בגילוי-הדעת של התנועה למען ארץ ישראל השלמה, שנכתב בהשראתו ובהשתתפותו של נתן אלתרמן, והיו חתומים עליו כמה מחשובי הספרות העברית באותה תקופה, ביניהם עגנון, הזו, בורלא ואחרים, דובר על פתח לעתיד.

היום אנסח זאת קצת אחרת: מלחמת ששת הימים היתה אתגר, ובתחילה אכן התייחסנו אליה כאל אתגר. אולי זכור לכם, שמיד אחרי המלחמה נקבע בממשלת ישראל בפעם הראשונה שר קליטת עלייה, כי בעקבות המלחמה ואיחוד ארץ ישראל המערבית היתה בארץ התעוררות ללא-תקדים לקראת קליטת עלייה, והתעוררות זו לא היתה לשווא. מלחמת ששת הימים יצרה את התהפוכה בגורלם של יהודי רוסיה, תהפוכה שלא נפסקה עד היום. ייתכן, שהיסטוריון העתיד, במבט לאחור, יגיע למסקנה, כי גם מה שקורה היום ברוסיה התחיל לנבט במלחמת ששת הימים. היום ענייננו בשאלה, האם הישגי מלחמת ששת הימים היו תאוה, מעמסה מכבידה ומכשילה – או אתגר להמשך ההגשמה הציונית.

מול אתגר, כידוע, יכולות להיות שתי תגובות שונות, והדברים אמורים לגבי הפרט ולגבי הכלל באותה מידה, תגובת יחיד ותגובת אומה שלמה. תגובה אפשרית אחת על אתגר היא זו שבה מפשילים שרוולים ואומרים: "עלה נעלה! נתגבר גם על האתגר הזה, ננצל אותו, נהפוך אותו למנוף!" – יש ביטויים רבים לגישה מעין זו, ועיקרם להפוך את המכשול לקרש פניצה. תגובה שנייה היא של רתיעה ופחד, התכווצות פנימה ונסיגה לאחור. ואז מופיעים אלה הממליצים – לפעמים דורשים – לוותר על עצם ההתמודדות למול האתגר. ואז אתה מתחיל לפקפק ביכולתך להתמודד עם אתגרים שכבר יכולת

ד"ר זאב צחור:

כיוון שקודמי פתחו בזיכרונות אישיים אפתח גם אני. לפני 20 שנה הייתי חבר קיבוץ רמת הכובש. הקיבוץ שוכן היכן שהיו אז המותניים הצרים של מדינת ישראל – מול קלקיליה. הייתי מ"פ צעיר במילואים, והיחידה שלי הוצבה על גבול הקו הירוק, מול קלקיליה. ביום הראשון לפרוץ המלחמה השתתפתי בקבוצת פקודות, שבה הוטל עלינו לכבוש את קלקיליה. בהמשך לפקודה הוטל על יחידה אחרת לסלק את התושבים מהעיר ולהרסה עד היסוד. למרות שמאז נעורי חייתי לנוכח העיר הזאת, שנחשבה לפצע מכאיב בתוכנו, הייתי המום. כמוני גם קצינים אחרים. כאן נתקלתי לראשונה בשבירת הקונצנזוס בצה"ל: קמו קצינים ואמרו – לא נבצע זאת. למחרת, מיד לאחר שכבשנו את העיר, היה ניסיון, ביוזמת שר הביטחון משה דיין, להרוס את קלקיליה. ההרס הופסק כשכבר לא היינו שם, ואיני יודע אם בזכות הסירוב או בזכות גורמים אחרים. מכל מקום היה זה האות הראשון, שבו נוכחתי, לקיומו של פילוג עמוק ומשמעותי בצבא ובציבור.

זיכרון אישי שני: יצאנו למלחמת ששת הימים, כשבפינו שיר חדש, שכבש את כולנו בסערה, שירה של נעמי שמר "ירושלים של זהב". עוד בתוך המלחמה, נפעם ומצפה, יצא לי לנסוע בקומנדקאר לירושלים מכיוון יריחו. מילות שיריה של נעמי שמר, "ואין יורד בים המלח בדרך יריחו", שליוו אותנו עד אז, קיבלו לפתע משמעות חדשה. היו אנשים שירדו בדרך יריחו. לא אחד, לא מאה. אלפי פליטים הלכו ברגל, בשמש לוהטת, בדרך מירושלים ליריחו. עד היום לא ברור לי, מדוע נמלטו על טפס וזקניהם. בקומנדקאר התעורר ויכות, אם לסייע להם. לא סיענו, היתה לנו משימה – למהר לירושלים.

זיכרונות אלה קשורים, מן הסתם, להרגשה שפיעמה בי כבר אז שמהו חשבו השתנה. שהדברים שוב לא יהיו כמו שהיו, והשינוי לא יהיה לטובה.

עתה אתפנה לשאלה, מה עשתה לנו המלחמה, בשלושה תחומים עיקריים:

התחום הביטחוני – למלחמת ששת הימים היתה, לדעתי, תוצאה ישירה וכוללת מאד – מלחמת יום הכיפורים. הכוונה אינה לעצם התחוללות סיבוב מלחמה נוסף. מלחמת יום הכיפורים היא תולדה של המאבק, שמנהלים שני עמים על אותה כבדת ארץ, שכל אחד מהם רואה בה נחלת אבות. אבל אופיה של המלחמה הוכתב על-ידי מלחמת ששת הימים. היא שהולידה את מה שנקרא "המחדל". כולנו זוכרים את הבדיחות של מלחמת ששת הימים שרווחו אז בצה"ל, המנצת, זוחות הדעת: "מדוע לא כבשנו גם את לבנון? כיוון שתומורת הגדנ"ע היתה עסוקה".

צה"ל היה צריך לעבור את מכת מלחמת יום הכיפורים וטראומת מלחמת לבנון כדי להשתחרר קצת

הקרב על ירושלים

(ארכיון צה"ל)

מתחושת המגלומניה, שהולידה מלחמת ששת הימים. זחיחות הדעת היא שבנתה צבא, שמפקדיו אמרו ערב מלחמת יום הכיפורים למוטי אשכנזי מפקד מוצב "בודפשט" ליד תעלת סואץ: "סמוך! וכאשר היתה התראה שכל צבא מצרים נערך אל מול גדוד מילואים ירושלמי אחד, היושב בגדה המזרחית של התעלה, היה מי שאמר "יהיה בסדר". זחיחות דעת זו ותחושת המעצמתיות היא תולדה ישירה של מלחמת ששת הימים והניצחון הסוחף שהושג בה. העובדה, שהדבר לא נלמד לאחר מלחמת יום הכיפורים, נעוצה בכך שהמכה הנוראה שהוכינו במלחמה זו נתפסה כ"מחדל".

במקום לעסוק בלקחים צבאיים-אסטרטגיים עסק הצבא בלקחים טקטיים. השתנה מערך הקשר, תותחי 90 מ"מ הוחלפו ב-105 מ"מ, הוסבו כמה חטיבות והשתנו מיפקדות, אבל במישור הביטחוני-האסטרטגי לא הופקו לקחים, ואנו שילמנו ועודנו משלמים מחיר כבד.

התחום הפוליטי – השינוי העמוק, שעשתה לנו המלחמה, במישור הפוליטי, עבר דווקא על מפלגה

ייתכן, שזוהי דוגמה שולית, אבל אם מדברים על השאלה מה עשתה לנו המלחמה – זה אחד הביטויים הסמליים. החתירה להתרחבות במובן של שטחים, עצמה צבאית וסדר גדול, היא החתירה להרחבת הדירה, התפארות בהחלפת המכוננית לדגם חדש, ומכאן הכמיהה להתעשרות קלה. השינוי המשמעותי בנטייה החומרית הוא תולדה של מה שנראה כהזדמנות גדולה, שמלחמת ששת הימים העניקה לכל אחד מאתנו.

אבל השינוי העמוק ביותר, ולדעתי המר ביותר, הוא מה שקרה לנו ביחסינו לערכים. אני מבקש להדגיש, שהבעיה שלי בתחום זה איננה, מה קורה לערכים או מה עשינו לערכים, אלא מה קורה לנו עם הערכים ומה זה עשה לנו. בהגדרה קצרה ניתן לקרוא לזה "הבנאליוזיה של שלטון כיבוש". הבנאליוזיה של השתלטות על מיעוט, הנחשב לאויב, יוצרת דינמיקה שאין עליה שליטה. שלטון כיבוש ושירות ביחידה צבאית כשטחים מחוללים דינמיקה הפועלת על כל אחד מאתנו. כאשר בשנת 1979 נודע, שהיו כשטחים אירועים חמורים, כמו קצין ממשל צבאי שהכריח ערבי זקן לנשק אחורי חמור, הזעזוע העמוק בציבור גרם לכך שבהפגנת "שלום עכשיו" בנושא ההתעללויות השתתפו 50,000 איש. אבל הדינמיקה של האירועים גרמה לכך שמתרגלים. עד כדי כך מתרגלים, שכאשר נודע בימים אלה – ונודע למרות ההכחשות – שערבייה הרה הפילה את ולדה בשלב כלשהו של חקירה – לא עלה בידי "שלום עכשיו" להוציא להפגנת מחאה אפילו 50 איש. מתרגלים, מה שהיה אתמול אימה נתעבת הופך היום נורמה מקובלת. לא מן הנמנע שמה שהיום הוא אימה נתעבת, יהפוך מחר הרגל שגרתית. מי, שרוצה להבין את הדינמיקה היוצרת בבנאליוזיה של שלטון בכוח הזרוע, יכול לקרוא על כך אצל מיטב הסופרים בעולם, למן מרכז אירופה בראשית המאה ועד דרום אפריקה היום.

ולסיום, הדברים הנזכרים כאן אינם חוכמה שלאחר מעשה. בשלהי 1967, זמן קצר אחרי המלחמה, ישבו לוחמים צעירים, קיבוצניקים, ודיברו על המלחמה ועל מה שעשתה להם. "שיח לוחמים", שיצא אז לאור, חשף כבר דברים אחרים, בשעה שכולם היו עדיין זוחים דעת לאחר הניצחון הצבאי המופלא. המנהיגים היו בטוחים שמיגרנו את הערבים, וכמו שמנחם בגין אמר אחר כך, בעת מלחמת לבנון, "ותשקוט הארץ 40 שנה". כך סברו גם לאחר מלחמת ששת הימים. אבל כבר אז נשמעו קולות אחרים דווקא של אנשים צעירים, שהיו בקו האש. אמר אז אבישי גרוסמן מעין שמר: "אבל אני כל הזמן חי בהרגשה שהשלב הבא יהיה הרבה יותר מהר מאשר בעוד עשר שנים. אין זו שאלה של ניתוח פוליטי וגיאופוליטי. זו בעיקר שאלה של תחושות שלא תמיד אני מסוגל להסבירן. יש כאלה המנסים לשכנע את עצמם ומתווכחים וטוענים שזה הסוף והערבים גמורים ואין להם סיכוי... ולי יש הרגשה כל הזמן שהסיכוי הבא יהיה הרבה יותר אכזרי...". מנהיגינו, מפקדי צה"ל והחברה הישראלית נתפטו אז לטעות. אבישי גרוסמן וחבריו, לוחמי השורה הראשונה במלחמה, צדקו. וזה עוד לא הסוף.

קטנה: המפד"ל. אמנם זו מפלגה קטנה, שייצגה פחות מ-10 אחוזים מקולות הבוחרים, אבל שנים רבות, למעשה משנת 1931, היא היוותה את לשון המאזניים בקואליציה. לשון מאזניים היא לשון קובעת ומשקלה גדול לפעמים מהמשקולת הכבדה ומהציבור כולו.

המפד"ל ההיסטורית חרתה על דגלה את רעיון "תורה ועבודה". זו גם היתה סיסמת תנועת הנוער שלה – בני עקיבא. דרכה, במשך עשרות שנים, היתה דרך מתונה בנוסח של "תורה עם דרך ארץ". והנה, בעקבות מלחמת ששת הימים וכתוצאה ישירה מהכיבוש, עברה המפד"ל מטמורפוזה עמוקה ביותר. הדרך הארוכה של "תורה ועבודה" התחלפה מיידית ב"גאולה עכשיו". המהלך המהפכני הזה לוהה בשינוי ההנהגה. מקרב ההנהגה החדשה נולד גוף חדש "גוש אמונים". מכאן ההתחוללות המתמשכת, מימי סכסטיה וקדום ועד היום, של התנגשויות בין מתנחלים וחיליי צה"ל, בין מתנחלים לתושבים ערבים. המטמורפוזה הזו של המפד"ל יצרה קו רצף מורכב המתחיל ב"תורה ועבודה", נמשך ל"גוש אמונים" ומסתיים במה שנקרא בקרב רבים בתוכם "אחים יקרים", היינו המחותרת היהודית.

השינוי הזה, גם אם התחולל בשוליים, השפעתו על המרכז מרעת, משום שהמפד"ל היא גם היום, למרות שהצטמצמה למחצית ופחות, לשון המאזניים. השינוי בלשון המאזניים שינה את המאזן כולו. התהליך, שהחל כאן, הוביל למהפך הפוליטי של 1977, עשור לאחר מלחמת ששת הימים. משמעותו של המהפך ניכרת היטב בהקצנה ברחוב הישראלי לא רק בתחומים הפוליטיים, אלא גם בתחומים דתיים, עדתיים וחברתיים.

התחום החברתי – למרות שאנחנו מדברים על שינויים מפליגים בעקבות מלחמת ששת הימים, יש להדגיש ששום שינוי לא התחולל ביום אחד. גם לא בשישה ימים. יש, כמובן, תהליכים מוקדמים ורקע מורכב. מי שעוסק במחקר היסטורי יודע, שאף פעם לא ניתן לקבוע, מי היה הראשון להביע דעה מסוימת. תמיד יימצא מישהו, שאמר משהו דומה עוד קודם. כל התהליכים, שקרו לאחר מלחמת ששת הימים, היו חבויים, במידה זו או אחרת, עוד לפני המלחמה, אבל כדי להפוך אותם למשמעותיים צריך היה לקרות אירוע דרמאטי. כך הדבר בתחום החברתי.

הבורסה ורחוב לילנבלום וחלפניו היו קיימים לפני מלחמת ששת הימים. לא מעט ישראלים התפרנסו מספסרות וסרסרות הון כבר אז. ואילו, מהצד השני, עמק יזרעאל ועין חרוד לא התרוקנו בעקבות המלחמה. ובכל זאת חל שינוי מעמיק בעצמה הנורמטיבית של רחוב לילנבלום לעומת עין חרוד. יושבים בקהל הרבה אנשי צבא ותיקים. דומני, שאיש אינו זוכר מפקדים בצבא היושבים במאהל צבאי לפני מלחמת ששת הימים ומעיינים בדף המניות בעיתון. אלה שעשו זאת והגדילו בכך את שכרם – והיו כאלה – עשו זאת בצנעה. הנורמה גרסה שאין זה נאה למפקד צה"ל. המפקדים של היום מכירים תופעה רווחת של קצינים, היושבים בלשכה ולנוכח פקדיהם מטלפנים אל סוכן המניות וזורקים הוראות קנייה ומכירה, מייעצים לחבריהם והופכים את סוגיית המניות לנושא שיחה לגיטימי ומכובד.

דורי מתוק:

האם מישוהו מחברי הצוות מעלה על דעתו שניתן לעשות שלום עם ארצות ערב, ללא ויתור על ירושלים, או על רמת הגולן?

אריה לבונטין:

כיצד מתייחס הצוות לעובדה, שלעם ישראל אין עניין לעלות לארץ-ישראל? ושאלה נוספת לד"ר זאב צחור: האם אתה יודע כמה מבני רמת הכובש נהרגו בשנים 1936-1938 בידי תושבי קלקיליה וקלנסוואה, כשהם יצאו לעבוד בפרדס, או לחרוש, או היו בדרך בשביל העפר למשק וחזרה?

אריה לויטה:

מה עשתה מלחמת ששת הימים לצה"ל?

חנוך ורדי:

אני חושב, שלוכה אליאב חטא בדבריו. אין "בית עבדים". העבודה הערבית אכן משחיתה אותנו, אבל הערבים אינם עבדים. אני מכיר את המציאות הערבית לפני קום המדינה ואחרי קום המדינה. הערה לצוות: כולם כאחד התעלמו מדבר אחד יסודי: לא יכולנו לנצל כל מה שאפשר היה לנצל אחרי הניצחון של מלחמת ששת הימים, כי העם הכויב. לא היתה עלייה כפי שקיוונו. ואנחנו כולנו אשמים בזה. ושאלה לצוות: איך פותרים סוף-סוף את הבעיה הערבית?

חבר-הכנסת דן מרידור:

הייתי רוצה להגיב על דברים שנאמרו פה, לא באופן אמוציונלי, אלא במובן הלוגי-דוקטיבי. התיאורים, שתיאר באוזנינו ד"ר זאב צחור הם תיאורים מסוכנים מאד, ואני מזהיר כל אדם לכל ילך בדרך המסוכנת הזאת. מיקוד העדשה על תמונות זוועה גורמת לאובדן הפרספקטיבה ומוליכה למסקנות מטעות. פליטים יש בכל מלחמה, וזה דבר קשה ונורא. ילדה ערבייה נהרגה פעם בערבה או בסכנין, האם נסיק מכך מסקנה טריטוריאלית? אף אחד אינו רשאי להסיק מסקנות מן הפרט אל הכלל, כי אחרת אנה אנו באים? היכן הפרספקטיבה של מה שצודק ומה שחיוני?

מכאן לשאלתם של דורי מתוק וחנוך ורדי, בדבר פתרון הבעיה הערבית. כשמשתמשים במונח "פתרון", למה מתכוונים? יש דגמים שונים לבחינת המעמד הפורמאלי והמעשי של פתרון. יש פתרון

שאלות ותשובות

בן מולב:

שאלתי מופנית לחנן פורת: ציינת בדברייך את ההשראה הדתית, הרוחנית, אחרי מלחמת ששת הימים, בעקבות שחרור יהודה ושומרון. אבל איך אתה מתייחס לבעיות שהעלה לובה אליאב, מבחינה מוסרית אנושית? ושאלה למשה שמיר: לדברייך, חוסר ביטחון בהישגים החדשים עלול לעורר גם חוסר ביטחון בהישגים הקודמים. איך אתה מתייחס לאי-שימת דגש על התיישבות בנגב, לעומת הדגש המושם על ההתיישבות ביהודה ושומרון?

דב יוספי:

שאלתי מופנית ללובה אליאב: אני מבין לרוחך כאשר אתה רואה, שבכל מקום משתמשים בעבודה ערבית זולה. אבל אני מצטער, שאת הסיבה העיקרית אתה תולה במלחמת ששת הימים. הסיבה העיקרית היא, שהעם בישראל נדבק בניוון של העולם המערבי, במיוחד ארצות-הברית. אין לנו יותר רוח חלוצית בעם. ישנה חומרנות המשחיתה כל חלקה טובה במדינה ובעם. זו הסיבה העיקרית, ולא מלחמת ששת הימים.

תא"ל (מיל') פנחס להב:

ח"כ דן מרידור השתמש בביטוי אסון, בהקשר של מלחמת יום הכיפורים. שאלתי, מדוע אתה רואה בכך אסון? הרי במישור המפלגתי, סיעה המלחמה לעליית הליכוד לשלטון, ובמישור הלאומי, היא הביאה לשלום עם מצרים. אם כן, מדוע אסון?

נח מילגרם:

השאלה מכוונת ללובה אליאב: נניח שרעיונותיך מתממשים, ויש שלום בינינו לבין גוף מסוים שיוקם בגדה המזרחית, אוטונומיה או מדינה כלשהי. כיצד אז תפתור את בעיית "בית העבדים"? האם תסגור את הגבולות ולא תניח לפועלים מן השטחים להגיע לכאן?

יצחק ערין:

שאלה למשה שמיר: אם חס וחלילה תעמוד לפני הבעיה לגור במדינה עצמאית באוהל, או תחת שלטון חוסיין בוילה מפוארת, במה תבחר?

יהיה לומר שצה"ל, הסיק נכון, מהר, ככל הפאראמטרים, בעיקר בחילות היבשה, את המסקנות, שצריך היה להסיק מבחינה צבאית מאז מלחמת ששת הימים.

אריה (לובה) אליאב:

ראשית בנוגע למושג שהשתמשתי בו בדברי – "בית עבדים". זהו מושג קשה. השתמשתי בו בכוונה תחילה. גם ל"אפנדים העשירים", שמשה שמיר דיבר עליהם, חסר דבר פשוט, שאני קורא לו "חופש" או "הגדרה עצמית". היו עבדים שישבו על סיר הכשר במצרים, היו עבדים בחברה האתונאית ומהם עשירים מאד. אך הם הרגישו עצמם כעבדים. אבי וסבי, שבאו לארץ-ישראל, לא היו קבצנים, הם היו אמידים, אך הם רצו דגל ודרכון משלהם ומטבע וקונסול משלהם, ובהעדר המרכיבים האלה של הגדרה עצמית ושל חופש, הם הרגישו כעבדים. הבעיה של העבדים היא כחטוּרַת על גב הציונות, חטוּרַת שתשבור לנו בעוד כמה שנים את חוט השדרה החברתי והמוסרי שלנו. היא תשבור את הציונות.

לדב יוספי אני משיב, שמלחמת ששת הימים פתחה למתיישבים בלכיש מאגר עצום של פועלים וכוח עבודה זמין, מאחורי מחסום ארוז. אז כיצד ניתן להגיד שמלחמת ששת הימים לא היתה גורם?

אם וכאשר יהיה לנו שלום – ואני מאמין בשלום – אז שרי העבודה של ישראל ושל מדינות ערב יסדירו את בעיית העסקתם של פועלים ערבים. ודאי, שהמשק שלנו יזדקק לפועלים, אך הדבר יוסדר בינינו לבין אנשים בעלי זכויות.

נשאלתי על אתגרים. מועצת רמת הנגב היא הגדולה ביותר בישראל – 5 מיליון דונם. והקטנה ביותר במספר התושבים – כ-2,500. שם אני רואה אתגר גדול. אינני רואה אתגר בקבר יוסף בשכם. אני רואה אתגר לעם ישראל ולכל העולים ברמת הנגב ודרומה לה, ואתגר נוסף בין ערד ואילת.

ולנושא העלייה: ודאי שמלחמת ששת הימים היתה גורם מאיץ רציני בעליית יהודי ברית-המועצות. היתה לי הזכות לעבוד בשגרירות ישראל בברית-המועצות בשנים 1958–1960. אבל יש לזכור, כי נעשתה על-ידינו גם עבודת זריעה גדולה בין היהודים לפני מלחמת ששת הימים, ובלעדיה לא היתה קמה תנועה עלייה. אולם לדעתי, אחד מגורמי הנשירה הקשים ביותר שישנם הוא המצב של "הלנצח תאכל חרבי?" היהודי בברית-המועצות אינו רוצה לחיות עם בני משפחתו במדינה, שבה הוא חושש, יתקיים מצב של מלחמה לאורך זמן. זהו גורם גדול ועצום בנשירה, ויש להביאו בחשבון בבחוננו את מאזן ההתרחשויות שבאו בעקבות מלחמת ששת הימים.

מוסכם בהסכם, מקובל על הצדדים, אשר הושג במשא ומתן ישיר. ייתכן מאוד, שאין אפשרות להגיע היום לחוזה כזה, סופי ומחייב, שיהיה חוזה של שלום, כאשר בעיית ירושלים פתורה בו. אינני מאמין, שיש היום שליט ערבי, שיחתום על "העברת" ירושלים לדורי דורות מן הערבים ליהודים. אינני יכול להגיד, לצערי, שאין מנהיג יהודי שמוכן לעשות את זה. אני מקווה שהללו יישארו במיעוט. אבל חוזה שלום סופי, כשירושלים, בקעת הירדן ורמת הגולן בידינו, ואילו סוריה וירדן בשלום אתנו – חוזה כזה, לדעתי, הוא בלתי אפשרי עכשיו.

אולם הדבר אינו צריך לרפות את ידינו. בין מצב של מלחמה לבין השגת הסכם קיימים שלבים רבים, וייתכן כי צריך לחפש שלב אחד נמוך יותר בסולם. אנב, זה מה שמוצע בהסכם קמפ-דיוויד בהרבה מובנים. לכן צריך להמשיך לשאוף לשלום לא רק כתרגיל פוליטי, אלא כציווי אנושי. בלי שאיפה זו – באמת מה אנחנו? אבל גם אם אין שלום, עדיין אין פירוש הדבר שאין מה לעשות. אני חושב, שיש מה לעשות, ועשינו. אפשר להגיע ליחסי שלום ברמות שונות, לתנאי ביטחון שיענו על צרכינו, גם ללא חוזה שלום, שבו תוגדר הריבונות סופית ולדורי דורות.

אריה לבונטין אמר, כי לעם ישראל אין עניין לעלות לארץ-ישראל. זו שאלה קשה מאוד, הנוגעת גם למלחמת ששת הימים, אך לא רק לה. כשאני נפגש עם יהודים בחו"ל, ויש בהם שמשיאים לנו עצות מעצות שונות – מגירוש הערבים ועד ויתור על שטחי יהודה ושומרון בגלל הבעיה הדמוגרפית – אני מסביר להם, שהבעיה הזאת תלויה בהם יותר מאשר בנו. עם ישראל נבחן עתה מבחן היסטורי משמעותי מאוד, והשאלה, אם עם ישראל מוכן ורוצה לקיים מדינה ריבונית, היא שאלה שנתונה לא רק בידינו, אלא גם בידי העם בגולה. אני מבקש להזכיר, שאחרי ויתורים טריטוריאליים טרם באה עלייה. היא באה דווקא אחרי שחרור ארץ-ישראל והניצחון הצבאי שהיה כרוך בכך.

נשאלתי, מדוע אני קורא למלחמת יום הכיפורים אסון. אני חושב, שהשאלה לא נוסחה כהלכה. אלפי אנשים נהרגו במלחמה הזאת. האם אני צריך להוסיף עוד מלים? השגנו שלום למרות המלחמה, ולא בגלל המלחמה, ייתכן, שולוא המלחמה היינו משיגים שלום אחר, טוב יותר. ההתעוררות החיובית שבאה ב-67', נגרע ממנה, לדאבוני בהרבה מובנים עקב המפלה בשנת 73' – לא המפלה הצבאית דווקא, אלא זו של הרוח הלאומית. לצערי הרב, אנחנו משלמים עד היום את מחיר מחדל מלחמת יום הכיפורים, גם ברוחו של העם בישראל. חלק מהדברים הנשמעים מאז לא נשמעו בעצמה כזאת עד 73', מלבד אולי ב"שיח לוחמים". לאיש לא הפריעה בעולם הגדול התופעה המכונה בפי לובה אליאב "בית עבדים". זה ביטוי שאני מצטער מאד על השימוש בו. אין לו שום מקום, לדעתי. כל זה התחיל אחרי

'73.

ולשאלה, מה עשתה המלחמה לצה"ל. לדעתי, מה שראינו במלחמת ההתשה, במלחמת יום כיפורים, וגם חלק מההיבטים הצבאיים, לא הפוליטיים, של מלחמת שלום הגליל, מצביעים על כך, שלא נכון

א. בהיבט הלאומי, אציין רק שבאמנה הפלסטינאית מצויה – מעבר לחירופים ולגידופים כלפי כל הישות הציונית – גם "הגדרה עצמית", כיצד רואים הפלסטינאים את עצמם. וכך פותחת האמנה: "אנחנו בני העם הפלסטינאי הננו חלק מן האומה הערבית הגדולה". הוזה אומר, שעל אף ההבדלים וההבחנות בין קבוצה לקבוצה רואים הפלסטינאים את עצמם כחלק מן האומה הערבית. והרי הדבר דומה להבדלים בימי קדם בתוך עם ישראל בין השבטים: ראובן, שמעון, לוי ויהודה שבתקופות שונות נפרדו אפילו לממלכות שונות, ואף-על-פי כן לא יצאו מכלל הווייה של אומה אחת ויחידה. גם כיום מצויים בתוך עם ישראל, השב ומתקבץ מארבע כנפות תבל, עדות ושבטים, וההבדלים בין יהודים מתימן ומבגדד לבין יהודים מפולניה ורוסיה, ארצות-הברית ודרום-אמריקה, אינם פחותים – בהיבט החיצוני – מההבדלים שבין ערביי הנגב והגליל, יהודה, שומרון וחבל עזה, כוויית, עמאן וסוריה. לכל האוכלוסייה הערבית הזאת מוצא אתני משותף, מסורת משותפת, דת אחת, שפה אחת. ועל כן אין כל גזירת גורל המחייבת לראות את הפלסטינאים כאומה לעצמה. אכן יש אפשרות ליצור תהליכים מלאכותיים במידה מרובה. יש אפשרות לפתח ולטפח את גיבושו של העם הפלסטינאי בעזרתנו הנדיבה. אבל לראות לכתחילה את קיומו כישות לאומית עצמאית, כגזירת גורל וכצו ההיסטוריה – לכך איני רואה כל סיבה!

מי שרואה כך את פני הדברים יצטרך, בסופו של דבר, להעניק הגדרה עצמית פלסטינאית גם לערביי הגליל, המהווים כבר כיום 52 אחוזים מאוכלוסיית הגליל, ולערביי הנגב המהווים רוב ברור בחבל ארץ זה. האם הם אינם רואים – לפי השקפתך, לובה – במדינת ישראל "בית עבדים", כלשונך? מדוע, אפוא, לא נאפשר להם להיספח על המדינה הפלסטינאית העתידה לקום ביהודה ושומרון לטעמך?

ב. ההיבט הביטחוני. יש לנקוט כלפי כל גילויי הטרור יד תקיפה ונחרצת עד תום במישור הצבאי-ביטחוני, אך יש לדעת עם זאת כי לא זה העיקר. הספק המדיני מזין את הטרור! חולשתנו היסוסינו הם המביאים אותם לאשליה, כי בדרך הטרור ניתן יהיה להכריע את הספק המדיני, ולהמאס עלינו את הווית "הכיבוש המשחית" ולהסיגנו לגבולות '67. על כן בניגוד למחשבה השטחית המקובלת, שלפיה פשרנות וויתורים יביאו לרגיעה, אני סבור שהיפוכו של דבר הוא הנכון: רק קו עקבי וברור, קו נחוש הלוחם בטרור ללא שמץ פשרה, והבהרה מדינית נחרצת כי לא תקום כאן כל ישות זרה, הם שימחישו לאוכלוסייה הערבית בארץ-ישראל, כי אם רצונם לחיות בשלום ובשלווה בארץ, עליהם להשלים בראש ובראשונה עם הריבונות היהודית ולחדול מן הטרור. והשלמה זו – ולו בכורת המציאות – היא הפתח לתהליכים מאוחרים יותר של שלום ויחסי ידידות וקירבה.

ג. בהיבט הדמוגרפי הבהרתי כבר בדברי הראשונים, כי עלינו בראש ובראשונה לראות את פני הדברים בפרופורציה נכונה ולא להיתפס לבהלה. מאז מלחמת ששת הימים ועד היום לא נשתנה כמעט היחס בין האוכלוסיות היהודית והערבית בארץ-ישראל המערבית כולה, והוא עומד על 65 אחוזים יהודים ו-35 אחוזים ערבים, לא מעט הודות לעלייה מרוסיה. עלינו לשקוד לא על דיכויים של הערבים

ולבסוף, אם לא הייתי מאמין בשלום, לא הייתי הולך להקים היום על מסוף הגבול הישראלי-מצרי מוסד נוער. אני מאמין בשלום. עוד תהיינה צרות, עוד תהיינה עליות וירידות. אם היו אומרים לח"כ דן מרידור לפני חמש עשרה שנה, כי יהיו חילופי שגרירים בין ישראל ומצרים, היה אומר, "אולי, אך לא בדורנו". אני מאחל לו, שבדורו ייכון שלום מסביב, כדוגמת השלום שיש לנו עם מצרים.

חנן פורת:

הרשו לי, מורי ורבותי, מלה אישית: עומד אני פה לפניכם ועל פני זקן "ספירת העומר". אין זה אבל פרטי, אלא ביטוי לזיכרון הארוך של עם ישראל, החי את ההיסטוריה. על-פי המסורת, מתו – בתקופה זו שבין פסח לעצרת – תלמידי ר' עקיבא לוחמי בר-כוכבא, על שלא נהגו כבוד זה בזה. סבור אני, שהדיון כאן התנהל באווירה של כבוד, ובכל זאת נאמרו על-ידי עמיתי לדיון דברים קשים המחייבים תגובה.

דברים קשים בפי כלפי לובה אליאב וזאב צחור, במיוחד על הסחת הדעת מן העיקר ועל אבדן הפרספקטיבה. דבריהם הזכירו לי את המדרש על הפסוק בתהלים: "וימרו על ים בים סוף". המדרש יודע לספר, שבשעה שנקרע ים סוף וישראל עבר בתוך הים ביבשה "והמים להם חומה מימנם ומשמאלם", נותר עדיין מעט בוך בקרקעית הים. "והיה ראובן אומר לשמעון: מה הרווחנו? במצרים טיט ופה טיט, במצרים תומר לבנים ופה תומר מים רבים". שוו בנפשכם: אותם ראובן ושמעון לא היו צריכים לשאת עיניהם לשמים כדי לראות את הנס. די היה אילו הרימו את עיניהם והישירו מבט על המים הניצבים כנדר נזולים. אבל עיניהם היו נעוצות בקרקע, ועל כן לא ראו דבר ונותרו שקועים בבוך. "כי – כלשון ר' צדוק הכהן מלובלין – במקום שנמצאת מחשבתו של אדם, שם הוא כל האדם".

סיפוריו של זאב צחור, המלקט אנקדוטות משולי המלחמה והופך טפל לעיקר, מלמדים על המקום שבו מחשבתו נמצאת ומעידים על אבדן פרספקטיבה. איני רוצה לומר, שסוגיית האוכלוסייה הערבית אינה סוגייה רצינית, שאין צורך להתמודד עמה, שאין מקום לביקורת פנימית ולחיפוש פתרונות, אבל הפיכתה לחזון הכול מביאה לאבדן פרופורציה והריהי בבחינת נבואה העלולה "לאמת את עצמה", בשל השיקוע האובססיבי בה. ואכן גם בדיון זה "הצלחתם" להסיט את הביטוי ממוקדו המרכזי ולהשפיל את הרוח עד דכא.

עם זאת, כדי שלא אתפרש כמתחמק "מלאחז את השור בקרניו", אתייחס בזמן הקצר העומד לרשותי לנושא ערביי ארץ-ישראל, שעליו נסבו מרבית השאלות שהופנו אלי. חמישה היבטים ניתן למנות בסוגייה זו: א. ההיבט הלאומי; ב. ההיבט הביטחוני; ג. ההיבט הדמוגרפי; ד. ההיבט הדמוקרטי; ה. ההיבט המוסרי.

בישיבות וביישובים המזדהים עם השקפתי הלאומית ועומד עליהם בקרב חברי. לפי מיטב הכרתי, עלינו להתייחס לכל ערבי באשר הוא כלאדם הנכרא בצלם אלוקים. במציאות הקיימת לא ניתן עדיין לרקום בקלות יחסים של קירוב לבבות, אך יש לחתור לכך צעד אחר צעד, תוך לימוד והכרה של שפה, אורחות חיים ופיתוח מערכת קשרים ענפה. תנאי לדבר, כאמור – הכרה בכך שבין הים לירדן יש רק מדינה אחת, מדינת ישראל שמה, ומי שמבקש לחיות בה צריך להיות נאמן לה ולהכיר בהווייתה היהודית המיוחדת. זוהי, לפי השקפתי, תביעה מוסרית, שיש להבהירה במלוא התקיפות וההכרה.

הדרך המוצעת כאן כראשי פרקים, אינה מעלה פתרונות קלים וקצרי טווח, אך היא כנה וישרה, ואם נלך בה בעוז ונחישות, יכול נוכל לה.

משה שמיר:

נראה לי, כי מתנהלת כאן לעינינו מין תהלוכה של זיופים קטנים, המצטרפים ביחד לתמונת נוף מעוותת לגמרי.

נשאלתי, למשל, על קיפוח ההתיישבות כנגב. גם לובה אליאב דיבר על יישוב הנגב, וציין כי הנגב הוא המועצה האזורית הגדולה ביותר בישראל מבחינת השטח, עם מספר האוכלוסין הקטן ביותר. אבל להטיל את האשמה למצב זה על ההתיישבות ביהודה ובשומרון – זו פשוט דמגוגיה. אל נשכח, כי בעיית הנגב קיימת – אתם חופשיים להחליט: עשרים אלף שנה, ארבעת אלפים שנה, או ארבעים שנה מאז קום המדינה. אל נשכח שבנגב, אם אינני טועה, אין מים. תמיד היה קשה מאד ליישב את הנגב. דוד בן-גוריון הטיל את כל יוקרתו האישית על יישוב הנגב ולא הצליח. לבוא ולהאשים את מיישבי יהודה ושומרון, כי בגלל השיבה לגוש עציון והחזרה לחברון הוזנח הנגב, הרי זה חוסר הגינות בלשון המעטה. דרוש יושר אזרחי פשוט ביותר כדי להבין, שיש כאן בעיה של עדיפויות לגבי כל שטחי ההשקעה והפיתוח של המדינה. לא חסרים במדינתנו מוקדי בזבוז, שניתן לצמצם אותם, ולהעביר את המשאבים לתחומים חשובים יותר.

השאלה השנייה שנשאלתי היתה, אם אני לא הייתי מעדיף חיים באוהל במדינה עצמאית על פני חיים בוילה מפוארת תחת שלטון חוסיין. בשאלה זו כלולה, למעשה, התביעה להבין את הערבים ואת התנגדותם לשלטון ישראל. אף-על-פי שאחדים מהם, התכוון השואל לומר, הם עשירים גדולים ומתגוררים בארמונות פאר – הרי בכל זאת רצונם בעצמאות הוא הדחף החזק ביותר בחייהם. ואני שואל כנגד זה: מנין לך? אין בידי איש דרך כלשהי לדעת את רצונם האמתי. שלטון הטרור בקרב הערבים עצמם הוא כה מוחלט, עד כי אין כל דרך לקבוע מה באמת רוצים תושבי השטחים. טרור זה אינו נזקק תמיד לפצצה ולסכין; הוא מפעיל את לחצו יומם ולילה באלף שיטות אחרות, אך מאחוריהן מרחף צל האיום ברצח. אין שום מנגנון – לא בחירות מכל סוג, לא שיטת נציגות אמינה – שבעזרתו

ועל גירושם במישרין או בעקיפין, חלילה. בעניין זה רחוק אני, כרחוק מזרח ממערב, מגישתו של הרב כהנא. אבל עלינו לראות כמשימה ראשונה במעלה את גידולו של עם ישראל בכמות ובאיכות ולחתור להמשך תנופת העלייה ולעידוד המגמה הברוכה של "העלייה הפנימית" – היינו גידול המשפחה.

מן הראוי לזכור, כי בעת הצהרת בלפור ב-1917 היו בארץ בתחום "הבית הלאומי" המובטח, חמישים אלף יהודים וחמש מאות אלף ערבים. כלומר יחס של אחד לעשרה. ועם זאת לא נבהלנו ולא אמרנו נואש. ידענו כי המפעל הציוני שהוקם עד אז, הינו ראש גשר לקיבוץ גלויות גדול בעתיד. ואכן ההיסטוריה – ברצון ובאונס, בטובה ובייסורים – הוכיחה את צדקתה של הגישה. כך עלינו לראות את הדברים גם כיום. עלינו להפוך את הבעיה הדמוגרפית לאתגר של בניין ויצירה ולאמץ את פסוקו של נתן אלתרמן הקובע מתוך אמונה: "השיר לא תם הוא רק מתחיל!"

ד. באשר להיבט הדמוקרטי של זכויות האזרח. עלינו להציב לפני כל ערבי בישראל בהגיעו לגיל שמונה עשרה – גיל גיוס חובה – שלוש חלופות לבחירה חפשית:

* אזרחות ישראלית מלאה לכל מי שנכון להצהיר אמונים למדינה ולמלא – בצד קבלת הזכויות האזרחיות – גם את החובות האזרחיות הכוללות תשלום מסים מלא ושירות לאומי בן שלוש שנים, המקביל לשירות צבאי. דרישה לשירות לאומי מלא, הן במגזר הערבי והן לצורכי ביטחון ופיתוח המדינה, היא צודקת וגם עשויה להוות אבן בוחן לנאמנות אמת.

* למי שרוצה לחיות במדינה פלסטינאית ומצהיר בריש גלי על הזדהותו עם מגמת אש"ף להקמת ישות פלסטינאית על חורבות מדינת ישראל – עלינו לומר לו בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים. צא ומצא את מקומך במרחב הגדול של הישות הלאומית הערבית מחוץ לגבולות המדינה. ולאלה עלינו גם להסדיר בצורה מכובדת ואנושית את דרך ההגירה.

* למי שאינו רוצה אזרחות הכרוכה בחובות, אך גם אינו נכון לעזוב את הארץ – יוצע מעמד "תושב" המקובל בכל העולם (בארצות-הברית עצמה יש למעלה מ-10 מיליון תושבים). לתושב תינתנה כל זכויות האדם – משפט צדק, זכות הגירה חופשית וכד' – מלבד הזכות האזרחית לבחור ולהיבחר למוסדות המדינה.

לפי עניות דעתי, חלופות אלה מן הראוי, שתוצבנה לפני האוכלוסייה הערבית בארץ-ישראל כולה, בראש ובראשונה זו שכתחומי "הקו הירוק" (אין כוונתי כמובן כלפי אלה שיש להם כבר אזרחות ישראלית אלא לאותם צעירים המגיעים לגיל צבא). ואם הצעה זו תעמוד במבחן, ניתן להחילה בהדרגה גם לגבי האוכלוסייה הערבית ביהודה, שומרון וחבל עזה.

ה. ומלה אחרונה לגבי ההיבט המוסרי-יחכרתי, הנראה בעיני מכריע מכל קודמיו. הדברים שאומר בתחום זה אינם נאמרים כאן כדי להצטדק ולשאת חן בעיני אלה החולקים על עמדותי. אני מלמד אותם

מפגש צה"ל והאוכלוסייה הערבית (ארכיון צה"ל)

מפגש צה"ל והאוכלוסייה הערבית

לעשות לפתרון בעיותיהם בכוחות עצמם. אם יישאלו יתברר, שהם רוצים לשוב ליפו, טבריה, חיפה תחתית, זרנוגה, לוד ורמלה.

ובסמוך אנו נתקלים בעוד זיוף אחד מצוי, שאפשר אפילו לכנותו צביעות. לידינו של מי הולכים הרחמנים שלנו למסור את "העבדים המסכנים" הללו? איזה שלטון הומאני, דמוקרטי, ליבראלי יפתור את בעיותיהם לאחר ש"שלטון הכיבוש" הישראלי יסולק? חוסיין יפתור את בעיותיהם? הרי בנקיפת אצבע אחת קטל אסד יותר פלסטינים (במצור טריפולי, למשל), משעשתה מדינת ישראל בכל ארבעים שנותיה! אם מדברים על מצפון - האם מצפונכם יהיה שקט, אם תוחזר עזה לשלטון מצרים או לשלטון ירדן? מה יקרה שם אחרי שאנחנו נסתלק? אינני מדבר כבר על מה שיקרה כלפינו ונגדנו ברגע שתוסר שליטתנו על הביטחון, ברגע שתתחיל הצעדה הערבית לעבר חוף הים - אני שואל על מה שיקרה בינם לבין עצמם. הרי בירות תיראה כגן עדן בהשוואה למה שיקרה בשכם, ברגע שצה"ל יצא ממנה ויתחילו הסכסוכים בינם לבין עצמם. האם לא ראינו מה פלגי אש"ף עושים זה לזה?

אפשר להגיע לכיטוי רצונם האמתי של ערביי השטחים, הלכה למעשה. כל פעם שנעשה צעד כלשהו בכיוון של מתן ביטוי לשכבות הציבור הערבי עצמן - ממחר אש"ף לשלוח את רוצחיו ואת כספי השוחד ולהשתלט על כל צינורות הביטוי. הם רוצים להיות תחת דגל ערבי? איזה? שאלה פשוטה מאד אני מציג זה שנים בוויכוחים בארץ ובחו"ל, ועד היום לא קיבלתי עליה תשובה מספקת: מדוע ערפאת אינו מקים ממשלה פלסטינאית גולה? משונה מאד. הרי אילו עשה כך, היה זוכה מיד בהישגים פוליטיים ודיפלומטיים ללא תקדים. צעד כזה היה מקשה על ישראל, דוחק אותה לפינה. מדוע אינו עושה זאת? שתי תשובות פשוטות ביותר בפי על שאלה זו:

א. ברגע שערפאת יקים ממשלה גולה - תקום מיד ממשלה מתחרה, ואולי אפילו שתיים ושלוש (לפי מקורות המימון והתמיכה ממדינות ערב). כל הנושא הערבי, והנושא הערבי-פלסטיני בכלל זה, נתון במשבר תמידי של פיצול והתנגשות אינטרסים ומלחמות בעלי-אינטרסים. מה שנקרא "התנועה הלאומית הפלסטינית" הוא אחד מארגוני ה"מאפיה" עתירי הכספים והמושחתים שישנם היום בעולם. יש כאן צירוף של מלחמת שבטים ואפנדים, מאבקי כוח על שליטה בכספים, טרור פנימי וחיצוני - עם בורסה של ספסרות דמים בינלאומית. כל ניסיון להקים ממשלה גולה יחשוף את האמת הזאת בצורה האכזרית, הנלעגת והקטלנית ביותר.

ב. הקמת ממשלה גולה היתה מחייבת את ערפאת להשיב על שאלה שאין ממנה מנוס: ממשלה, שתמשול על מה? על איזו ארץ? ואז יהיה חייב לגלות, כי הוא מתכוון לפלסטיין המנדטורית כולה, עד חוף הים ועד בכלל - כי אחרת היו חבריו הורגים אותו בו ביום. אבל אין הוא מוכן, עדיין, לגלות את הקלפים שלו בצורה כה חד-משמעית. הוא עדיין מנסה לרמות את העולם ובעיקר חלקים גדולים באוכלוסייה היהודית בישראל, כדי לקבל את תמיכתם.

מכאן אני חוזר אל נושא "בית העבדים" מצד נוסף שלו, מניסיון זיוף נוסף. מי הם אותם "עבדים" הבאים מעזה, למשל, לעבוד בישראל? רובם הגדול הם פליטי מלחמת השחרור. לתושבי עזה המקוריים יש, לרובם, תעסוקה במקומם, לרובם יש פה חלקת אדמה, שם חנות או עסק כלשהו. גם האלפים היורדים יום יום מהרי יהודה ושומרון לעבוד בירושלים או באזור החוף - רובם הגדול פליטי מלחמת תש"ח. גם רוב מעשי הטרור בשטחים - מעשי חבלה, בקבוקי תבערה, השלכת אבנים - מקורם במחנות הפליטים בני ארבעים השנה.

אלה הבאים להציע לנו פתרון, בכך שנסתלק מן השטחים ונניח להם, ל"עבדים" הללו לנפשם - שאלה לי אליהם: האם הערבים רוצים להישאר במחנות? האם הם רוצים להישאר ברצועת עזה? בהרי שומרון? התשובה היא, כי תושבי מחנות הפליטים ליד חברון ובית לחם ושכם אינם רוצים להתיישב שם דרך קבע - ואגב, אין הם יכולים להתיישב שם. אחיהם, בעלי האדמות והרכוש והחזקה בסביבה, לא יניחו להם להיות שם לתושבי קבע. אין שם אדמה ומקום ואמצעים כדי שיוכלו אפילו לנסות

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

לעניין העלייה – זהו נושא קשה ומרכזי. אני סבור שיש אפשרות לעלייה גדולה לארץ, אבל היא מותנית במהפך נוסף ואולי הפוך למהפך מלחמת ששת הימים. העלייה מארצות הרווחה מותנית בהיותנו חברת מופת במשמעות הרחבה והעמוקה של המלה. מדינת מופת איננה זו שיש בה הקפדה על מדרכות נקיות ברחובות הערים באמצעות ערכים מהשטחים הממלאים תפקידי שירות נחותים, אלא חברה עובדת ויצרנית, הפזורה נכון ברחבי הארץ מהנגב לגליל, חברה בעלת רבדים שאין בהם פערים כלכליים ותרבותיים, חברה שאפשר להיות גאים בהשתייכות אליה. אז, כך אני מאמין, תבוא עלייה.

ולשאלה הכללית, אם יש סיכוי לשלום. מי שמבטיח שלום בהבלפה עושה לעצמו חיים קלים. השלום מחייב מאמץ ויש לו מחיר, מחיר כבד. אבל מחד החלופה – הוויתור על השלום – הוא מחיר שלא נוכל לעמוד בו. הוויתור על השלום פירושו שדרשת ארוכה של מלחמות. יש מקום להנחה שגם במלחמות הבאות ננצח, כמו שניצחנו במלחמת יום הכיפורים, כמו שניצחנו במלחמת לבנון. אבל זהו ניצחון צבאי. המשמעות האסטרטגית הפוליטית ובעיקר המוסרית איננה של ניצחון. שרשרת של מלחמות, שהיא החלופה לשלום, תצמיד אותנו למצב שהוא היפוכה של הציפונות.

החלופה, היינו החתירה לשלום, איננה לקבל את הצעות ערפאת. אולם לא נגיע לשלום, אם בהצעותינו נתעלם מהאויב הניצב מולנו וממנהיגותו. הערבים, הנלחמים בנו על אותה כבדת ארץ הם אויבים, אבל שלום אין כורתים אלא עם אויב. וקודם לשלום יש משא ומתן עמו.

השר חיים בר-לב:

אני מבקש להודות לצוות ולהוסיף מספר דברים בהתייחס לשתי שאלות שנשאלו: האחת – איך פותרים את הסכסוך הישראלי-ערבי? והשנייה – האם קיים סיכוי להגיע להסכם שלום ללא ויתור על ירושלים ועל רמת הגולן?

הסכסוך הישראלי-ערבי ניתן לפתרון אך ורק במסגרת הסכם שלום, שלא יממש אמנם את כל הזכויות, אך יתן לכל צד את ההכרח והחיוני לו. אינני מאמין, שיש סיכוי לשלום כל עוד הצדדים דוגלים בשלום ללא ויתורים טריטוריאליים. איננו יכולים להביא את ירדן לחתום עמנו על חוזה שלום על בסיס של סטטוס-קוו טריטוריאלי. הירדנים מצדם אינם יכולים להביא אותנו לשולחן הדיונים על בסיס נסיגה לקו הירוק. אש"ף אינו יכול להכריח אותנו ואת ירדן להסכים לכינון מדינה פלסטינאית. השאלה איננה שאלה של צדק ושל זכויות אלא שאלה פוליטית. סיכוי לשלום יתקיים כאשר כל אחד משלושת הצדדים יסתפק בחיוני בעבורו. עבודנו חיוני הכיטחון וקיום רוב יהודי משמעותי. כדי לשמור על אלה, אנו זקוקים לחלק מן השטחים. הירדן צריך להיות הגבול ועל בקעת הירדן להיות בשליטתנו. ריבונות ישראלית בין בקעת הירדן והקו הירוק היא רצויה אך בלתי אפשרית, אם רוצים בשלום.

על השאלה, אם יהיה שלום ללא ויתור שלנו על ירושלים או על רמת הגולן, יכול להשיב כל מי שלא ניקד את עיני עצמו מרוב תאוה להתעלם מהמציאות. אלא גם לאחר שנוותר על ירושלים ועל רמת הגולן, לא יהיה שלום. להיפך, ויתור יסודי ומרחיק לכת מעין זה יצית עוד יותר את להבת המלחמה נגד ישראל, כדי להשלים את מלאכת השמדתה עד סופה.

רק כאשר ישראל תגיע למצב של "בלתי ניתנת להריסה" יתחילו להתעורר בקרב העולם הערבי מחשבות רציניות על השלמה עם קיומה. לצערי, לא הגענו למצב זה, ולא רק באשמת המצור הערבי, אלא במידה רבה באשמת הלכי רוח בתוך הציבור היהודי. עם האיום הערבי אנו יודעים להתמודד, ואף עשינו זאת בהצלחה גם בתנאים קשים ביותר. הבעיה שלנו היא למול גורמי הכרסום וההחלשה העצמית מבית.

הקיפאון בעלייה והשלמתה של החברה הישראלית עם כך, כלומר – ההסתפקות במצב הקיים מבחינת גודל האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל – זו היא השאלה החמורה ביותר. מעולם, בכל תולדותיה, לא ניצבה הציפונות בפני משבר חמור מזה. משבר זה התחיל לפני מלחמת ששת הימים, והוא העמיק והתרחב לא בעסיה, אלא בגלל גורמים רבים אחרים, מקומיים ועולמיים, שלא זה המקום לפרטם.

מכל מקום, זה משבר שפתרוננו תלוי בנו, ורק בנו. עמידתנו בשטחי ארץ-ישראל המערבית מחריפה אולי את המשבר הזה, אבל איננה סיבתו, ועל כן חיסול נוכחותנו בשטחים – לא תחסל את איום המשבר הזה. אם יש קשר כלשהו בין שני הנושאים, ייתכן שהוא בכך שארץ-ישראל רחבת ידיים יותר, המסוגלת יותר להתפתח ולקלוט התיישבות – תהווה תמריץ לעלייה.

בנושא הזה עלינו למקד את התמודדותנו במאבק לקיום לאומי יציב, וההכרח לעשות זאת לא יפחת, אם נקטין את ממדי הארץ, אשר בה גלומים כל הפתרונות לכל בעיות העם היהודי.

ד"ר זאב צחור:

נשאלתי שאלה מוזרה לגבי מספר חברי רמת הכובש שנרצחו במאורעות. כיוון שאני עוסק במחקר היסטורי ועסקתי גם בספר בנושא זה אשיב תשובה קונקרטית: במאורעות נהרגו 19 חברים מרמת הכובש ובמלחמת העצמאות – 10 חברים. אם מישהו רוצה להקיש משהו מגודל בניהם של נופלי המערכות הקודמות לגודלה של הארץ הזאת עד קץ הימים, דומני שהוא מבין את הרעיון הציפוני באופן מעוות. מכל מקום, דווקא המחיר הכבד של המלחמות מסמן, לדעתי, את גבולות הכוח ומגבלות השטחים והטריטוריה הרחבה.

מושב רביעי

יו"ר - אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

בספרו "פנקס שדות", שראה אור בשנת 1979, כותב יצחק רבין, כי לאחר מלחמת ששת הימים ניצבו לפני ישראל ארבע בעיות, ועם שלוש מהן לא חדלנו להתמודד מאז.

הבעיה הראשונה - ארץ גדולה והצורך בייצוב קו הגנה חדש בשלוש חזיתות, עם מרחקים, לוגיסטיקה וכו':

הבעיה השנייה - לימוד לקחי המלחמה והתכוננות למלחמה הבאה;

הבעיה השלישית - לא יניחו לישראל להחזיק בהישגיה;

הבעיה הרביעית - הימצאותם של מיליון ערבים בשטחים החדשים תחת שלטוננו, השונאים אותנו ומהווים מקור קבוע לעוינות ולפגיעה בנו.

יצחק רבין הוסיף וכתב, כי יש לנו סיכוי להגן על הישגי המלחמה ולהפוך אותם להישגים מדיניים.

דברים אלו נכתבו על ידו יותר מ-11 שנה אחרי מלחמת ששת הימים. היום, לאחר שלוש מלחמות נוספות שבאו בעקבותיה - מלחמת ההתשה, מלחמת יום הכיפורים ומלחמת שלום הגליל - אנחנו מבקשים מרמטכ"ל ששת הימים ושר הביטחון של היום להרצות בפנינו על מלחמת ששת הימים - עשרים שנה אחרי.

כאשר אצא לגמלאות, אכתוב ספר בשם "במחיצתם" על העבודה במחיצתם של הרמטכ"לים והאלופים, שכן הגורל זימן לי את הזכות לעבוד לצדם של מאיר עמית, חיים לסקוב, אסף שמחוני, חיים בר-לב, עזר ויצמן, יצחק רבין ועוד... בספר זה אייחד פרק חשוב לרמטכ"ל חשוב - יצחק רבין. אני יכול לגלות כאן ועכשיו את אחת ממסקנותיו: יצחק רבין נושא באחריות הכבדה והנכבדה של בניין צה"ל והקמת סדר הכוחות שלו, מה שקראנו אז סד"כ "בני אור" - אשר לחם וניצח במלחמת ששת הימים. בחמש השנים ששימש כראש אג"מ וסגן רמטכ"ל ובשלוש שנים שלו כרמטכ"ל עד למלחמה הוא בנה את צה"ל ואת הזכות הזו אי אפשר ליטול ממנו. השר רבין, בבקשה.

על כן, הברירה היא בין סטטוס-קוו על כל הנובע מכך לבין ניסיון להגיע לשלום בידיעה, כי זהו הפתרון היחיד לסכסוך. חובה על ישראל לבחון את כל הדרכים והסיכויים להגיע לשלום כזה. אינני יודע מתי, אך בטוחני, כי בסופו של דבר תהיה פריצת דרך בכיוון זה.

לשאלת ירושלים: בשנת 1978, כשהיתה מפלגתי באופוזיציה, וממשלת הליכוד ניהלה מו"מ על האוטונומיה, הזדמנה משלחת שלנו (שמעון פרס, אבא אבן ואני) לביקור במצרים. בפגישנו עם סאדאת טענו לפניו, מדוע בדיונים על האוטונומיה מעלים המצרים את ירושלים לראש סדר העדיפויות. סאדאת השיב, שזו הבעיה הקלה ביותר לפתרון. למראה. פליאתנו הסביר, שמקובלת עליו הקביעה הישראלית כי ירושלים לא תחולק שנית. ישראל עצמה, לדבריו, מסכימה כי ירושלים היא עיר קדושה לכל הדתות, שצריכות למצוא בה את מעמדן המיוחד. ובכן, לדעתו, ניתן להגיע להסדר במסגרת הפרמטרים הללו.

אשר לרמת הגולן, הרי כל עוד השלטון בסוריה דוגל בתפיסת העולם של הבעת', הוא ידבק ברעיון "סוריה הגדולה", ומכיוון שכך, אין כל בסיס לדיונים. למעשה, אבדן רמת הגולן הוא בעל משמעות יוקרתית בלבד לסוריה. בכל מקרה, השאלה העומדת כיום על הפרק היא שאלת השלום עם ירדן תוך פתרון הבעיה הפלסטינאית.

שר הביטחון יצחק רבין:

מלחמת ששת הימים: עשרים שנה אחר

אודה, כי אין זה קל לדבר על מלחמת ששת הימים במבט של עשרים שנים לאחר. אנסה לעמוד על כמה דברים שיש להם, לדעתי, משמעות עליונה.

הדבר הראשון, שלמדתי מההתרחשויות ערב מלחמת ששת הימים, היה שיש גבול ליכולת החיזוי שלנו, אם ומתי תהיה מלחמה, ומה תהייה תוצאותיה. יכולתנו להעריך את מיגוון ההתפתחויות הבלתי צפויות היכולות להתרחש בעולם הערבי והשלכותיהן עלינו, יכולת זאת היא מוגבלת. זוכרני את הערכת המצב של המטה הכללי, על דעת ראש אמ"ן והרמטכ"ל דאז: הערכת המטכ"ל, כפי שנמסרה לממשלה בפברואר – מרץ '67, לפיה קטנים מאד הסיכויים להתפתחות מלחמה יזומה באותה שנה. לא עלה על דעתנו, שמצרים תיטול סיכונים כשכוחות צבא מצריים מוצבים בתימן. והנה, כשלושה חודשים לאחר מכן, עמדנו לפני התפתחות, שהיתה תוצאה של מהלכים, שלא היו מיועדים להוביל, בעת שהוחלט עליהם, למצב שאליו הם הובילו לבסוף.

בהחלטתו במאי '67 להכניס את הצבא המצרי לסיני, לא התכוון נאצר, לדעתי, להביא להתפתחויות שקרו לאחר מכן. אבל בתוקף הנסיבות נוצרה המציאות שהובילה למלחמה. ומכך למדתי, כאמור, כי יש גבול ליכולת ההערכה. אין להקיש מכך שאין חייבים לנסות ולהעריך, אבל תמיד צריך לצאת מתוך נקודת מוצא שצה"ל חייב להיות בכל עת ערוך ומוכן בצורה הטובה ביותר לכל מלחמה.

הדבר המשמעותי השני, שיש להזכיר בהקשר זה, הוא מידת יכולת החיזוי של תוצאות מלחמה. אני עצמי לא הערכת, שנוכל בעת ובעונה אחת ובזמן כה קצר להילחם ולהצליח כפי שהצלחנו בששת הימים בזירה המצרית ובזירה הירדנית, כאשר באותה עת שלטה התפיסה שצה"ל יכול להפנות מאמץ עיקרי רק לגזרה אחת. ובפועל, כתוצאה מהצלחת חיל האוויר להוציא את חילות האוויר של מדינות ערב מכלל פעולה ומהצלחת כוחות השריון להבקיע בזירה המצרית, יכולנו להביא לידי ביטוי את הכוח האווירי ואת מעט הכוח המשוריין, שנותר בזירה המרכזית אל מול ירדן, ולבצע מתקפה מקבילה בשתי זירות. אל נשכח, כי בארבעה ימים – מיום שני ועד יום חמישי בערב – הגענו לתעלת סואץ ולקו הירדן. במלחמת לבנון ראינו גם, שמלחמה איננה מסתיימת בהתאם לתחזיות. יכולת החיזוי של תוצאות מלחמה מושפעת מכמה גורמים, וכך אני מגיע לנושא השלישי, שברצוני להעלות.

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

אם אין הסכמה לאומית שזו מלחמת "אין ברירה", קשה להביא לידי ביטוי מלא את העצמה האדירה הטמונה בצה"ל כצבא העם, המותנה בדרך פעולתו ברצון העם. אני יודע, שהיתה ביקורת רבה על תקופת ההמתנה, אך אני משוכנע שמבחינה מדינית וצבאית ומבחינה ציבורית יצרה תקופת ההמתנה את התנאים לניצחון במלחמה. מבחינה מדינית ניתנה האפשרות לארצות-הברית ולמדינות אחרות לנסות ולהחזיר את המצב לקדמותו. המתנו עד שהאמריקנים יאותו לנו, שאנו אתראים לגורלנו. מבחינה צבאית איפשרה תקופת ההמתנה לכוחות המילואים להיכנס למלחמה כמעט ברמת צבא סדיר, ולא תוך כדי גיוס ועם גיוס, כפי שקרה במלחמת יום הכיפורים. היה זמן לתקן את התקלות שהיו בגיוס. מבחינה ציבורית התגבשה תביעה לאומית, שלא להשלים עם המצב ולצאת למלחמה.

הנושא הרביעי בדברי נוגע בהיערכות צה"ל ב-6-7 השנים, שקדמו למלחמת ששת הימים. לדעתי, היערכות זו הפריכה את האימרה, שהגנרלים נערכים למלחמה הבאה כפי שלחמו את המלחמה שעברה.

לדעתי, הפעילות, שנעשתה בכל החיילות ובכל הזרועות, היתה בגדר היערכות למה שיהיה ולא למה שהיה. הדבר בלט בעיקר בחיל האוויר. אני רוצה להזכיר לנוכחים, כי עד מלחמת ששת הימים לא מילא חיל האוויר תפקיד מכריע במלחמות ישראל. במלחמת העצמאות היה לו תפקיד משני. במבצע קדש השמידו חילות האוויר הצרפתי והבריטי את עיקר כוחותיו של חיל האוויר המצרי בשלב המכריע של המלחמה. מלחמת ששת הימים היתה המלחמה הראשונה של צה"ל, שבה הוטל על חיל האוויר להשיג הלכה למעשה עדיפות אווירית ולהכריע את חילות האוויר של מדינות ערב, בצורה הטוטאלית והכוללת ביותר. אין ספק, כי הדרך שבה הכין חיל האוויר את עצמו לקראת המלחמה – נטרול המרכיב הסטטי בחיל האוויר הטס של האויב יותר מאשר חיפוש ההכרעה בקרבות אוויר – מהווה דוגמא בלתי רגילה להיערכות מתוכננת. כל זאת לצד הכנת טייסים לטיסה נמוכה על פני הים שנים קודם לכן, תכנון תורת לחימה לשיתוק שדה תעופה ובניית דגמים של שדות התעופה המצריים, הסוריים והירדניים בנגב, כדי לתרגל את טייסי חיל האוויר בתקיפתם.

חיל השריון התכונן לקרבות תנועה בצורה הטובה ביותר, בארגון הכוח המשוריין לניידות והתמדה בלחימה ובשיפור משמעותי של תותחנות השריון. שני אלה אכן איפשרו להשיג את אשר הושג בקרב תנועה מהיר.

שתי מלחמות היו לישראל, אשר שינו את מצבה הגיאוגרפולטי. הגדולה שבהן – מלחמת העצמאות, שיצרה את העובדה הפוליטית של קיום מדינת ישראל ריבונית. זוהי המלחמה הקשה ביותר שלחמנו, מאז ועד היום, ורבת הקרבנות ביותר. המלחמה השנייה, מלחמת ששת הימים, שינתה את הקוים, שנקבעו בהסכמי שביתת הנשק ב-49', והציבה את קווי ההגנה של מדינת ישראל על הסואץ, על הירדן וברמת הגולן. כך היה למדינת ישראל לראשונה עומק אסטרטגי אל מול סכנת מלחמה וקלפי מיקוח לשם השגת מטרות מדיניות.

(ארכיון צה"ל)

דגל ישראל על הר הבית

הבעיה העומדת לפני ישראל היא, באיזו מדיניות לנקוט בשטחים, כל עוד אין בר־שיח שישב איתנו למשא ומתן ישיר, דו־צדדי, שתכליתו שלום. ללא כל קשר לתפיסת עולם כלשהי בדבר אופיו של פתרון הקבע, בטוחני, שבלי להמחיש לעולם הערבי, שבכוחנו לקיים את השלטון שלנו על אף ניסיונות טרור ואיומי מלחמה – לא נגיע למשא ומתן לשלום. לא יהיה כל פתרון מדיני בלי שהעולם הערבי יווכח, כי הטרור לא יביא לשינוי גישתנו הבסיסית באשר לפתרון, שיושג רק במשא ומתן מדיני. לכן אין מנוס אלא למצוא דרך מדינית, שמחד גיסא עושה הכול להילחם בטרור על כל גורמיו, ומאידך גיסא מאפשרת לאוכלוסייה הערבית – כל עוד אין היא מעורבת בפעולות טרור – לחיות את חייה, תוך שיפור רמת החיים במסגרת ממשל צבאי ומינהל אזרחי.

לאחר הכנס באלג'יריה אנחנו עומדים, לדעתי, בפני שינוי: אש"ף התחזק, לפחות בתודעה הבינעֶרֶב־בית. מבחינתה של ישראל, אני מעדיף את אש"ף ללא מסיכה. מעולם לא האמנתי לפרגמטיזם שלו, ועדיף לנו שהוא יופיע כפי שהיה בכנס באלג'יריה, כי זו דמותו האמתית. מן הראוי, שהישראלים

(ארכיון צה"ל)

שריון צה"ל בסיני

מה שאכן השתנה לאחר מלחמת ששת הימים ומצא את ביטויו במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים – הוא שהעולם הערבי שוב אינו יכול לחשוב במושגים של מלחמה לפגיעה טוטאלית בישראל. המצרים ביקשו בדרך של מלחמה להגיע עד המצרים, כדי ליצור מציאות צבאית שונה ובכך להניע תהליך מדיני. הסורים האמינו, כנראה, שהם יחזירו לעצמם את כל אשר הפסידו במלחמת ששת הימים, דהיינו רמת הגולן. אבל לא היה מדובר ביעדי המלחמה מעבר לכך. כלומר, במלחמות שלאחר מלחמת ששת הימים אנו פוגשים בסוג מלחמה אחר.

ולנושא האחרון בהרצאתי. לצערנו, נדרשו לשליטי מצרים, לנאצר – מלחמת ההתשה, לסאדאת – מלחמת יום הכיפורים, כדי להגיע למסקנה, שבדרך המלחמה לא ישיגו דבר. אני מבקש להדגיש נקודה זו, שאיננה קשורה בהכרח במלחמת ששת הימים, אלא בלקח המצטבר של מלחמותינו ומאמצינו לשלום. התנאי המוקדם לכך, ששליט ערבי יבחר בדרך המשא ומתן המדיני כדרך לפתרון הסכסוך בינו לבין ישראל, היא ההחזרה לתודעתו, שבדרך מלחמה או טרור, לא ישיג דבר, אלא ההיפך.

עשרים שנה למלחמת ששת הימים

לסיכום, מלחמת ששת הימים ותוצאותיה, ובהמשכה מלחמות ההתשה ויום הכיפורים, הביאו לשלום עם מצרים. מלחמות אלו, לדעתי, עדיין יוצרות את התנאים, שלא היו לנו לפני מלחמת ששת הימים, להגיע לשלום גם בגזרה המזרחית. אמנם לא הכול תלוי בנו, אבל אין אנו פטורים מלנסות את אשר לאל ידינו כדי להגיע לכך.

חייל צה"ל ניצב על גדת תעלת סואץ

(ארכיון צה"ל)

אלוף (מיל') אהרון יריב:

ביום העיון העשירי לזכרו של דוד בחנו את מלחמת ששת הימים במבט לאחור. אולם אין לעשות זאת בלי לראות את הרצף שבו אנחנו חיים ביחסינו עם שכנינו. ברצף זה מתייחדת מלחמת ששת הימים, שהביאה לתוויה הראשונה לעבר השלום. המאבק בינינו לבין הערבים הוא מאבק היסטורי, הנמשך כבר שנים רבות ויימשך עוד זמן רב, כי זה טיבם של סכסוכים היסטוריים. אבל בלי המלחמה הזאת שהיתה מלחמת "אין ברירה" – ובראייה היסטורית, אולי, גם מלחמת מנע – לא היה נחתם הסכם השלום בינינו לבין מצרים.

אני מבקש להודות בראש וראשונה לשר יצחק רבין, שמצא פנאי לבוא הנה. תודה לשר חיים בר-לב ולכל יתר המרצים שנטלו חלק ביום העיון, לחברי "יד דוד אלעזר", ולכל האנשים שטרחו והכינו את יום העיון העשירי לזכרו של דוד.

המאמינים, כי אש"ף יכול להיות בר-שיח של ישראל, יתפכחו. אם מצרים וירדן יבינו מיהו אש"ף, כפי שהבין סאדאת, ואם מצד ישראל תהיה נכונות, הרי תיווצר אפשרות למהלך מדיני מצרי-ירדני-ישראלי, ללא אש"ף.

הייתי מלא הערכה, כאשר כמה מתושבי השטחים הביעו את דעתם על הכנס באלג'יריה, גם רשאר א' שאווה אמר את אשר אמר מנקודת ראותו כפלסטינאי. אינני מתעלם מן העובדה, שהוא רוצה את הסתלקותנו מהשטחים, אבל הוא יודע, שדבר לא יושג אלא בדרך של משא ומתן מדיני. בטוחני, כי ישנם רבים, שאינם משמיעים בגלוי את דעתם מפחד הטרור האש"פיסטי ומתוך תחושת אי-ודאות שמצרים וירדן אכן מוכנות לעשות צעד אמיץ כפי שעשה סאדאת ולשבת איתנו לשולחן המשא ומתן המדיני.